

ҚАЗАҚ ТІЛІ

Негізгі оқулық

Жоғары деңгей

811.512.122(07)

К-12.к

**Ж.Қ. Түймебаев, Қ. Қадашева, У.О. Асанова,
Б.Г. Ашықбаева, С.К. Омарова, А.О. Әміржанова**

**«Қазақ тілі»
деңгейлік оқу-әдістемелік кешенінің
Негізгі оқулығы (жоғары деңгей) + CD**

Алматы
2013

УДК 811.512.122
ББК 81.2 Каз
Қ17

Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігі Тіл комитетінің тапсырысы бойынша «Қазақстан Республикасында тілдерді дамыту мен қолданудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» аясында шығарылды.

Авторлар ұжымы:
Ж.Қ. Түймебаев, Қ. Қадашева, У.О. Асанова,
Б.Г. Ашықбаева, С.К. Омарова, А.О. Әміржанова

«Қазақ тілі» деңгейлік оқу-әдістемелік кешенінің Негізгі оқулығы
Қ17 (жоғары деңгей) + CD. / Ж.Қ. Түймебаев, Қ. Қадашева, У.О. Асанова және
т.б. - Алматы: «Интеллсервис» баспасы, 2013. – 192 б.

ISBN 978–601–7514–07–5

«Қазақ тілі» деңгейлік оқу-әдістемелік кешенінің Негізгі оқулығында **жоғары деңгейге** лайық іріктелген 10 тақырып пен тіл үйренушінің коммуникативті әрекетін дамытуға бағытталған жаттығулар мен тапсырмалар жүйесі берілді.

Оқулықтағы оқу материалдары түрлі тақырыптар аясында жүйеленіп берілген. Жоғары деңгейге арналған оқулықта күнделікті коммуникативті қарым-қатынаста қолданылатын отбасылық, әлеуметтік-тұрмыстық, әлеуметтік-мәдени, оқу-кәсіби, ойын-сауық, ресми-іскери мазмұндағы лексика мен өз ойын логикалық түрде жоғары деңгейде жеткізуге бағытталған грамматикалық нысандарды меңгерту мақсаттары көзделді.

УДК 811.512.122
ББК 81.2 Каз

ISBN 978–601–7514–07–5 © ҚР МАМ Тіл комитеті, 2013
© Ж.Қ. Түймебаев, Қ. Қадашева, У.О. Асанова,
Б.Г. Ашықбаева, С.К. Омарова, А.О. Әміржанова, 2013

Отбасы тәрбиесі

Адамгершілік, имандылық – тәрбие негізі

Спорттың пайдасы

Бақытты өмір сүру

Табиғат сыйы

Су – тіршілік көзі

Қоршаған орта

Мереке татуы

Қайырымдылық қорлары

Білім жүйесі

МАЗМҰНЫ

№	Тақырып	Беті	Грамматикалық минимум	Беті
1	Отбасы тәрбиесі	6	Көмекші етістік. Сөйлемнің бірыңғай мүшесі. Себеп-салдар салалас құрмалас сөйлем. Нақ осы шақ (күрделі түрі).	138
2	Адамгершілік, имандылық – тәрбие негізі	18	Септік жалғаулары. Қос сөздер. Жалпылау есімдігі.	139
3	Спорттың пайдасы	30	Тәуелдік жалғау. Оңаша тәуелдеу. Сын есім. Жедел өткен шақ. Жіктік жалғау (жекеше, көпше түрі). Күрделі етістік.	140
4	Бақытты өмір сүру	44	Зат есім. Көсемше. Ілік септігі мен тәуелдік жалғауының III жағы.	142
5	Табиғат сыйы	58	Нақ осы шақ (күрделі түрі). Ырықсыз етіс. Есімше. Септік жалғаулары.	143
6	Су – тіршілік көзі	70	Шартты бағыныңқы сабақтас құрмалас сөйлем. Туынды сын есім. Қыстырма сөздер.	145
7	Қоршаған орта	84	Күрделі сан есімдер. Біріккен сөздер. Бастауыш пен баяндауыштың арасына қойылатын сызықша. Жатыс септік. Тұйық септік. Тәуелдік жалғау. Оңаша тәуелдеу. Септік жалғаулары.	146
8	Мереке шашуы	98	Реттік сан есім. Туынды сын есім. Тәуелдік жалғау. Оңаша тәуелдеу. Ортақ тәуелдеу. Септік жалғаулары.	149
9	Қайырымдылық қорлары	110	Табыс септік. Өздік есімдігі. Бұрынғы өткен шақ. Жедел өткен шақ. Жіктік жалғау (жекеше, көпше түрі).	151
10	Білім жүйесі	124	Ауыспалы осы шақ. Жіктік жалғау (жекеше, көпше түрі). Тұйық етістік. Септік шылаулар. Туынды сын есім.	153

Тақырыптық оқу сөздігі	Беті
Тақырыпқа қатысты басым сөздер. Басым сөздерді толықтырушы лексика. Коммуникативтік минимум. Грамматикалық минимум. Танымдық мәліметтер.	155
Тақырыпқа қатысты басым сөздер. Басым сөздерді толықтырушы лексика. Коммуникативтік минимум. Грамматикалық минимум. Танымдық мәліметтер.	158
Тақырыпқа қатысты басым сөздер. Басым сөздерді толықтырушы лексика. Коммуникативтік минимум. Грамматикалық минимум. Танымдық мәліметтер.	161
Тақырыпқа қатысты басым сөздер. Басым сөздерді толықтырушы лексика. Коммуникативтік минимум. Грамматикалық минимум. Танымдық мәліметтер.	165
Тақырыпқа қатысты басым сөздер. Басым сөздерді толықтырушы лексика. Коммуникативтік минимум. Грамматикалық минимум. Танымдық мәліметтер.	169
Тақырыпқа қатысты басым сөздер. Басым сөздерді толықтырушы лексика. Коммуникативтік минимум. Грамматикалық минимум. Танымдық мәліметтер.	172
Тақырыпқа қатысты басым сөздер. Басым сөздерді толықтырушы лексика. Коммуникативтік минимум. Грамматикалық минимум. Танымдық мәліметтер.	175
Тақырыпқа қатысты басым сөздер. Басым сөздерді толықтырушы лексика. Коммуникативтік минимум. Грамматикалық минимум. Танымдық мәліметтер.	178
Тақырыпқа қатысты басым сөздер. Басым сөздерді толықтырушы лексика. Коммуникативтік минимум. Грамматикалық минимум. Танымдық мәліметтер.	181
Тақырыпқа қатысты басым сөздер. Басым сөздерді толықтырушы лексика. Коммуникативтік минимум. Грамматикалық минимум. Танымдық мәліметтер.	184
Отбасы. Ана мен бала. Отан. Туған жер. Денсаулық. Білім, білім алу. Бірлік, сыйластық. Еңбек, еңбекқорлық. Табиғат. Табиғат байлығы. Той, думан, қуаныш. Заман, уақыт. Ас, тағам. Қайырымдылық, мейірімділік.	188

1

ОТБАСЫ ТӘРБИЕСІ

Тыңдаймыз. Оқимыз

1. Берілген басым сөздерді тыңдаңыздар.

адам, ата-ана, өмір, отбасы, тіршілік, әулет, әке-шеше, әйел, еркек, бала, ұл, қыз, қарындас, немере, шөбере, аға, іні, келін, жезде, қарт адам, жас адам, бауыр, туыс, қарым-қатынас, бірлік, қамқоршы

2. Берілген басым сөздерді суретпен сәйкестендіріңіздер.

3. Мәтінді оқыңыздар.

- Отбасы – адамның алтын ұясы
- Әке – әулет басшысы және отбасы қамқоршысы
- Ұл бала әкеден, қыз бала шешеден тәрбие алады

Отбасы тәрбиесі

Отбасы – адамның алтын ұясы, өйткені адам өз отбасында ұрпақтарын тәрбиелеп өсіреді.

Отбасы мүшелерінің бірі үлкен, бірі кіші болса да, олардың ортақ мақсаты, ортақ міндеті бар.

Отбасы – шағын мемлекет тәріздес, сол себепті де әр отбасының өз дәстүрі, саясаты, қаржысы болады. Қазақ отбасында әке – әулет басшысы. Ол – өз ұрпағының қамқоршысы, олардың тәрбиешісі.

Әр бала өз отбасында тәрбиеленеді. Оның ақылы мен ойы, намысы мен ұяты, адамдармен қарым-қатынасы отбасында қалыптасып отырады.

Әке-шешенің үйі «қара шаңырақ» деген ұғыммен байланысты. Сондықтан балалары оны біздің «үлкен үйіміз», «қара шаңырағымыз» деп атайды. Ал осы қара шаңырақтан тараған ұлдардың үйі “отау үй” деп саналады.

Қазақ халқы: «Әкеге қарап ұл өсер, шешеге қарап қыз өсер», – деген. Қазақ отбасында қыз бала тәрбиесіне ерекше назар аударады. Қыздың тәрбиесіне анасы жауапты болады.

Ал әкенің мінез-құлқы, оның өнері мен білімі, басқа адамдармен қарым-қатынасы үнемі ұл балаға үлгі болған, сондықтан ол атасы мен әкесінің өнегелі ақылдарын тыңдап, олардың ізгі іс-әрекеттеріне қарап өскен.

ЕСІҢІЗДЕ ЖҮРСІНІ

*Әкеге қарап ұл өсер,
шешеге қарап
қыз өсер.*

Қара шаңырақ

Әке-шеше – өз балаларының тәрбиешісі, ақылшысы және қамқоршысы. Олар – мейірімді адамдар.

4. Мәтінге дейінгі берілген ой ашылды ма?

5. Берілген сұрақтарға жауап беріңіздер.

- 1) “Ұрпақ”, “отбасы”, “әулет” деген ұғымдарды қалай түсінесіздер?
- 2) Отбасының ортақ мақсаты мен міндеті бола ма?
- 3) Отбасы – шағын мемлекет пе? Қалай ойлайсыздар?
- 4) Қыз баланың тәрбиесіне кім жауапты?
- 5) Бала тәрбиесіндегі әкенің рөлі қандай?

Грамматика

6. Мәтіннен себеп-салдар салалас құрмалас сөйлемді табыңыздар.

жай сөйлем

, сол себепті
, сондықтан

жай сөйлем

7. Мәтіннен төмендегі формада берілген тіркестерді табыңыздар, сөйлем құрыңыздар.

-ып + көмекші етістік

Үлгі: *қалыптасып отырады*

Баланың ақылы мен ойы, намысы мен ұяты, адамдармен қарым-қатынасы отбасында қалыптасып отырады.

8. Мәтіннен бірыңғай мүшелерді тауып жазыңыздар.

9. Ақпарат алдыңыздар.

Осы білімді кесте арқылы көрсетіңіздер.

№	Бұрыннан білемін	Жаңа ақпарат алдым	Тағы да білгім келеді // білейін деп едім
1	Менің «Отбасы» тақырыбына сөздік қорым мол.	Мен қазақ отбасындағы әке мен шешенің рөлі жайлы жаңа ақпарат алдым.	Тәрбие туралы мақал-мәтелдер мен нақыл сөздерді білгім келеді.
2			

ЕСІҢІЗДЕ ЖҮРСІН!

*Әке көрген оқ жонар,
шеше көрген
тон пішер.*

10. Монологті оқыңыздар

Әке көрген оқ жонар

Менің ағамның аты – Дулат. Ол – ақылды, намысшыл, мейірімді адам. Ағам жұмысында абыройлы. Ол өз бауырларын, туыстарын және әріптестерін сыйлайды, оларға көмектеседі. Менің ағам – еңбекқор. Бұл оның ерекше қасиеті. Мен ағамды үлгі тұтамын.

Менің әкемнің аты – Әділхан. Ол – отбасының тірегі. Оның 4 ұлы және 3 қызы бар. Олардың бәрі жоғары білімді және мәдениетті адамдар. Әкем оларға жақсы тәрбие берген. Ағамның мінезі әкеме ұқсайды. Қазақ халқында «Әке көрген оқ жонар, шеше көрген тон пішер» деген мақалы осындай жақсы тәрбиенің айғағы.

11. Сұрақтарға жауап беріңіздер.

- 1) Ағасы қандай адам?
- 2) Оның әкесі қанша бала тәрбиелеген?
- 3) «Әке көрген оқ жонар, шеше көрген тон пішер» деген мақалды қалай түсінесіздер?

12. Монолог мәтінін бірнеше бөліктерге бөліңіздер. Оларға тақырып беріңіздер.

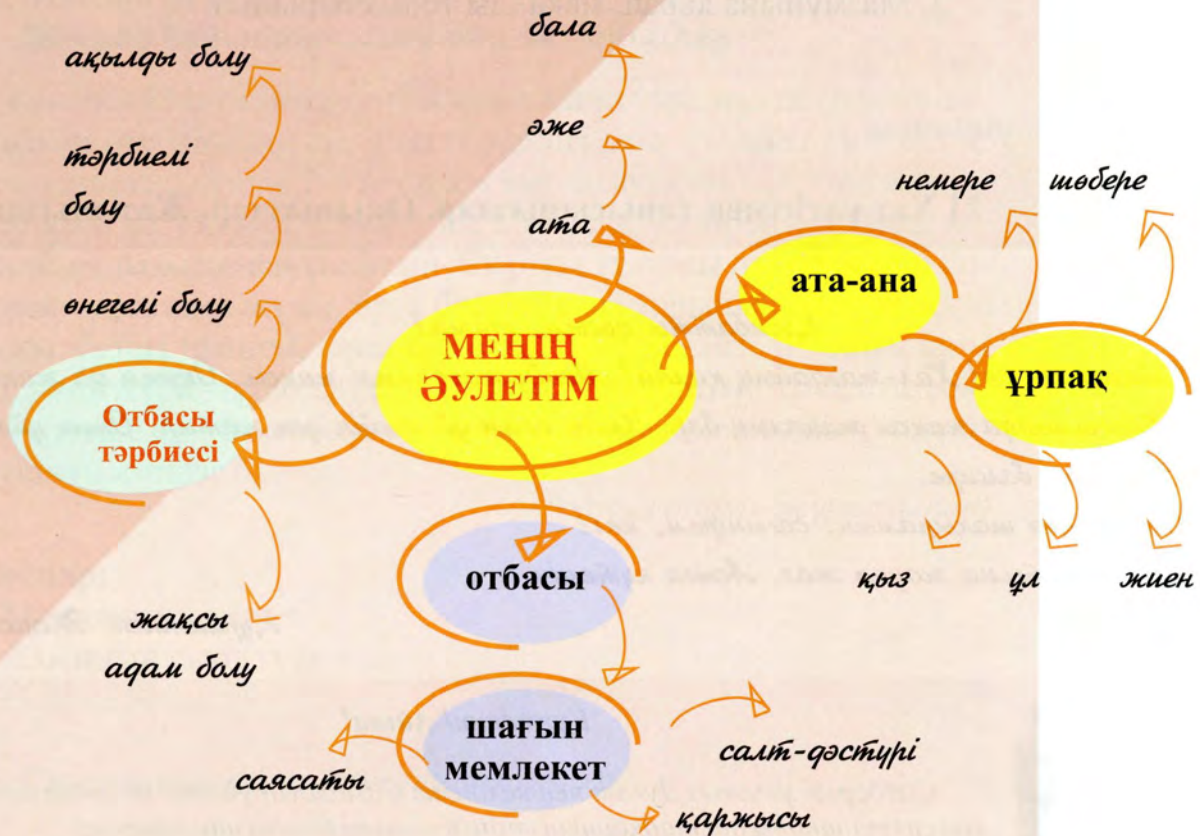
13. Мәтіндегі негізгі ойды білдіретін сөйлемді айтыңыздар.

14. Мәтіннен өздеріңізге қажетті сөздерді жазып алыңыздар.

15. «Отбасы тәрбиесі» тақырыбына әңгіме жазыңыздар. Ол үшін мәтінде берілген басым сөздер мен сөйлемдерді пайдаланыңыздар.

16. Монолог мәтінін диалогке айналдырыңыздар.

17. «Менің әулетім» тақырыбына берілген өрмекші сызбаны пайдаланып, сұхбат құрыңыздар.

18. Төмендегі кесте бойынша сөйлем құрыңыздар.

зат есім	сын есім	етістік
әулет отбасында жұмыста	абыройлы өнегелі әке	тәрбие беру басшысы болу

19. Төменде берілген мақал-мәтелдер мен фразеологизмдерді пайдаланып, «Әке көрген оқ жонар» тақырыбына полилог құрыңыздар.

Мақал-мәтелдер: Ана алдында — құрмет,
Ата алдында — қызмет.
Мейірімі мол ананың —
Жүрегі жылы, қолы кең.
Кең пейілді атаның
Жүзі жылы, жолы кең.

Фразеологизмдер: 1. Қуанышы қойнына сыймау.
2. Беделін көтеру.

20. Пікірлеріңізді айтыңыздар.

- Қазақ халқының мақалы: «Әкеге қарап ұл өсер, ...»
  1. Бұл мақалды қалай түсінесіздер?
  2. Мазмұнына қарап, мақалды толықтырыңыз.

Хат жазып үйренеміз

21 Хат үлгісімен танысыңыздар. Оқыңыздар. Жазыңыздар

Қымбатты досым, Айша!

Сәлеметсің бе! Хал-жағдайың қалай? Менің жағдайым жақсы. Оқуым да жақсы. Біздің отбасымызда жақсы жаңалық бар. Үлкен ағам үйленейін деп жаттыр. Оның үйлену тойы 25 шілдеде болады.

*Сені тойға шақырамын, сағындым, кел!
Менің хатыма жауап жаз. Асыға күтемін.*

Құрметпен, Жансая.

Құрметті Айша!

Сіз(дер)ді ұлымыз Дулат пен келініміз Самалдың үйлену тойына арналған салтанатты дастарқанның қадірлі қонағы болуға шақырамыз.

Той иелері: Әділхан-Жұпар

Той 2013 жылы 25 шілде күні, сағат 16.00 де басталады.
Мекенжайымыз: Көкшетау қаласы,
М.Әуезов көшесі, «Дәстүр» мейрамханасы

Жазамыз

22. Үлгіні пайдаланып, әріптестеріңізге хат жазыңыздар.

23. Жауапқа сұрақ жазыңыздар.

- Анвар: – _____ ?
- Берік: – Отбасы – адамның алтын ұясы.
- Анвар: – _____ ?
- Берік: – Ұрпақ: ата, әке, бала.
- Анвар: – _____ ?
- Берік: – Әр отбасының өз салт-дәстүрі, саясаты, қаржысы болады.
- Анвар: – _____ ?
- Берік: – Әке – әулет басшысы және қамқоршысы.
- Анвар: – _____ ?
- Берік: – Әке – балаға үлгі.

24. Берілген етістіктермен сөйлем құрыңыздар.

тәрбиелеу, өсу, оқыту, қалыптастыру, үлгі болу, тірегі болу

25. Мәтінді оқыңыздар.

Жоспар бойынша мазмұнын айтыңыздар

Ұлы ақын Мағжанның отбасынан алған тәрбиесі де ерекше еді. Мағжан өте мәдениетті, адамгершілігі мол, сыпайы сөйлейтін. Таза киінетін, күніне 2-3 рет сырт киімін ауыстырып, таза жүруді әдет қылған. Ол кісі үлкенге де, кішіге де мейірімділігімен, қарапайымдылығымен ұнайтын. Сыртқы тұлғасы да өте әсерлі болатын: дөңгелек жүзді, орта бойлы, қара торының әдемісі, қара қасты, бұйра шашты, шашын үнемі күтіп ұстайтын. Оның киім киісі мен жүріс-тұрысында зиялылық байқалатын. Мінезі де сондай ерекше еді. Ол сабырлы, салмақты мінезімен өз пікірін тыңдаушыға жеткізе білетін.

(«Аңыз адам» журналынан)

Жоспар:

1. Мағжанның мінезі
2. Ақынның сырт тұлғасы
3. Оның ерекшелігі

26. Синонимдерді сәйкестендіріңіздер.

әулет	өнеге
өсу	дүниеге келу
қалжың	көңіл аудару
туу	отбасы
үлгі	ер жету
назар аудару	әзіл

Үлгі: *өсті – ер жетті*

27. «Анашым» әнін айтып үйреніңіздер.

Әні: *М.Омаровтікі*

Сөзі: *Қ.Жұмағалиевтікі*

Орындайтын: *Н.Өнербаев*

Анашым

Шет жүрсем – сағынарым,
Жабықсам – шағынарым.
Анашым бір өзіңсің – Табынарым.

Қайырмасы:

Анашым, шалқып күлсең,
Алдымда ұзақ жүрсең –
Жүрегім жыр толғайды,
Көңілім ортаймайды,
Анасы бар адамдар,
Ешқашан қартаймайды.

Ұшырған сұңқарыңмын,
Қияға шырқарыңмын.
Бәйгеге өзің қосқан Тұлпарыңмын.

Қайырмасы: ...

Қорғаным – өзің деймін,
Жан дауа – сөзің деймін.
Анашым, сені ойласам,
Көз ілмеймін.....

Қайырмасы: ...

Эссе жазып үйренеміз

Эссе тақырыбы: Заманауи қоғам және мұғалім

Төмендегі үлгі бойынша эссені аяқтаңыздар.

ЕСІҢІЗДЕ ЖҮРСІНІ!

Эссе мазмұны логикалық жүйелілікте құрылып, ой нақты берілуі керек.

Лексикалық, грамматикалық және стильдік тұрғыдан сауатты жазылуы тиіс.

«Ой ұшқындары»
және оның
құрылымы (5 мин.)

- белгілі бір тақырып бойынша ойын тарқату (тақырыпқа байланысты сөздер мен сөз тіркестері);

Жоспар (5 мин.)

1. ....
2. ....
3. ....

Эссе мазмұны
(40 мин.)
Сөз саны -250.

- мәселенің өзектілігі
- өз ойын дәлелдеу
- ой түйінін жазу

Тақырып: Заманауи қоғам және мұғалім

• «Ой ұшқындары»

әдістеме

инновациялық технологиялар

тәжірибе

мамандық

білім бағдарламасы

жастарды оқыту

• Жоспар

I. Кіріспе

Мұғалім – мәртебелі мамандық.

II. Негізгі бөлім

1. Заманауи қоғамдағы мұғалімнің рөлі.
2. Педагогикалық технология мен мұғалімнің шеберлігі.

III. Қорытынды

Мұғалім – болашақ ұрпақтың тәрбиешісі.

Тақырып мазмұны

1-бөлім	Кіріспе Мұғалім болу – мәртебе. Мұғалім мамандығы – өмірде ең қажетті және абыройлы мамандықтардың бірі. Меніңше, _____
2-бөлім	Негізгі бөлім Заманауи қоғамда мұғалімнің рөлі ерекше. Өйткені _____. Мұғалім инновациялық-коммуникациялық технологияларды жақсы меңгеруі керек. Біріншіден, _____. Екіншіден, _____. Мұғалім сапалы білім береді, тәрбиелейді. Менің ойымша, _____.
3-бөлім	Қорытынды Білімді жастар – ел болашағы. Себебі _____, Мұғалім – болашақ ұрпақтың тәрбиешісі. Сондықтан _____.

• Жазған эссе бойынша полилог құрыңыздар.

28. Екі жай сөйлемді себебі, өйткені, сондықтан шылауларымен байланыстырып жазыңыздар.

1. Отбасы – баланың алтын ұясы, _____ олар отбасында өседі, тәрбие алады.
2. Менің қазақша еркін сөйлегім келеді, _____ сөздік қорымды жетілдіруім керек.
3. Әке – әулет басшысы, _____ балалары мен немерелері оны түсініп, құрметтеуі керек.
4. Ұл бала әкеден тәрбие алады, _____ әке балаға үлгі болуы керек.
5. Әке отбасындағы бала тәрбиесіне ерекше көңіл бөледі, _____ ол өз баласының жақсы азамат болғанын қалайды.

29. Сөйлемнің екінші бөлігін жазыңыздар.

- 1) Мен әріптесіммен үнемі ақылдасамын, өйткені .....
- 2) Отбасымызда жақсы дәстүрлер сақталған, сондықтан .....
- 3) Бауырларыма көп уақытымды бөлемін, себебі .....
- 4) Ол жұмыс істейді, себебі .....
- 5) Жездем Алматы қаласына бауырларына барып келді, себебі.....
- 6) Әкеге қарап ұл өседі, сондықтан .....
- 7) Зерттеушілердің мақалаларын көп оқимын, өйткені .....

30. Төмендегі үлгі бойынша күрделі етістік жасаңыздар.

Етістік	жіңішке түбірлі сөз	Көмекші етістік
оқыт әңгімеле үйрен <hr/> <hr/> <hr/> <hr/>	-ып -п -іп <hr/> <hr/> <hr/> <hr/>	жатыр отыр жүр <hr/> <hr/> <hr/> <hr/>

Етістіктер: үйрету, көмектесу, өркендеу, сыйлау, құрметтеу, даярлау

**31. Көсемшенің жұрнақтары мен көмекші етістікті белгілеңіздер.
Сөйлем құрыңыздар.**

Үлгі: *Ұлкендердің өнегелі істері кішілерге үлгі бол+ып келеді*

тәрбие алып өседі, дәстүрі қалыптасып жатыр, тілді үйреніп келеді, жақсы оқып жүр, қызмет істеп жүр, әңгіме айтып жатыр, әкесіне көмектесіп жүр, теледидар көріп жатыр, бала тәрбиелеп жатыр, жұмыс істеп жатыр, тамақ дайындап жатыр, жақсы сөйлеп тұр

Тыныс белгілерін қойып үйренеміз! Қай кезде (,) қойылады?

ЕСІҢІЗДЕ ЖҮРСІНІ!

- Бірыңғай анықтауыштар үтір арқылы ажыратылады.

32. Бірыңғай мүшелердің тыныс белгілерін қойыңыздар.

1. Ол – патриот еңбекқор әділетті адам.
2. Мен бауырларым мен туыстарымды жақсы көремін сыйлаймын.
3. Әр отбасының өзінің экономикасы саясаты қаржысы болады.
4. Мен бос уақытымда кітап оқығанды таза ауада серуендегенді ұнатамын.

33. Синоним сөздермен сөз тіркестерін құрып жазыңыздар.

Әке-шеше – ата-ана; көмектесу – жәрдемдесу; еңбек ету – жұмыс істеу;
әулет – ұрпақ; сәби – нәресте; өсу – ержету.

Үлгі: *Мейірімді ата-ана.*

---

34. Сурет бойынша әңгіме жазыңыздар.

2

АДАМГЕРШІЛІК, УМАНДЫЛЫҚ –
ТӘРБИЕ НЕГІЗІ

Тыңдаймыз. Оқимыз

1. Берілген басым сөздерді тыңдаңыздар.

адам, адамгершілік, ұлттық, құндылық, мәдениеттілік, салт-дәстүр, тәрбие, намыс, ақыл, жеке тұлға, әдеп, үлкенге құрмет, құрметті, қадірлі, ардақты, ризашылық, бата, махаббат, жағымды сөз, ұрпақ тәрбиесі, сыйлау, алғыс

2. Берілген басым сөздерді суретпен сәйкестендіріңіздер.

3. Мәтінді оқыңыздар.

- Тәрбие – салт-дәстүрдің маңызды бөлігі
- Абай атамыздың қанатты сөзі
- Қазақ отбасындағы тәрбие

Адамгершілік, имандылық – тәрбие негізі

Ұрпақ тәрбиесі – әр халықтың салт-дәстүрінің маңызды бөлігі. Салт-дәстүр дегеніміз – халықтың кәсібіне, сеніміне, тұрмыс-тіршілігіне, мәдениетіне байланысты қалыптасқан ұрпақтан-ұрпаққа мұра ретінде берілетін ұлттық құндылықтардың бірі.

Әрбір халық өзінің болашағын ойлайды, сондықтан ұрпағына жақсы тәрбие беру – олардың негізгі мақсаттарының бірі.

Қазақ халқының тәрбиесіндегі, алдымен, үй йесі отағасымен амандасу, үлкендерге иіліп сәлем беру салт-дәстүрі әлі күнге дейін өз маңыздылығын жойған жоқ. Ұрпаққа ұлттық тәрбие беруде Абай атамыздың: “Ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста, сонда толық боласың елден бөлек”, – деп айтқан қанатты сөзінің мәні зор. Бұл сөздер жастарды адамгершілікке, әдептілікке және мәдениеттілікке үндейді.

Қазақ халқының әдебінде адамдармен қарым-қатынас «Сіз» деген сөзден басталады, себебі бұл сөз адамды сыйлауды, құрметтеуді білдіреді. Әдептілікті, мәдениеттілікті білдіретін «аса қадірлі», «құрметті», «ардақты» сөздерінің мәні зор. Таныс адамдарына «алғыс айтамын», «рақмет» деп айту да әдептілікке жатады. Халықтың «Ұяда не көрсең, ұшқанда соны ілерсің» деген дана сөзі отбасындағы бала тәрбиесіне байланысты айтылған.

Өзінің ата-анасын құрметтеу, үлкенді сыйлау, досына адал болу, әділетті өмір сүру – барлық халықтарда бар дәстүр.

ЕСІҢІЗДЕ ЖҮРСІН!

*отбасы әдеби**жағымды сөз**Ұяда не көрсең,
ұшқанда соны
ілерсің.*

4. Мәтінге дейінгі берілген ой ашылды ма?

5. Мәтін бойынша сұрақтарға жауап беріңіздер.

- 1) Салт-дәстүр дегеніміз не?
- 2) Абай Құнанбаевтың қандай қанатты сөзін білесіздер?
- 3) Қазақ халқының дәстүрінде қандай әдепті сөздер айтылады?
- 4) Ұрпақ тәрбиелеудің маңыздылығы неде деп ойлайсыздар?

Грамматика

6. Берілген сөз тіркестері бойынша сөйлем құрыңыздар.

Ұрпақ
Адамдармен
Ата-анасын
Ұрпақтан-ұрпаққа

мұра
тәрбиесі
қарым-қатынас
құрметтеу

7. Мәтіннен септік жалғауында тұрған сөздерді теріп жазыңыздар.

8. Мәтіннен қос сөздерді тауып жазыңыздар.

9. Мәтінде берілген «мәдениеттілік, әдептілік, ақыл, қайрат» сөздерімен сөйлем құрыңыздар.

10. Мәтіннен себеп-салдар салалас құрмалас сөйлемді көшіріп жазыңыздар.

11. Ақпарат алдыңыздар.

Осы білімдеріңізді кесте арқылы көрсетіңіздер.

№	Бұрыннан білемін	Жаңа ақпарат алдым	Тағы да білгім келеді / білейін деп едім
1	Менің «Отбасы тәрбиесі» тақырыбы бойынша сөздік қорым мол.	Қазақ дәстүріндегі ұрпақ тәрбиесі туралы ақпарат алдым.	Басқа халықтардың да салт-дәстүрін білгім келеді.
2			
3			
4			

ЕСІҢІЗДЕ ЖҮРСІН!

ботам
аға
әпке

12. Монологті тыңдаңыздар

«Сіз» деп сөйлеу – әдептілік

Маған кішкентай інім Сағдат: «Сен менімен бірге балабақшаға барасың ба?», – деді. «Ағаңа «сен» деме, «сіз» деп сөйле», – деді оған әкем.

– Балабақшадағы балалар әкесі мен шешесіне «сен» деп сөйлейді ғой. Олар дұрыс айтпай ма?

– Ботам, әрбір халықтың өз дәстүрі бар. Қазақ дәстүрінде жасы кіші адам үлкендерге, ата-анасына, ағасы мен әпкесіне «сіз» деп әдептілік көрсетуі керек. «Сіз» деген сөз – біздің мәдениетімізде сыпайылықтың, жақсы тәрбиенің белгісі. Сөзіңнің де, мінезіңнің де сыпайы болғаны абзал.

13. Сұрақтарға жауап беріңіздер.

- 1) Кішкентай Сағдат ағасына не деп айтты?
- 2) Әкесі Сағдатқа қалай жауап берді?
- 3) «Сіз» деп сөйлеу ненің белгісі?

14. Сендер сұхбат мәтініне қандай тақырып берер едіңіздер?

15. Сұхбаттан бір сөйлемді алып, оны топтағы достарыңызға түсіндіріңіздер.

Үлгі:

Сөйлем	Түсіндіру
«Сіз» деген сөз – біздің мәдениетімізде сыпайылықтың, жақсы тәрбиенің белгісі.	Үлкен адамдарға деген құрмет, сыйластық «сіз» деген сөйлеу әдебінен байқалады. Одан адамның отбасында жақсы тәрбие алғандығы және жүріс-тұрысының мәдениеті көрінеді.

16. Негізгі мәтін мазмұнына сәйкес «Сөйлеу әдебі» туралы мәтін жазыңыздар.

17. «Отбасы әдебі» тақырыбындағы өрмекші сызбасы бойынша сұхбат құрыңыздар.

18. Төмендегі кесте бойынша сөйлем құрыңыздар.

Зат есім	Сын есім	Етістік
отбасы жастар адам	өнегелі әдепті мәдениетті	тәрбие алу болу керек болу

19. «Жақсы мінез» тақырыбына мақал-мәтелдерді, фразеологизмдерді пайдаланып, полилог құрыңыздар.

Мақал-мәтелдер: Адамгершілік болмай, әділдік болмас.
Сіз» деген әдеп, «біз» деген көмек.

Фразеологизмдер: Қой аузынан шөп алмас.
Алтын адам.

20. Сурет бойынша мақал құрастырыңыздар.

Ата – _____,

Бала – _____.

21. Сұрақтарға жауап берейік.

- 1) Плеер тыңдағанды ұнатасыз ба?
- 2) iPod-тан қандай бағдарламаларды тыңдайсыз?
- 3) Телефонмен қазақша сөйлесе аласыз ба?
- 4) MP4/MP3-тен қандай әндерді тыңдағанды жақсы көресіз?
- 5) «Сүйікті бағдарламаңыз» туралы әңгімелеп беріңіз.

22. Мәтінді толықтырыңыздар.

Мен плеер тыңдағанды ұнатамын. Мені жастарға арналған бағдарламалар қызықтырады. Мен үнемі _____ Samsung Smart TV теледидарынан _____ бағдарламасын тамашалаймын. Достарымды 3D фильмін көруге шақырамын.

23. Радиобағдарламалармен танысайық. «Шалқар» радиосының бағдарламасы.

09.00	«Таңшолпан» бағдарламасы
09.30	Жаналықтар
10.30	«Саз әлемі» бағдарламасы
11.00	«Мүмкін емес» теле-шоу бағдарламасы
12.30	«Шал» көркем фильмі

24. Осы үлгіні пайдаланып, өздеріңізге ұнайтын радиобағдарлама жасаңыздар.

25. Мәтінді толықтырыңыздар.

Бүгін _____ телеарнасынан «Шал» көркем фильмін _____ . Немересінің атасына деген қамқорлығы мен ыстық ықыласы жайлы сюжетті _____ . Маған бұл _____ ұнады. Енді қазақ фильмдерін үзбей көретін боламын.

Мені қызықтыратын ақпараттар.

“Хабар” фильм тамашаладым көрдім

26. Сұрақтарға жауап беріңіздер.

- Сіздің сүйікті радиобағдарламаңыз қандай?
- Сіз радиобағдарламаларды үзбей тыңдайсыз ба?
- Сіздің сүйікті радиобағдарламаңызда ата-ана мен бала қарым-қатынасы туралы мәселе айтыла ма? Ол бағдарлама қалай аталады?

Жазамыз

27. Бос орынды толтырыңыздар.

Азиза: — _____ ?

Байрам: — Бұл сөздер жастарды адамгершілікке, әдептілікке және мәдениеттілікке үндейді.

Азиза: — _____ ?

Байрам: — Сөзіннің де, мінезіннің де сыпайы болғаны абзал.

Азиза: — _____ ?

Байрам: — Халықтың «Ұяда не көрсең, ұшқанда соны ілерсің» деген дана сөзі бар.

Азиза: — _____ ?

Байрам: — Әдептілікті, мәдениеттілікті білдіретін «аса қадірлі», «құрметті», «ардақты» сөздерінің мәні зор.

Азиза: — _____ ?

Байрам: — Ұрпақ тәрбиесі – салт-дәстүрдің маңызды бөлігі.

Азиза: — _____ ?

Байрам: — Үлкенді сыйлау, ата-анасын құрметтеу, достарына адал болу – барлық халықтарда бар дәстүр.

28. Мына сөйлемді үш сөйлеммен беріңіздер.

Отбасы мүшелерінің әдебі үлкендер мен кішілердің сөзінен, ісінен, бір-біріне қарым-қатынасынан байқалады және әдепті адамдар көңілді жүреді, басқаларға жақсы, өнегелі сөз айтады.

29. Мәтінді оқып, мазмұнын айтып беріңіздер.

Талант – адамның бір-ақ қыры. Ол – ақындық, әншілік, шешендік, күйшілік, сазгерлік және т.б. Ал адамның өсіп-өнуі үшін мол қайрат, көп еңбек, биік адамгершілік, отан алдындағы парыз, терең білім қажет. Оқысаң – көп білесің, көп білсең – алға қойған мақсатыңа жетесің. Егер әрбір адам жомарт, қарапайым, сезімтал болса, оның маңайына жақсылар көп жиналады да үлкен тұлға болып қалыптасады.

(«Аңыз адам» журналынан)

30. Сұрақтарға жауап беріңіздер.

- Талантты адам қандай болуы керек?
- _____
- Адамның өсіп-өнуі үшін не қажет?
- _____
- Егер білімді болсаң, қандай биіктіктерге қол жеткізуге болады?
- _____

31. Төмендегі эмоция-экспрессиялық реңкті сөздермен диалог құрыңыздар.

Эмоция-экспрессиялық сөздер:

әкетай, әжетай, ағатай, шырағым, ағажан, Сәулетай, құлыным, айналайын, аташым, ботам, Айсұлужан, көкежан, күнім, айым.

- Үлгі:**
- *Ағатай, сізге шай дайындап әкелейін бе?*
  - *Айсұлужан, қамқорлығыңа рақмет, маған кофе әкелсең, жақсы болар еді.*

32. Берілген есімдерді еркелету мағынасында айтыңыздар.

Мұрат – Мұратжан

Сәуле – _____

Айсұлу – _____

Әсем – _____

Болат – _____

Күміс – _____

Эссе жазып үйренеміз

Эссе тақырыбы: Әлеуметтік психологтің рөлі

Төмендегі үлгі бойынша эссені аяқтаңыздар.

ЕСІҢІЗДЕ ЖҰРСІН!

Эссе мазмұны логикалық жүйелілікте құрылып, ой нақты берілуі керек.

Лексикалық, грамматикалық және стильдік тұрғыдан сауатты жазылуы тиіс.

«Ой ұшқындары» және оның құрылымы

Жоспар (5 мин.)

Эссе мазмұны (40 мин.) Сөз саны - 250.

- белгілі бір тақырып бойынша ойын тарқату (тақырыпқа байланысты сөздер мен сөз тіркестері)

1. ....
2. ....
3. ....

- мәселенің өзектілігі
- өз ойын дәлелдеу
- ой түйінін жазу

Тақырып: Әлеуметтік психологтің рөлі

• «Ой ұшқындары»

• Жоспар

I. Кіріспе

Әлеуметтік психологтің рөлі.

II. Негізгі бөлім

1. Әлеумет және психолог. Қоғамдағы психологиялық мәселелер.
2. Психолог – адам жанын түсінуші.

III. Қорытынды

Психолог мамандығы сұранысқа ие.

Тақырып мазмұны

1-бөлім	Кіріспе Әлеуметтік психолог қоғамда аса маңызды орынға ие. Психолог адамның сезімін, көңіл-күйін _____.
2-бөлім	Негізгі бөлім XXI ғасырда қоғамда түрлі саяси, әлеуметтік, діни өзгерістер қарқынды дамып жатыр. Сол себепті психологтің әлеуметтік рөлі жоғарылауда. Біріншіден, _____. Екіншіден, _____. Менің ойымша, психолог – адам жанын жақсы түсінеді.
3-бөлім	Қорытынды Қазіргі заманда психологтер жоғары сұранысқа ие. Себебі _____, өйткені _____. Сондықтан _____. Сол себепті _____. Өйткені _____.

• Жазған эссе бойынша полилог құрыңыздар.

33. Кестедегі сөздерді септеніздер, сөз тіркестерін құрыңыздар.

Септік	тәрбие	ата-анам	туыс	өсиет	ақыл	үлгі	салт-дәстүр
Атау	<i>тәрбие</i>						
Ілік	<i>тәрбиенің</i>						
Барыс	<i>тәрбиеге</i>						
Табыс	<i>тәрбиені</i>						
Жатыс	<i>тәрбиеде</i>						
Шығыс	<i>тәрбиеден</i>						
Көмектес	<i>тәрбиемен</i>						

Үлгі: *жақсы тәрбие*

34. Төменде берілген қос сөздермен сөйлем құрыңыздар.

Үлгі: *Тәрбиелі бала – ата-ананың бақыты.*

Қос сөздер: қарым-қатынас, салт-дәстүр, әке-шеше, туыс-бауыр, ақыл-кеңес

35. Сөздердің құрамындағы жалғауларды белгілеңіздер?

Үлгі: *Ата-ана+ның, тәрбие+сі*

Отбасы мүшелерінің әдебі, үлкендер мен кішілердің сөзі, үлкендердің ісі, қазақ халқының әдебі, халқымыздың салт-дәстүрі, өзінің ата-анасы, баланың тілі, жоғары оқу орнының студенті, мекеменің маманына

36. Көсемшенің жұрнағын анықтаңыздар.

Үлгі: құрметпен қара+п (-п көсемше жұрнағы)

- құрметпен қарап
- басқаларды сыйлап
- ата-анасын құрметтеп
- адал болып
- жақсы өмір сүріп
- ұрпақты тәрбиелеп
- тез үйреніп
- балаларына алғыс айтып
- көңілді жүріп
- мәселелерді бірге шешіп
- қонақтарды қарсы алып

37. Етістіктің болымды түрінен болымсыз түрін жасаңыздар.

Үлгі: оларды сыйлапты – оларды сыйла+ма+п+ты
адал болыпсың – адал бол+ма+п+сың

- тәрбиелепті –
- үйреніпсің –
- алғыс айтыпшыз –
- қарсы алыпты –
- үнемдепсіздер –
- құрметтепті –
- әділ болыпты –
- өлең шығарыппын –

38. Жалпылау есімдіктерін қажетті сөздермен тіркестіріп жазыңыздар.

1. Отбасы мүшелерінің бәрі, _____, _____, _____, _____
2. Балалардың барлығы, _____, _____, _____
3. Барлық адамдар _____, _____, _____

39. Синонимдермен сөз тіркестерін құрып жазыңыздар.

Ақылды – парасатты, әдепті – мәдениетті, дүниеге келу – туу, көңілді – ақжарқын, ерекше - өзгеше.

Үлгі: Ақылды әке – парасатты ана

3

СПОРТТЫҢ ПАЙДАСЫ

Тыңдаймыз. Оқимыз

1. Берілген басым сөздерді тыңдаңыздар.

дене, жан, тіршілік, өмір сүру, денсаулық, ауру, науқас адам, сау адам, тамақ, медициналық қызмет, ем, дәрі, дәрумен, дәрігер, диетолог, терапевт, ғылым, сұхбат, ақпарат, саламатты өмір, халық емі, технология, әлеуметтік жағдай, кеңес

2. Берілген басым сөздерді суретпен сәйкестендіріңіздер.

3. Мәтінді оқыңыздар.

- Медициналық қызмет көрсету
- Жаңа технологияларды енгізу
- Саламатты өмір салты

Спорттың пайдасы

Адам денсаулығы – баға жетпес байлығымыз. Сол себепті халқымызда «Денсаулық – зор байлық» деген қанатты сөз тегін айтылмаған.

XXI ғасырда адамдардың әлеуметтік жағдайы біршама жақсарды деп айтуға болады. Біздің елімізде халыққа медициналық қызмет көрсетудің қолжетімділігі мен сапасын арттыру бойынша жүйелі жұмыстар жүргізіліп жатыр. Денсаулық саласына озық технологиялар енгізілді, заманауи диагностикалық орталықтар ашылды және емханалар мен ауруханалар жаңа заман талабына сай жабдықталып жатыр.

Елімізде саламатты өмір салтын насихаттау жұмыстары да жақсы жолға қойылған. Қалалар мен ауылдарда спорт кешендері салынып жатыр. Қазір адамдар спорттың пайдалы екенін біледі, сондықтан спортпен көп шұғылданады. Олар түрлі спорттық жарыстар мен іс-шараларға қатысады.

Қазір адамдар Интернет материалдарын көп оқып, одан медициналық және халық емдері, шөптік және табиғи дәрі-дәрмектер туралы ақпараттар алады. Адамдардың дәрігерлерден тікелей кеңес алу мүмкіндіктері де бар. Қазіргі жастар темекі шегу, арак ішу сияқты әдеттердің адам денсаулығына зиянды екенін түсініп келе жатыр. Олар дұрыс тамақтану, ағзаны шынықтыру, тазалықты сақтау керектігін жақсы біледі.

Саламатты өмір сүру салты адамның негізгі қағидасына айналған.

ЕСІҢІЗДЕ ЖҰРСІНІ!

ғасыр
өмір сүру жасы
қызмет
заман талабы
жасөспірім

4. Мәтінге дейінгі берілген ой ашылды ма?

5. Мәтін бойынша сұрақтарға жауап беріңіздер.

- 1) Елімізде халыққа сапалы медициналық қызмет көрсету үшін қандай жұмыстар жүргізіліп жатыр?
- 2) Саламатты өмір салты дегеніміз не?
- 3) Интернет материалдарынан қандай ақпараттар алуға болады?

Грамматика

6. Мәтіннен төмендегі формада берілген тіркестерді табыңыздар, сөйлем құрыңыздар.

Сын есім + зат есім

Үлгі: медициналық қызмет

Зат есім + етістік

Үлгі: ағзаны шынықтыру

7. Қажетті етістіктерді қойыңыздар.

- 1) Халықтың денсаулығын _____.
- 2) Халықтың әлеуметтік жағдайын _____.
- 3) Саламатты өмір салтын _____.
- 4) Озық технологияларды _____.
- 5) Спорттық жарыстар мен іс-шараларды _____.

ұйымдастыру
сақтау
ұстану
жақсарту
пайдалану

8. Сөз тудырушы жұрнақтарымен (-лық//-лік, -дық//-дік, -тық//-тік) жасалатын сөздер тізімін жасаңыздар. Сөз тіркестерін құрыңыздар.

спорттық

спорттық киім

_____
_____
_____
_____

_____
_____
_____
_____

9. «XXI ғасыр», «Интернет материалдары» тіркестерімен саламатты өмір салтына қатысты сөйлемдер жазыңыздар.

_____
_____
_____
_____

10. Ақпарат алдыңыздар.

Осы білімдеріңізді кесте арқылы көрсетіңіздер.

№	Бұрыннан білемін	Жаңа ақпарат алдым	Тағы да білгім келеді // білейін деп едім
1	Менің «Денсаулық – зор байлық» тақырыбы бойынша сөздік қорым мол.	Адамдардың әлеуметтік жағдайының жақсарғаны туралы ақпарат алдым.	Адам ағзасына пайдалы шөптік дәрілер туралы білейін деп едім.
2			
3			
4			

11. Мәтіннен төмендегі берілген құрылым бойынша сөз тіркестерін теріп жазыңыздар.

Зат есім + тәуелдік жалғаудың III жағы

+

Етістік + (-а, -е, -й) + жіктік жалғаудың III жағы

Үлгі: *денсаулығы жақсарғанды*

Оқимыз

12. Монологті оқыңыздар. Диалогке айналдырыңыздар.

Ұзақ өмір сүру

Статистикалық мәліметтерге сүйенсек, дүниежүзінде ер адамдар 78 жасқа дейін, ал әйел адамдар 84 жасқа дейін ұзақ өмір сүреді екен. Біздің елімізде соңғы жылдары жүз жасаған қарт адамдар туралы мәлімет жиі беріледі. Олардың ұзақ өмір сүру құпиясы – үнемі қозғалыста болу, жаяу жүру, таза ауада демалу, еңбек ету және дұрыс тамақтану.

Біз ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамыған заманында өмір сүріп жатырмыз. Әрине, олардың адамдарға беретін пайдасы мол, алайда зияны да бар. Мысалы, компьютердің алдында ұзақ отыру – денсаулыққа зиян.

Ұзақ өмір сүргің келсе, мына пайдалы кеңестерді білгенің дұрыс:

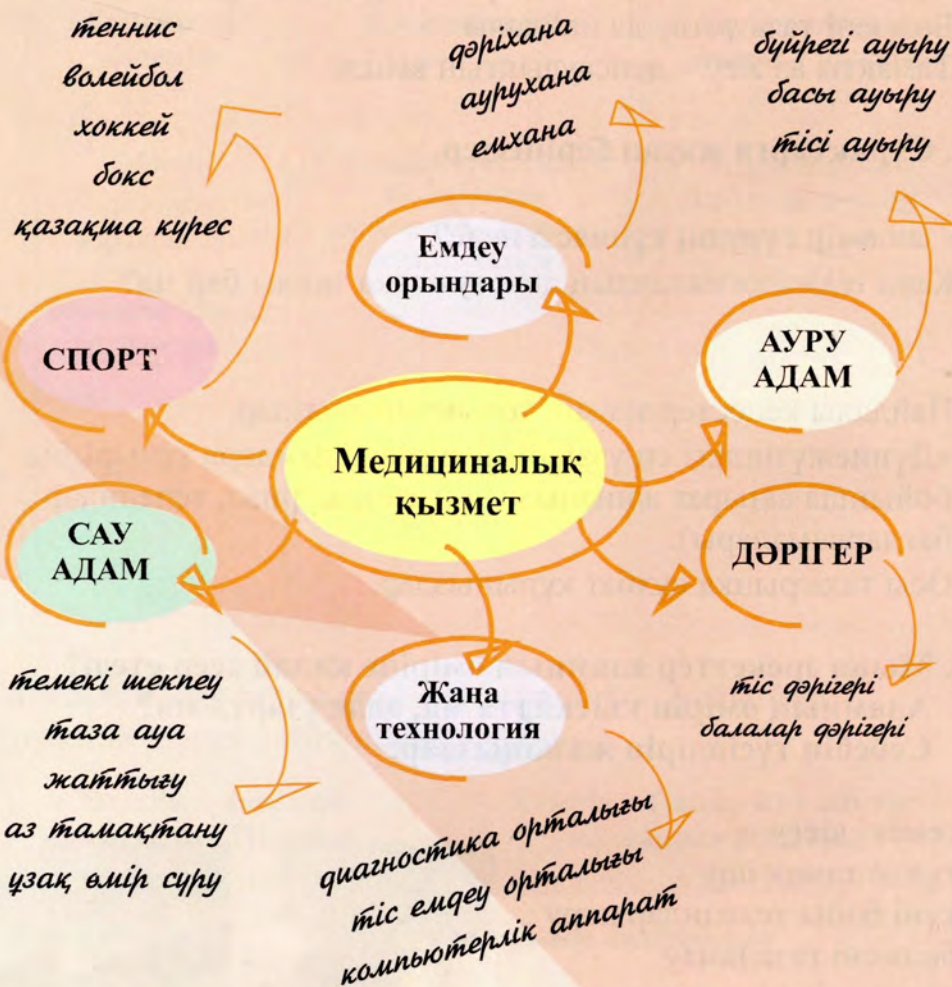
1. Күнделікті ас мәзірінде көкөніс пен жеміс-жидектің мол болғаны дұрыс.

ЕСІҢІЗДЕ ЖҮРСІН!

ұзақ өмір сүру құпия денсаулыққа зиян пайдалы кеңес

16. «Медициналық қызмет» тақырыбындағы өрмекші сызбасы бойынша сұхбат құрыңыздар.

17. Берілген қимыл сын және себеп бағыныңқылы құрмалас сөйлемдерді аяқтаңыздар.

1. Денсаулық саласына озық технологиялар енгізіліп, ...
2. Адамдар спорттың пайдалы екенін біледі, ...
3. Қазір адамдар Интернет материалдарын көп оқып, ...

18. Кестедегі сөздермен сөйлем құрыңыздар.

Зат есім	Етістік
шахмат	ойнау
дәрігер	емдеу
дәріхана	сатып алу
емхана	бару
спорт	айналысу
жеміс-жидек	жеу

19. Мақал-мәтелдерді, фразеологизмдерді пайдаланып, “Дені саудың – жаны сау” тақырыбына полилог құрыңыздар.

Мақал-мәтелдер: 1. Денсаулық – зор байлық.
2. Тазалық – саулық негізі, саулық – байлық негізі.

Фразеологизмдер: 1. Тенсе темір үзеді.
2. Жүзіктің көзінен өткендей.

20. Сурет бойынша мақал-мәтел құрастырыңыздар.

Денсаулық - _____.

Хат жазып үйренеміз

21. Факс мәтінімен танысыңыздар.

• Факс жібереміз.

Спорт және туризм басқармасы

Ақпараттық хат

2013 жылғы наурыздың 27-сі күні Қызылжар қаласында велосипед спорты бойынша республикалық жарыс өтеді. Жарысқа қатысушылар *belosport-2013.KZ* электрондық поштасына наурыздың 20-на дейін өтінім жіберулері тиіс.

Байланыс телефоны: 8 (7152) 72-11-19, факс: 8 (7152) 25-55-83

Басқарма әкімшілігі

Мерзім: 13.03.2013

Уақыты: 11.00

22. Жоғарыда көрсетілген факс үлгісін алып, өздеріңіз факс мәтінін құрыңыздар.

Мына нұсқауларды есте сақтаңыздар:

- Факс мәтіні өте қысқа болады
- Негізгі мәселе туралы қысқаша хабарлайды
- Факс нөмірі көрсетіледі

Жазамыз

23. Жауапқа сұрақ жазыңыздар.

Ахмет: – _____ ?

Биназер: – Дүниежүзінде ер адам 78 жасқа дейін өмір сүреді.

Ахмет: – _____ ?

Биназер: – Ал әйел адамдар 84 жасқа дейін өмір сүреді.

- Ахмет:* – _____ ?
Биназер: – Волейбол ойнау – менің сүйікті ісім.
Ахмет: – _____ ?
Биназер: – Велосипед тепсең, денең шынығады.
Ахмет: – _____ ?
Биназер: – Күнде жаттығулар жасап, таза ауада жиі қыдыру керек.

24. Мына сөйлемдерді үш сөйлемге бөліп жазыңыздар.

Қазір адамдар Интернет материалдарын көп оқып, одан медициналық және халық емдері, шөптік және табиғи дәрі-дәрмектер туралы ақпараттар алады, олардың дәрігерлерден тікелей кеңес алу мүмкіндіктері де бар.

Қазіргі жастар темекі шегу, арақ ішу сияқты әдеттердің адам денсаулығына зиянды екенін түсініп келе жатыр және дұрыс тамақтану, ағзаны шынықтыру, тазалықты сақтау керектігін де жақсы біледі.

25. Полилогті оқыңыздар. Мазмұнын айтып беріңіздер.

Олимпиада жеңімпазымен сұхбат

- Тілші:* – Серік өзіңіздің мінезіңізді үш сөзбен сипаттай аласыз ба?
Серік: – Әрине, мен мейірімдімін, сенгішпін, адалмын.
Тілші: – Сіз қандай әуенді тыңдағанды ұнатасыз?
Серік: – Жеңіл рок әуендерін тыңдағанды ұнатамын.
 Халық әндерін де жақсы көремін. Ән тыңдау адам денсаулығына пайдалы ғой.
Тілші: – Спортта жеңіске жету үшін қандай жаттығулар жасайды?
 Бір күнгі жұмыс кестеңізбен таныстырыңызшы.
Серік: – Таңғы сағат 7.00-де ұйқыдан тұрып, 7.30-ға дейін жаттығу жасаймын. Далаға шығып серуендеймін.
 Осылайша бір күнгі жұмыс кестем жалғаса береді.
Тілші: – Сүйікті үш затыңызды атай аласыз ба?
Серік: – Елбасы сыйлаған қолсағатым, олимпиададан алған төсбелгім және ұялы телефоным.
Тілші: – Темекі шегесіз бе?
Серік: – Жоқ, темекі шегу денсаулыққа зиян.
Тілші: – Сұхбатыңызға рақмет.
Серік: – Сау болыңыз!

26. Қанша сөз білесіз! Өзіңізді тексеріңіз.

1. Мемлекет: қоғам, ...
2. Сәнгер-дизайнер: талғам, әшекейлер, ...
3. Мамандық: әнші, жазушы, ...
4. Отбасы: дәстүр, әке тәрбиесі .....

Эссе тақырыбы: Адам өмірі дәрігердің қолында
Төмендегі үлгі бойынша эссені аяқтаңыздар.

«Ой ұшқындары» және оның құрылымы (5 мин.)	– белгілі бір тақырып бойынша ойын тарату (тақырыпқа байланысты сөздер мен сөз тіркестері)
Жоспар (5 мин.)	1. .... 2. .... 3. ....
Эссе мазмұны (40 мин.) Сөз саны -250.	– мәселенің өзектілігі – өз ойын дәлелдеу – ой түйінін жазу

ЕСІҢІЗДЕ ЖҮРСІНІ

Эссе мазмұны логикалық жүйелілікте құрылып, ой нақты берілуі керек.

Лексикалық, грамматикалық және стильдік тұрғыдан сауатты жазылуы тиіс.

Тақырып: Адам өмірі дәрігердің қолында

• «Ой ұшқындары»

аурухана, емхана

емдік шаралар

науқас адам

*хирург, терапевт,
тіс дәрігері.*

*қажетті
мамандық*

емдеу

• Жоспар

I. Кіріспе

Дәрігердің қоғамдағы рөлі.

II. Негізгі бөлім

1. Медицина саласындағы жаңалықтар.
2. Сапалы медициналық қызмет көрсету.
3. Дәрігер және адам өмірі.

III. Қорытынды

Тәжірибелі де білікті дәрігерлерге сұраныс жоғары.

• Тақырып мазмұны

1-бөлім	Кіріспе Дәрігер мамандығы қоғамға қажет. Өйткені адам өмірі _____.
2-бөлім	Негізгі бөлім Қазіргі уақытта еліміз халық денсаулығына ерекше көңіл бөлуде. Сондықтан да медицина саласында түрлі жаңалықтар болып жатыр. Атап айтқанда, _____. Елімізде сапалы дәрігерлік қызмет көрсету үшін, алдымен _____. Өйткені дәрігер адам өмірі үшін _____.
3-бөлім	Қорытынды Тәжірибелі де білімді дәрігерлер әрқашан қажет. Біріншіден, _____. Екіншіден, _____. Сондықтан _____.

• Жазған эссе бойынша полилог құрыңыздар.

27. Сын есім тудырушы жұрнақтардың астын сызыңыздар.

№	-тық -тік	-дық -дік	-лық -лік
1	ұлттық	қоғамдық	дүниежүзілік
2	әлеуметтік	ауылдық	қалалық
3	спорттық	жылдық	республикалық
4	ақпараттық	тілдік	апталық
5	бюджеттік	әлемдік	айлық
6	жолдастық	синонимдік	халықаралық

28. Төмендегі сөз тіркестерінен тәуелдік жалғауы мен жіктік жалғауларын табыңыздар. Олармен сөйлем құрыңыздар.

Үлгі: Біздің қаламызда спорт кешен + і салын + а + ды.

Спорт залы салынады, жасы ұзарады, денсаулығы жақсарады, пайдасы тиеді, денсаулығы нашарлайды, ақшасы көбейеді

29. Төмендегі үлгіге қарап, негізгі етістік жұрнақтарының астын сызыңыздар. Сөйлем құрыңыздар.

Үлгі: Арман «Абай жолы» романын оқып шықты.

№	Етістік + <u>п</u> <i>шық</i> құрылымы	Етістік + <u>ған</u> <i>еді</i> құрылымы	Етістік + <u>атын</u> <i>еді</i> құрылымы
1	кір+ <u>іп</u> шықты	кел+ <u>ген</u> еді	сөйле+ <u>йтін</u> еді
2	жаз+ <u>ып</u> шықты	жаз+ <u>ған</u> еді	жаз+ <u>атын</u> еді
3	айт+ <u>ып</u> шықты	кет+ <u>кен</u> еді	кет+ <u>етін</u> еді

оқып
жазып
амандасып
сәлем беріп
бітіріп
тапсырып
кіріп

} шық

айтқан
жазған
оқыған
шақырған
сатып алған
жұмыс істеген
айтатын

} еді

30. Берілген етістіктерді жедел өткен шақтың жекеше түріне өзгертіңіздер.

Үлгі: оқып шықтық

- I Мен оқып шықтым
- II Сен оқып шықтың
- III Сіз оқып шықтыңыз
- IV Ол оқып шықты.

Етістіктер: жазып шықтық, аударып шықтық, орындап шықтық, беріп шықтық, сөйлесіп шықтық, тапсырып шықтық

Мен			
Сен			
Сіз			
Ол			

Мен			
Сен			
Сіз			
Ол			

31. Көп нүктенің орнына негізгі етістікті қойыңыздар.

1. Мен кітапты _____ шықтым. 2. Сен хатты _____ шықтың. 3. Арман үлкендермен _____ шықты. 4. Келген қонақтарға _____ шықтыңдар ма? 5. Олар университетті жақсы _____ шықты. 6. Менің қызым кеше емтихан _____ шықты. 7. Тіл үйренушілер берген тапсырманы тез _____ шықты. 8. Досыммен бірге көрші үйіне _____ шықтым.

Негізгі етістік: оқып, сәлем беріп, жазып, амандасып, бітіріп, тапсырып, кіріп, орындап

32. Асты сызылған сөздердің антонимін тауып, көп нүктенің орнына қойып жазыңыздар.

Спортпен шұғылдану адам ағзасына пайдалы, ал темекі шегу _____ .
 Соңғы жылдары ауру адамдарға қарағанда, _____ адамдардың саны артып келеді. Спорт кешені біздің үйден алыс емес, _____ . Адамдардың өмір сүру жасы ұзарды, аурулардың саны _____ .

Антоним сөздер: зиянды, сау, жақын, қысқарды

33. Құрмалас сөйлемді екі жай сөйлеммен айтыңыздар.

Үлгі: *XXI ғасырда адам денсаулығы жақсарды.
Олардың өмір сүру жасы ұзара бастады.*

1. XXI ғасырда адам денсаулығы жақсарып, олардың өмір сүру жасы ұзара бастады.
2. Денсаулық саласына озық технологиялар енгізіліп, жаңа диагностикалық орталықтар ашылды.
3. Адамдар дене жаттығуының пайдалы екенін түсініп, спортпен көп айналыса бастады.
4. Қалалар мен ауылдарда спорт кешендері салынып, әртүрлі іс-шаралар ұйымдастырылып жатыр.

4

БАҚЫТТЫ ӨМІР СҮРУ

Тыңдаймыз

1. Берілген басым сөздерді тыңдаңыздар.

адам, ер адам, әйел адам, зиялы адам, жігіт, қыз, ой-ниет, эмоция, сезім, ерік-жігер, арман, бақыт, қуаныш, достық, мәдениет, сенім, шешім, ұят, өкініш, реніш, іскер, кәсіп, қызығушылық, мүдде, ынта, балалық шақ, жасөспірім шақ, жастық шақ, ересек шақ

2. Берілген басым сөздерді суретпен сәйкестендіріңіздер.**3 Мәтінді оқыңыздар.**

- **Адамның ең бақытты кезі: балалық шағы, жасөспірім шағы, жастық шағы және есейген шағы**

Бақытты өмір сүру

Адам өмірін бірнеше кезеңге бөлуге болады. Олар: балалық шақ, жасөспірім шақ, жастық шақ және ересек шақ.

Барлық адамдар өмірге нәресте болып келеді. Адамның балалық шағы қызықты өтеді. Жасөспірім шағында мектепке барып, білім алып, тұлға болып қалыптаса бастайды.

Жастық шағында өмірді таниды, өзінің қалаған мамандығын таңдап алады.

Адам есейген уақытында өз отбасын құрады. Оқыған мамандығы бойынша қызмет істейді. Балалы болып, «әке-шеше» деген атқа ие болады. Өз ұрпағын тәрбиелеп, ата-анасына қамқор болады.

Менің анам қазір 40 жаста. Шешем – іскер және білімді әйел. Оның жеке фирмасы бар. Ол – еңбекқор адам, жұмыста қатал басшы. Оның ұйымдастырушылық қабілеті жоғары.

Ол өзін бақытты адам деп санайды, өйткені өзіне ұнайтын жұмысы бар, мейірімді балалары мен сүйкімді, кішкентай немерелері бар. Оның әріптестері – жақсы адамдар. Олар бір-бірін сыйлайды. Менің анам өзінің өміріне өкінбейді, ренжімейді.

Мен де бақыттымын, өйткені менің сүйікті анам және тату-тәтті тұратын отбасым бар. Әріптестерімнің арасында да беделім жоғары.

ЕСІҢІЗДЕ ЖҮРСІНІ!

*балалық шақ
тұлға
жастық шақ*

4. Мәтінге дейінгі берілген ой ашылды ма?

5. Мәтін бойынша сұрақтарға жауап беріңіздер.

- 1) Адам өмірі қандай кезеңдерден тұрады?
- 2) Адамдар балалық шағын қалай өткізеді?
- 3) Адам жасөспірім және жастық шағында не істейді?
- 4) Есейген уақытында немен айналысады?
- 5) Сіз «бақыт» дегенді қалай түсінесіз?

Грамматика

6. Мәтіндегі жалпы есімдерді теріп жазыңыздар.

Үлгі: *нәресте*

7. Мәтіннен берілген үлгідегі сөз тіркестерін жазыңыздар.

Зат есім + ілік септігі + зат есім + тәуелдік жалғаудың III жағы

Үлгі: *адамның бақыт-ы*

Сын есім

+

Зат есім

Үлгі:

мейірімді немерелері

8. Мәтіндегі дара және күрделі етістіктерді жазыңыздар.

Үлгі:

өтеді, ..., ..., ...

таңдап алады, ..., ..., ...

9. Берілген үлгі бойынша сөз тіркестерін жазыңыздар.

Олармен сөйлем құрыңыздар.

таңда + -п

+

алады

Үлгі:

1) мамандық таңдап алады

2) Менің досым өзінің қалаған мамандығын таңдап алады

– жұмыс таңда+... алады

– іс таңда+... алады

10. Етістіктерді болымсыз түрде жазыңыздар.

ренжу –
өкіну –
ұнату –

11. Адамның жас ерекшелігіне қатысты сөздер мен сөз тіркестерін оқыңыздар. Жуан, жіңішке түбірлі сөздерді екі бағанаға бөліп жазыңыздар.

Берілген сөздер мен сөз тіркестері:

нәресте, бөбек, сәби, балдырған, бүлдіршін, жеткіншек, бала, бозбала, ұлан, жігіт, қыз бала, әйел, еркек, ана, әке, аға, көке, ата, апа, әже, қарт, қария, баба

жуан түбірлі сөз	жіңішке түбірлі сөз
балдырған	сәби

12. «Шақ» сөзінің синонимін жазыңыздар, сөйлем құрыңыздар.

13. Өздеріңіз туралы ақпарат жазыңыздар.

Өзіңіз туралы мағлұмат	
1	Аты-жөніңіз
2	Ата-анаңыздың аты-жөні
3	Туған күніңіз, айыңыз, жылыңыз
4	Балалық шағыңыз қай жерде өтті? (ауыл, қала)
5	Жасөспірім шағыңыз қай жерде өтті? (ауыл, қала)
6	Жастық шағыңыз қай жерде өтіп жатыр?
7	Қазақ тілін қай уақыттан бері оқып жүрсіз?
8	Мекенжайыңыз

14. Ақпарат алдыңыздар.

Осы білімдеріңізді кесте арқылы көрсетіңіздер.

№	Бұрыннан білемін	Жаңа ақпарат алдым	Тағы да білгім келеді // білейін деп едім
1	“Жеке тұлғаның мінезі және мамандығы” тақырыбына қатысты сөздік қорым бар.	«Бақытты өмір сүру» тақырыбы бойынша жаңа ақпарат алдым.	Бақыт туралы өлеңдерді, қанатты сөздерді білгім келеді.
2			
3			
4			

15. Монологті оқыңыздар.

Ұшқыш Тоты

Тоты Әмірова – ТМД елдерінен шыққан алғашқы ұшқыш әйелдердің бірі. Ол балалық шағын Шығыс Қазақстан өңірінде өткізген. Сол кездегі кішкентай қыздың арманы ұшқыш болу еді. Тотының бұл арманын ата-анасы да қолдады.

Ол 17 жасында Рига қаласына барып, авиация инженері мамандығын алу үшін оқуға түсті.

Тоты Әмірова – Қазақстандағы жалғыз ұшқыш әйел. Ол бала кезінен еңбекқор, талапты, талантты болып өскен. «Боинг-747» ұшағымен сан рет әуеге көтерілген. Ол «Эйрбас А-320» ұшағының командирі болған.

Адамның мінезі балалық шағынан қалыптасады. Тоты – сұлу, батыл әйел. Тоты – бақытты адам, өйткені оның бала кезіндегі арманы орындалды.

(“Жұлдыздар отбасы” журналы)

ЕСІҢІЗДЕ ЖҮРСІНІ

ұшқыш
мамандық
ұшақ

16. Сұрақтарға жауап беріңіздер.

- 1) «Бақыт» дегеніміз не? Ең бақытты адам қандай адам?
- 2) Құрбыңызды не досыңызды сипаттап, үш сөйлем жазыңыздар:
  - Ол туралы не жазғыңыз келеді?
  - Оның жақсы қасиеттері?
  - Ол бақытты адам ба?

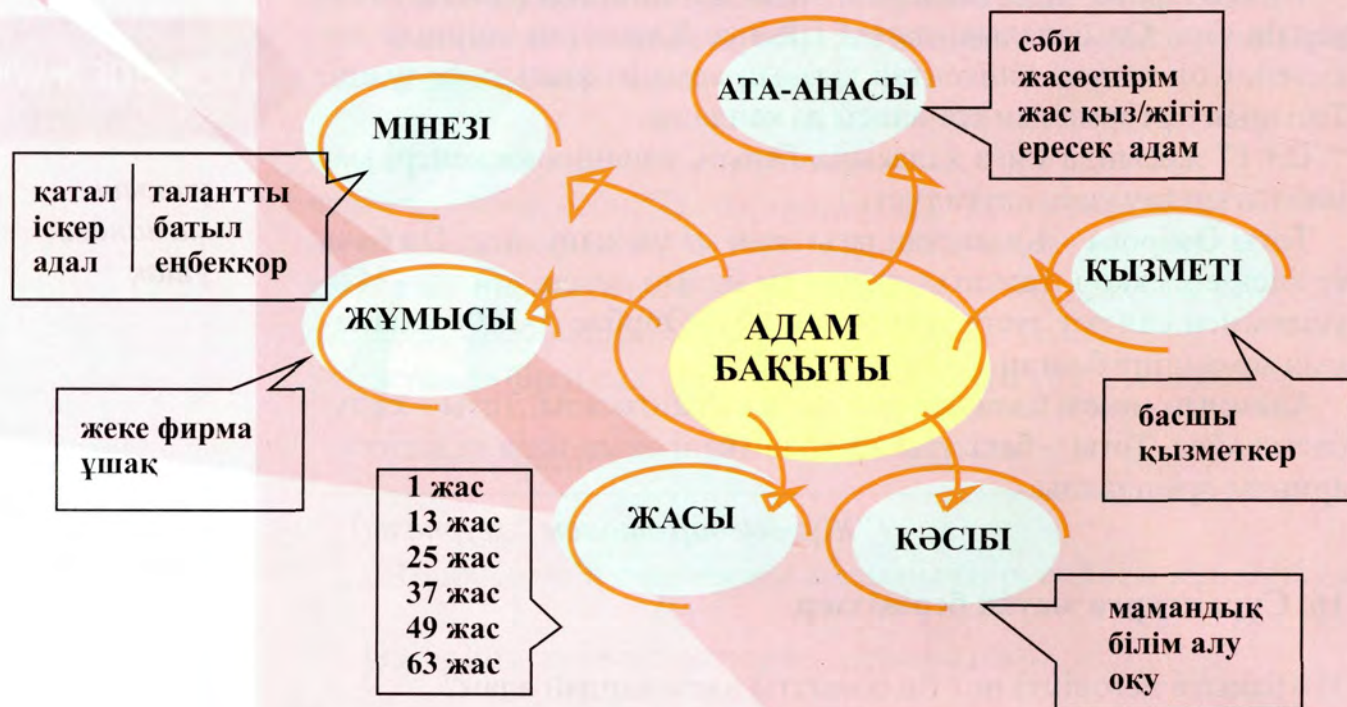
17. Суреттерді пайдаланып, Тоты туралы әңгімелеп беріңіздер.

18. Кестені толтырыңыздар.

Іскер ана			Тоты		
мамандығы	жұмысы	отбасы	кәсібі	қызметі	отбасы

19. «Адам бақыты» тақырыбындағы өрмекші сызбасы бойынша сұхбат құрыңыздар.

20. Кестедегі сөздермен сөйлем құрыңыздар.

Зат есім	Етістік
әріптестер	орындау
жұмыс	алу
білім	жақсы көру
арман	істеу
қызмет	шұғылдану
кәсіп	сыйлау
немерелер	жүзеге асу

21. «Ел аузындағы адам» фразеологизмін пайдаланып, полилог құрыңыздар.

22. Өз пікірімізді айтайық!

«Теледидар бағдарламаларын тамашалау бәріне ұнайды. Теледидар арқылы жер шарында болып жатқан оқиғалармен танысасың, жаңалықтарды тыңдайсың, өзіңнің ұнататын киноларыңды көресің, ең тамашасы, әртістер мен әйгілі адамдардың өмірлері жайлы ақпарат аласың», – дейді сенің досың.

Телебағдарламалар көріп, сөйлеуге үйренеміз

Ол теледидаран тек қана ойын-сауық, ток-шоу бағдарламаларын көреді. Сен оған қандай бағдарламаларды көруге кеңес берер едің?

23. Сөйлемдерді толықтырып жазыңыздар.

Менің кеңесім

- 1) Теледидардан _____ көруге болады.
- 2) Соның ішінде _____ туралы бағдарламалар көп.
- 3) Сен біліміңді жетілдіру үшін _____ көр.
- 4) Қазақ тілін үйренгің келсе, _____ арнасынан _____ бағдарламасын қара.
- 5) Қазақ тіліндегі сүйікті көркем фильмді тамашалағың келсе, _____.
- 6) Адамдардың өмірі, олардың тұрмыстық жағдайлары туралы _____ телеарнасынан түрлі бағдарламалар көруге болады.
Олар: _____.
- 7) Халық әндерін естігің келсе, _____ карауға болады.
- 8) Әлемдегі және Қазақстандағы, жергілікті жаңалықтарды _____ беріп тұрады.
- 9) Денсаулықты сақтау бағдарламалары _____ көрсетіледі.

24. Теледидар арналарының бағдарламаларын тамашалаймыз.

Қандай телебағдарламаларды көресіңдер?	Қай уақытта?	Қандай телеарнадан қарайсыңдар?
«Елім менің»	Сенбі, 17.30	«Хабар»
«Бармысың, бауырым?»	Жексенбі, 18.20	«Қазақстан»

Жазамыз

25. Жауапқа сұрақ жазыңыздар.

Юлия: – _____ ?

Бақыт: – Адам есейген уақытында өз отбасын құрады.

Юлия: – _____ ?

Бақыт: – Оның мейірімді балалары мен сүйкімді, кішкентай немерелері бар.

Юлия: – _____ ?

Бақыт: – Анамның әріптестері – жақсы адамдар.

Юлия: – _____ ?

Бақыт: – Олар бір-бірін сыйлайды.

Юлия: – _____ ?

Бақыт: – Оның ұйымдастырушылық қабілеті жоғары.

26. Сөздерді сәйкестендіріңіздер.

балалық

кез

жасөспірім

кезең

жастық

шақ

27. Төмендегі сөздерге *-кер,- гер, -хана, -қор,-паз* жұрнақтарын жалғаңыздар.

ас, ем, кітап, дәрі, саз, еңбек, өнер, заң, кәсіп, іс, мейрам, дәм

28. Берілген туынды зат есімдердің жасалу жолдарын анықтаңыздар.

Үлгі: *біл+ім*

Мамандық, әке-шеше, ата-ана, отбасы, басшы, әріптес, ұшқыш, ұйымдастырушы

29. Болымсыз етістікті белгілеңіздер.

өкінбейді   күледі   ренжімейді   армандайды   қуанады   жыламайды

30. Өлең мәтінін түсініп оқыңыздар.

Бақыт

Бақыт не? Дауа ма бір дертке нендей?

Ат па әлде өз қолыңнан ерттегендей?

Бар ма оның тұжырымды дәл жауабы,

Мысалы, екі де екі төрт дегендей?

Біреуге мансап бақыт, дәулет бақыт,

Біреуге бала бақыт, әулет бақыт.

Саулық бақыт, тірлік бақыт,

Ал маған сындарымен сәулетті уақыт.

(Ж. Молдағалиев)

31.

- Өлеңді оқып шығыңыздар.

- Өлең ішіндегі таныс емес сөздерді төменде берілген синонимдер арқылы түсініңіздер.
- Өлеңді қайталап оқып шығыңыздар.
- Өлең не туралы?
- Бакыт дегеніміз не? Сұраққа жауап беріңіздер.

дауа – ем
 дерт – ауру
 мансап – атақ, құрмет
 дәулет – байлық
 саулық – амандық
 әулет – ұрпақ
 тұжырым – қорытынды

32. Сөйлем ішіндегі асты сызылған сөздерді синонимдерімен ауыстырыңыздар.

1. Бурабайдың ауасы дертке дауа.
2. Ол мансап үшін өмір сүрді.
3. Ата-ана баласының амандығын ойлайды.
4. Жылдан-жылға дәулеті молайды.

33. Өзіңізді-өзіңіз тексеріңіз! Қанша сөз есіңізге түседі?

1. **Отбасы:** әке, жезде .....
2. **Тәрбие:** тәртіп, ақыл.....
3. **Білім:** оқу, жазу .....
4. **Денсаулық:** ауру адам, пайдалы .....
5. **Еркелету:** ботам, әжетай .....

Эссе тақырыбы: Байқоңыр – ел мақтанышы

Төмендегі үлгі бойынша эссені аяқтаңыздар.

«Ой ұшқындары» және оның құрылымы (5 мин.)	– белгілі бір тақырып бойынша ойын тарату (тақырыпқа байланысты сөздер мен сөз тіркестері)
Жоспар (5 мин.)	1. .... 2. .... 3. ....
Эссе мазмұны (40 мин.) Сөз саны – 250.	– мәселенің өзектілігі – өз ойын дәлелдеу – ой түйінін жазу

ЕСІҢІЗДЕ ЖҰРСІНІ!

Эссе мазмұны логикалық жүйелілікте құрылып, ой нақты берілуі керек.

Лексикалық, грамматикалық және стильдік тұрғыдан сауатты жазылуы тиіс.

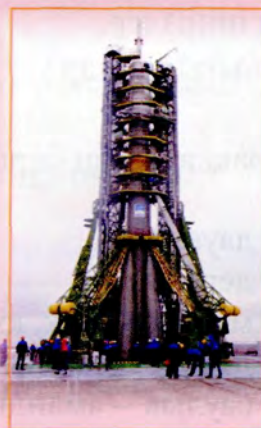
Тақырып: Байқоңыр – ел мақтанышы

• «Ой ұшқындары»

ғарыш алаңы

ғарышкерлер

жетістік

ұшқыштар мектебі

сынақ алаңы

жағдайы

I. Кіріспе

Байқоңырдың тарихы мен жетістіктері

II. Негізгі бөлім:

1. Ғарышқа ұшқан тұлғалар
2. Ғарышкерлер мектебі

III. Қорытынды

Байқоңыр – ел байлығы.

Тақырып мазмұны

1-бөлім	<p>Кіріспе Байқоңыр – ғарыш алаңы. Оның өз тарихы бар.</p> <p>Байқоңырдың жетістіктері де көп. Атап айтсақ, _____</p>
2-бөлім	<p>Негізгі бөлім Ғарышқа тұңғыш ұшқан тұлға – Ю.Гагарин. Ол 1961 жылы 12 сәуірде әуеге алғаш жол ашты. Меніңше, ол _____. Біріншіден, _____. Екіншіден, _____.</p> <p>Ғарыш мектебінде тәжірибелі ұшқыштар мен ғарышкерлер дәріс оқиды. Олардың әрбіреуі – өз ісінің шебері. _____. Олар жас ғарышкерлерді даярлауда аянбай еңбек етіп жүр. Өйткені _____.</p>
3-бөлім	<p>Қорытынды Байқоңыр – ел байлығы, сондықтан _____. Осы салаға білікті мамандар да дайындау қажет. Менің пікірімше, _____. Қорыта айтқанда, _____.</p>

- Жазған эссе бойынша полилог құрыңыздар.

34. Жалпы есімдермен сөз тіркестерін құрыңыздар

Үлгі: *адам өмірі*

Адам _____, жігіт _____, қыз _____, _____ нәресте, _____ жасөспірім,
 _____ бала, әйел _____, отбасы _____, үй _____, жұмыс _____,
 әріптес, _____ сезім, _____ мәдениет, _____ ұят, арман _____, бақыт
 _____, _____ достық

35. Сөздерді ілік септігі мен тәуелдік жалғауының III жағы арқылы байланыстырып жазыңыздар.

1. Қазақстан... белгілі суретші ... . 2 Халық ... әйгілі әнші..... 3. Қазақ елі ... атақты режиссер.... 4. Көкшетау ... белгілі әртіс ... 5. Шешем.... көлігі ...
6. Әкем ... жеке фирма ... 7. Адам... жастық шағ ....8. Жеке тұлға ... өмір ...
9. Шәкірт ... арман .... 10. Адам ... мінез ....

36. Етістіктің + *й баста* құрылымының астын сызыңыздар. Сөйлем құрыңыздар.

Үлгі: *жұмыс істе + й баста + ды*

Ол күзден бастап жұмыс істей бастады.

Етістіктер: жұмыс істей бастады, ери бастады, жинай бастады, жиыла бастады, жаза бастады, жылына бастады, кірісе бастады, суи бастады, көріне бастады, жүре бастады, сөйлей бастады, қарай бастады

**37. Етістіктің + н ал құрылымының астын сызыңыздар.
Сөйлем құрыңыздар.**

Үлгі: *Ол жақсы кітап таңдап алды.*

Етістіктер: таңдап алды, көріп алды, ұйықтап алды, сөйлесіп алды,
жазып алды, көшіріп алды, демалып алды, тыңдап алды,
ойланып алды, жинап алды, тамақтанып алды, тазалап алды

---

38. Кестені дұрыс толтырыңыздар.

-п, -ып, -іп + ал	-й + баста
демалып алды	істей бастады
іш... ал....	ойла... баста....
же... ал.....	сұра... баста...
тазала... ал....	қара... баста...
ойлан... ал...	жина... баста....
жина... ал....	сөйле... баста....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

5

ТАБУФАТ СЫҰЫ

Тыңдаймыз. Оқимыз

1. Берілген басым сөздерді тыңдаңыздар.

табиғат, ауа-райы, ауылшаруашылығы, аймақ, аумақ, өлке, жер, топырақ, бидай, күріш, арпа, сұлы, жүгері, бұршақ, қызылша, сәбіз, диқан, нарық, егіс, егін, өнім, тары, майлы дақыл, дән, дақыл, азық-түлік, топырақ, тұқым

2. Берілген басым сөздерді суретпен сәйкестендіріңіздер.

3. Мәтінді оқыңыздар.

- Қазақстандағы ауылшаруашылығы саласы
- Қазақстан аймақтарының табиғат ерекшелігі
- Еліміздің солтүстік аймағы
- Сапалы бидай – әлемдік нарықта

Астықты аймақ

Қазақстанда ауылшаруашылығы саласы жақсы дамыған. Бұл саланың мақсаты – халықты азық-түлік өнімдерімен қамтамасыз ету. Еліміздің әрбір аймағы ауылшаруашылығын дамытуға өз үлесін қосып жатыр. Ақмола облысы – еліміздегі ірі агроөнеркәсіптік аймақ. Ал Павлодар облысында ауылшаруашылық өнімдерінің 300-ден астам ірі кәсіпорны бар.

Еліміздегі аймақтар Батыс, Шығыс, Оңтүстік, Солтүстік, Орталық деп бөлінеді. Осы аймақтардың табиғаты бір-бірінен ерекшеленеді, ауа райы да әртүрлі болып келеді.

Солтүстік аймақ картасында Қостанай, Петропавл, Көкшетау, Павлодар қалалары көрсетілген. Бұл өңірлер – астық өсіруге қолайлы жерлер. Солтүстік аймақтарда қыс ерте түсіп, қалың қар жауады. Қыс мезгілінде жиі боран соғады. Ал жазы өте қысқа әрі салқын болады. Осы қысқа уақытта егіншілер жер жыртып, егін егеді. Ал күзде диқандар астық, майлы дақылдар жинайды.

Қазақстан әлемдік нарыққа сапалы бидай шығарады. Басқа елдер Қазақстанның бидайын жоғары бағалайды.

Қостанай аймағы бидайдан көп өнім алады. Бұл өңірде іскер адамдар өзінің жеке кәсіпкерлігін ашқан.

Осы аймақтар еліміздің экономикасын дамытуға үлес қосып жатыр. Ауылшаруашылығының өркендеуі ел экономикасының дамуына ықпал етеді.

ЕСІҢІЗДЕ ЖҰРСІНІ!

аймақ
ауа райы
егін егу
жер жырту
диқан

4. Мәтінге дейінгі берілген ой ашылды ма?

5. Мәтін бойынша сұрақтарға жауап беріңіздер.

- 1) Қазақстанда ауылшаруашылығы саласы қалай дамыған?
- 2) Солтүстік аймақта қандай қалалар орналасқан?
- 3) Қазақстанның қай облысында ауылшаруашылық өнімдерінің 300-ден астам кәсіпорны бар?
- 4) Солтүстік аймақтың табиғаты қандай?
- 5) Қазақстан әлемдік нарыққа не шығарады?
- 6) Ауылшаруашылығының экономикаға әсері бар ма?

Грамматика

6. Мәтіннен көсемшені табыңыздар.

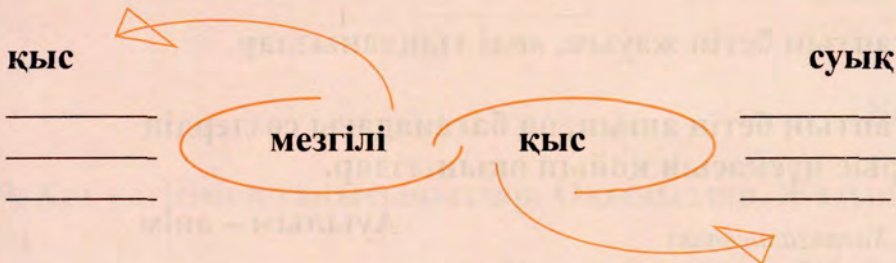
Үлгі: жау+а+ғы, қос+ып жаттыр,
....., ..., ...

7. Төмендегі сөздердің антонимін жазыңыздар.

Жақсы →
Жиі →
Қысқа →

Ерте →
Көп →
Тірі →

8. Сөз тіркестерін құрыңыздар.

жаз
ыстық
күз
салқын
көктем
жылы

9. Мәтіннен барыс, жатыс, шығыс септіктерінде тұрған сөздерді көшіріп жазыңыздар.

10. Төмендегі кестені толтырыңыздар.

Ауылшаруашылығы	Малшаруашылығы	Азық-түліктер
Бидай	Жылқы	Ұн өнімдері
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....

11. Мәтіндегі жалпы, жалқы есімдерді теріп жазыңыздар. Олармен сөйлем құрыңыздар.

Үлгі: Жалпы есім: *нарық, ...*
Жалқы есім: *Қазақстан, ...*

Қазақстан әлемдік нарыққа сапалы бидай шығарады.

12. Ақпарат алдыңыздар. Осы білімдеріңізді кесте арқылы көрсетіңіздер.

№	Бұрыннан білемін	Жаңа ақпарат алдым	Тағы да білгім келеді // білейін деп едім
1	«Табиғат сыйы» тақырыбы бойынша менің сөздік қорым бар.	Қазақстанның ауылшаруашылығы саласы, оның ел экономикасына ықпалы туралы ақпарат алдым.	Ауылшаруашылығы өнімдерін өндіретін ірі кәсіпорындар туралы ақпарат білгім келеді.
2			
3			
4			

Тыңдаймыз

13. Ауыл, туған жер туралы қандай әндерді білесіздер?

14. Кітаптың бетін жауып, әнді тыңдаңыздар.

15. Кітаптың бетін ашып, оң бағанадағы сөздердің дұрыс нұсқасын қойып оқыңыздар.

Әні: *Е.Хасанғалиевтікі*
Сөзі: *Б.Тәжібаевтікі*
Орындайтын: *Н.Нүсіпжанов*

Ауылым – әнім

Қайда жүрсем, туған _____,
Сен _____ шығармысың!
_____ дәурен құрған жерім,
Көз алдымда _____!
Ғашық едім қыр _____,
_____ тойым сенде өтеді.
Сенде өткерген бір _____,
_____ не жетеді!

көлім / жерім
басымнан / есімнен
бастық / жастық
тұрармысың/
барармысың

үніне/гүліне
қиын/қызық
күніме/үніме
дүниеде/ауылда

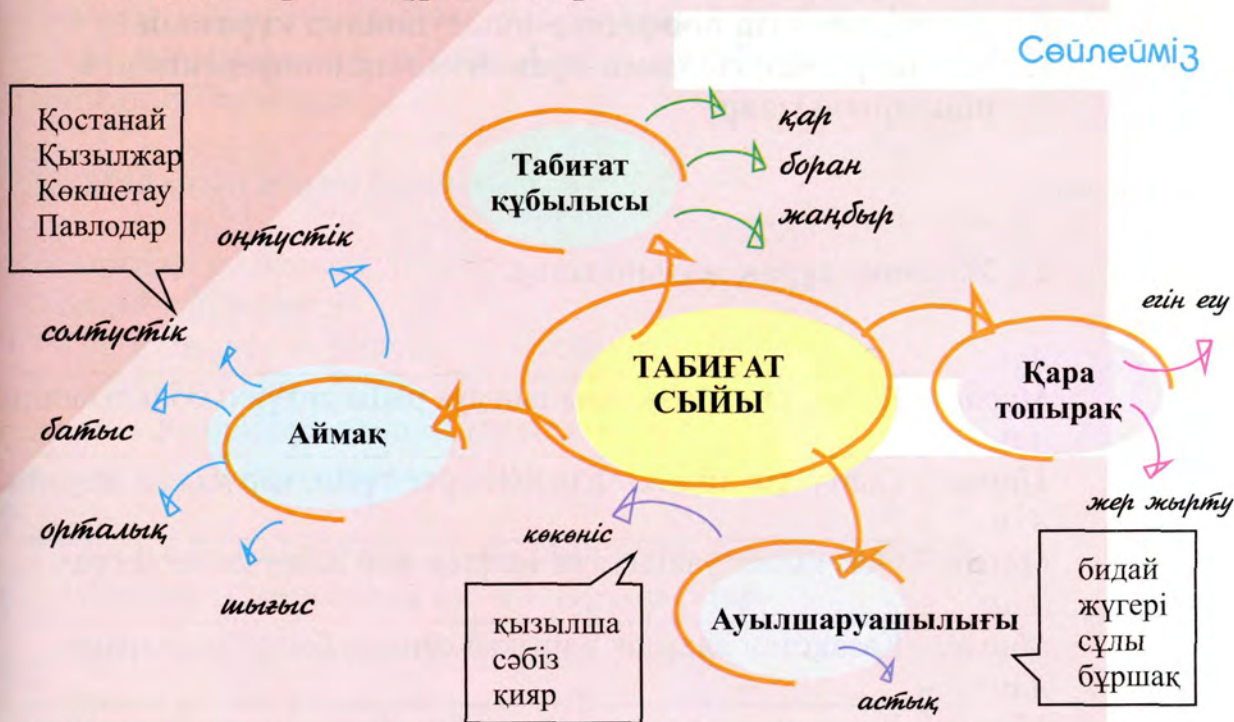
16. Әнді қайталап оқыңыздар. Сөздерді дұрыс қойдыңыздар ма? Өздеріңізді тексеріңіздер.

- Әннің сөзін жазған кім?

- Әнін жазған кім?
- Әнді орындайтын кім?
- Ән не туралы? Өз сөздеріңізбен баяндаңыздар.
- Ән мәтіні бойынша сұхбат құрыңыздар.

17. «Ауылым – әнім» өлеңінің бір шумағын өз сөздеріңізбен жазыңыздар.

18. «Табиғат» тақырыбындағы өрмекші сызбасы бойынша сұхбат құрыңыздар.

Хат жазып үйренеміз

19. Хат үлгісімен танысыңыздар. Оқыңыздар. Жазыңыздар

«Сары алтын» ЖШС-ның басшысы Н. Жанатұлына

«___» _____ 2013 жыл

Құрметті Нұржан Жанатұлы мырза!

Сізді және өзіңіз басқарып отырған «Сары алтын» жауапкершілігі шектеулі серіктестік ұжымының бас инженері мен директорын Астана қаласында өтетін халықаралық «EXPO – 2017» атты көрмесін ұйымдастыру мәселесіне қатысты мәжіліске шақырамыз.

Мәжіліс 2013 жылдың 25 мамыр айында, сағат 10.00-де Астана қаласындағы Бейбітшілік және келісім сарайында өтеді.

Құрметпен «Алтын сапа» кәсіпорнының басшысы Қ. Ақылбекұлы

*Қадірлі Қасым Ақылбекулы мырза!
Сіздің «ЕХРО - 2017» көрмесін ұйымдастыру мәселе-
сіне арналған мәжіліске қатысуға шақырған хаты-
ңызды алдым. Міндетті түрде қатысамыз.
Шақырғаныңыз үшін алғысымды білдіремін.*

Құрметпен Нұржан Жанатұлы

20. Шақырухат мәтіні мен оған жауап мәтінін пайдаланып, университеттің профессор-оқытушылар құрамын халықаралық ғылыми-практикалық конференцияға шақырыңыздар.

Жазамыз

21. Жауапқа сұрақ жазыңыздар.

- Али: — _____ ?
 Мирас:— Қазақстан аймақтарының ауа райы әртүрлі болып келеді.
 Али: — _____ ?
 Мирас:— Солтүстік аймақтарда қыс ерте түсіп, қар қалың жауады.
 Али: — _____ ?
 Мирас:— Осы қысқа уақытта егіншілер жер жыртып, егін егеді.
 Али: — _____ ?
 Мирас:— Қазақстан әлемдік нарыққа сапалы бидай шығарады.
 Али: — _____ ?
 Мирас:— Басқа елдер Қазақстанның бидайын жоғары бағалайды.

22. Берілген құрмалас сөйлемдерді екі жай сөйлеммен жазыңыздар.

Еліміздің солтүстігінде қыс ерте түсіп, қалың қар жауады. Қыс мезгілінде ауа райы суық болса, ал жазда ауа райы біресе ыстық, бірде салқын болады. Осы қысқа уақытта егіншілер жер жыртып, егін егеді.

23. Берілген үстеулердің синонимдерін жазыңыздар.

қазір	→	әлгінде ертеде әлсін-әлсін
жиі	→	
бұрын	→	

24. Төмендегі сөздерден антонимдік қатар жасаңыздар.

Үлгі: қыс-жаз

салқын, бай, қысқа, жоғары, қара, шығару, ашу, төмен, ақ, жабу, ұзын, кедей, ыстық, енгізу

25. Мәтінді оқыңыздар.

Мәтіннің бастапқы ойы мен соңғы ойын анықтаңыздар.

Қазақ елінің сапалы бидайы нарыққа шығарылады. Бидай солтүстік өңірдің қара топырақты жерінде өседі. Күн жылынған соң, егіншілер егін егуді бастайды. Жаз бойы бағып күтеді. Күзде астығын жинап өткізеді. Солтүстік аймақтарда қыс ерте түседі. Қыс мезгілінде диқаншылар егістікке қар тоқтатады. Қар еріген кезде, тыңайтқыштар себіледі. Сөйтіп, келесі көктемгі егістікке дайындық басталады.

26. Ойланып жауап беріңіздер.

1. Нарыққа не шығарылады?
2. Бидай қайда өседі?
3. Күн жылынса, егіншілер не істейді?
4. Солтүстікте қыс қашан түседі?
5. Қыс мезгілінде диқаншылар не істейді?
6. Қар еріген кезде не себіледі?

27. Рөлге бөлініп оқыңыздар. Диалогке тақырып беріңіздер.

Диалогті монологке айналдырыңыздар.

Аңсар: – Еламан, сен қайда жұмыс істейсің?

Еламан: – Мен диқаншымын, егін егумен айналысамын.

Аңсар: – Ауылда тұрасың ба?

Еламан: – Иә, мен ата-анаммен ауылда тұрамын, өйткені ауылда жұмыс көп.

Аңсар: – Көктем де келіп қалды. Жақында егін егу жұмыстары басталатын шығар.

Еламан: – Әрине, алдымен жер жыртамын, сосын егін егемін. Артынан тыңайтқыш себемін.

Аңсар: – Қандай дақылдар өсіресіз?

Еламан: – Бидай, сұлы, арпа, жүгері, бұршақ, ал көкөністен қызылша, сәбіз егемін.

Ал күзде астық жинаймын.

Аңсар: – Қандай еңбекқор адамсың!

Еламан: – Рақмет!

28. Төмендегі мақалдарды оқыңыздар. Естеріңізге

сақтаңыздар. Мақалдардан антонимдерді табыңыздар.

1. Басы қатты болса, аяғы тәтті болар.
2. Көз қорқақ, қол батыр.
3. Байлық – мұрат емес, кедейлік – ұят емес.

ЕСІҢІЗДЕ ЖҮРСІН!

Эссе мазмұны логикалық жүйелілікте құрылып, ой нақты берілуі керек.

Лексикалық, грамматикалық және стильдік тұрғыдан сауатты жазылуы тиіс.

Эссе тақырыбы: Агроном мамандығының болашағы бар ма? Төмендегі үлгі бойынша эссені аяқтаңыздар.

«Ой ұшқындары» және оның құрылымы	– белгілі бір тақырып бойынша ойын тарату (тақырыпқа байланысты сөздер мен сөз тіркестері)
Жоспар (5 мин.)	1. .... 2. .... 3. ....
Эссе мазмұны (40 мин.) Сөз саны – 250.	– мәселенің өзектілігі – өз ойын дәлелдеу – ой түйінін жазу

Тақырып: Агроном мамандығының болашағы бар ма?

• «Ой ұшқындары»

азық-түлік

астық

шетелде білім алу

ауылшаруашылығы

жер құпиясы

білікті маман

жаңа технология

Жоспар

I. Кіріспе

Астықты ел – бай ел.

II. Негізгі бөлім:

1. Ауылшаруашылығы саласы және агроном
2. Агроном – жер қамқоршысы

III. Қорытынды

Агроном мамандығының болашағы зор.

Тақырып мазмұны

1-бөлім	Кіріспе Қазақстан – құнарлы жерге бай ел. Ол жерді тиімді пайдалану – мемлекетіміздің маңызды мақсаты. Менің ойымша, _____ _____. Астық – біздің байлығымыз. Сондықтан _____ _____.
2-бөлім	Негізгі бөлім Ауылшаруашылығы ел экономикасының негізі деп айтуға болады. Еліміздегі ауылшаруашылығы саласы қарқынды дамып келеді. Өйткені _____. Агроном – жер және өсімдік әлемінің қамқоршысы. Ол – астық өнімдерін, өсімдіктерді өсірудің жолдарын жетік білетін маман. Сондықтан _____ _____ _____.
3-бөлім	Қорытынды Елімізде агрономдар өте аз. Себебі жастардың көбі заңгер, экономист _____. Өйткені _____. Агроном мамандығының болашағы зор деп есептеймін. Қорыта айтқанда, _____.

- Жазған эссе бойынша полилог құрыңыздар.

29. Етістіктерді күрделі нақ осы шақтың жекеше түріне қойып жазыңыздар.

- Үлгі:** I. Мен өсіріп жаттырмын II. Сіз өсіріп жаттырсыз
 II. Сен өсіріп жаттырсың III. Ол өсіріп жаттыр

Етістіктер: жер жырту, егін егу, жинау, шығару, өнім алу, тазалау

Мен				Мен			
Сен				Сен			
Сіз				Сіз			
Ол				Ол			

30. Етістіктерді күрделі нақ осы шақтың көпше түріне қойып жазыңыздар.

- Үлгі:** I. Біз өсіріп жаттырмыз II. Сіздер өсіріп жаттырсыздар
 II. Сендер өсіріп жаттырсыңдар III. Олар өсіріп жаттыр

Етістіктер: жер жырту, егін егу, жинау, себу, өнім алу, тазалау

Біз				Біз			
Сендер				Сендер			
Сіздер				Сіздер			
Олар				Олар			

31. Жалпы және жалқы есімдерді екі топқа бөліп жазыңыздар.
Жалпы есімдермен бес сөйлем құрыңыздар.

Үлгі: Менің елім астыққа бай.

Қазақстан, табиғат, аймақ, Қостанай, Көкшетау, қыс, жаз, уақыт, егіншілер, нарық, бидай, өңір, кәсіпкерлік, экономика, диқандар, ауылшаруашылығы, Қызылжар, Павлодар, Ертіс, Сырдария

Жалпы есімдер	Жалқы есімдер
_____	_____
_____	_____
_____	_____

32. Төмендегі сөздерден антонимдік қатар жасаңыздар.

Үлгі: қыс-жаз

Салқын - _____, бай - _____, қысқа- _____, жоғары- _____,
 кара- _____, шығару- _____, ашу- _____, төмен- _____, ақ-
 _____, жабу- _____, ұзын- _____, кедей- _____, ыстық- _____

33. Сөздерді септіктің түрлеріне қарай топтап жазыңыздар.

Аймақты, аумақтың, өлкеде, жермен, топырақты, бидайды, күрішпен, арпаға, сұлыны, жүгеріге, бұршаққа, қызылшамен, сәбіздің, диқандарда, нарықты, ерекшеліктерін, аймақтарында, қыстың, топырақпен, өзіне, бидайына, елдерде, жеке кәсіпкерлігін, тауарларына, ауылшаруашылығында, нарықтың, табиғатпен, еліміздің, ауыл адамдары, жазда

Атау	Ілік	Барыс	Табыс	Жатыс	Шығыс	Көмектес
_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____

34. Етістіктерді үлгі бойынша өзгертіп жазыңыздар, сөз тіркестерін құрыңыздар.

Үлгі: Жер жыртылды – жыртылған жер

Берілген сөздер: егін егу, қызылша өсіру, тұқым себу, егін жинау, жер өңдеу, гүл өсіру, астық жинау, қаржы үнемдеу

_____

_____

_____

35. Суретті сипаттап жазыңыздар.

_____

_____

_____

_____

_____

_____

6

СУ – ТИРШЛИК КӨЗИ

Тыңдаймыз. Оқимыз

1. Басым сөздерді тыңдаңыздар.

табиғат, қоршаған орта, су, жер, теңіз, өзен, көл, аймақ, аумақ, өңір, көлшік, таза су, балық, қызыл балық, бекіре, жайын, қара уылдырық, сазан, қызыл уылдырық, балықшы, шабақ, балық шаруашылығы, өндіріс, өнім

2. Басым сөздерді суретпен сәйкестендіріңіздер.**3. Қазақстандағы теңіз, өзен, көл атауларын айтыңыздар.****4. Мәтінді оқыңыздар.**

- Өзендер мен көлдер – жер байлығы.
- Жайық өзені балыққа бай.
- Таза су – біздің болашағымыздың мәселесі.

Су – тіршілік көзі

Еліміздің табиғаты өте сұлу. Табиғатымыздағы өзендер мен көлдер жеріміздің байлығы болып саналады.

Су – тіршілік көзі. Сусыз тіршілік ету мүмкін емес. Су – адамдарға, жан-жануарлар мен өсімдіктерге аса қажетті минералды зат.

Еліміздегі өзендер, көлдер мен теңіздерді сақтау – адамзаттың негізгі міндеті. Таза су – біздің болашағымыздың мәселесі.

Біздің өзендеріміз бен көлдерімізде балық көп болады. Әсіресе Жайық өзені мен Каспий теңізінде балықтың түрлері көп. Балық шаруашылығы Қазақстанның батыс өңірінде жақсы дамыған.

Теңіз жағасында тұратын балықшылардың негізгі кәсібі – балық аулау. Олар балықты көп өндіреді. Бекіре балығының қара уылдырығы адам денсаулығына пайдалы, алайда балықшыларды бекіре балығының жағдайы қатты ойландырады. Жайықтың бекіресі мен жайыны үнемі мемлекет бақылауында.

Еліміз көп жылдар бойы балық өнімдерін Әзірбайжанға, Ресейге, Орта Азия елдеріне нарыққа шығарады.

Өкінішке орай, біздің елімізде бірқатар экологиялық мәселелер туындап отыр. Олардың бірі – Арал және Каспий теңіздері

ЕСІҢІЗДЕ ЖҮРСІН!

балық
өнім
бекіре
жайын
уылдырық

суының азаюы мәселесі. Екіншісі – теңіздер мен өзен-көлдер суының ластануы, ауаның бұзылуы. Бұл өзгерістер табиғаттың бұзылуына және адамның денсаулығына әсер етуде.

Осыған орай, ғалымдар мен экологтер қоршаған орта мәселелерін шешудің тиімді жолдарын қарастырып жатыр. Олардың мақсаты – экологиялық апаттағы көлдеріміз мен теңіздерімізді қорғап қалу, сұлу табиғатымызды сақтау.

5. Мәтінге дейінгі берілген ой ашылды ма?

6. Мәтін бойынша сұрақтарға жауап беріңіздер.

- 1) Сусыз тіршілік ету мүмкін бе?
- 2) Қазақстанның қай жерінде балық шаруашылығы жақсы дамыған?
- 3) Жайық өзенінде қандай балықтар бар?
- 4) Адам денсаулығына не пайдалы?
- 5) Балықшылардың негізгі кәсібі не?
- 6) Елімізде қандай экологиялық мәселелер бар?

Грамматика

7. Мәтіннен мына құрылым бойынша берілген тіркестерді табыңыздар.

егістік + -ып, -іп, -п

жатыр (отыр)

Үлгі: аула + п отыр

8. Жоғарыдағы құрылым бойынша мәтін мазмұнына сәйкес сөз тіркестерін жазыңыздар, сөйлем құрыңыздар.

Үлгі: балық аулап отыр

Теңіз жағасындағы ауылдың балықшылары балық аулап отыр.

9. Берілген құрылым бойынша шартты бағыныңқылы сабақтас құрмалас сөйлем жазыңыздар.

жай сөйлем -са//-се,

жай сөйлем

Үлгі: Егер су болмаса, онда тіршілік болмайды

10. Мәтіннен төмендегі құрылым бойынша сөйлемдерді көшіріп жазыңыздар.

Бастауышы зат есім + баяндауышы зат есім

Үлгі: *Су – тіршілік көзі.*

11. Ыңғайлас жалғаулық шылаумен берілген сөздерді мәтіннен тауып жазыңыздар, сөйлем құрыңыздар.

Үлгі: *көлдер мен өзендер*

Балықшылар көлдер мен өзендерден балық аулайды.

12. Мәтіннен мына құрылыммен берілген сөздерді табыңыздар, тіркес құрыңыздар.

есім сөздер

- лы//-лі
- ды//-ді
- ты//-ті
- ғы, -гі

Үлгі: *пайда + лы   негіз+гі*
пайдалы кеңес   негізгі мәселе

13. Мәтіннен қыстырма сөзбен берілген сөйлемді табыңыздар. Оны төмендегі қыстырма сөздермен алмастырып жазыңыздар.

амал қанша, демек

14. Мәтіннен тәуелдік жалғауының III жағында тұрған зат есімдерді көшіріп жазыңыздар.

Үлгі: *табиғат+ы, өзен+і, бекірет+сі*

15-жаттығу. Ақпарат алдыңыздар.

Осы білімдеріңізді кесте арқылы көрсетіңіздер.

№	Бұрыннан білемін	Жаңа ақпарат алдым	Тағы да білгім келеді // білейін деп едім
1	«Табиғат», «Өсімдіктер мен жан-жануарлар» туралы сөздік қорым бар.	Балық шаруашылығы туралы ақпарат алдым.	Экологиялық мәселелерді шешудің тиімді жолдарын білгім келеді.
2			
3			
4			

Тыңдаймыз

16. Сұхбатты тыңдаңыздар.

Ахмет: – Омар, мен кеше бекіре балығын аулап әкелдім. Қарындасым түскі асқа балықты қуырып берді.

Омар: – Мен бекіре балығын жеп көрген емеспін. Ол үлкен балық па?

Ахмет: – Иә, үлкен балық. Оның ұзындығы 1 метр, салмағы 15-20 кг болады. Еті де дәмді. Каспий теңізінде бекіре балығы көп. Оның уылдырығы өте пайдалы.

Омар: – Оны қуырып жей ме?

Ахмет: – Иә, қуырып жейді, ет сияқты пісіріп те жейді.

Омар: – Қара уылдырықтың қандай пайдасы бар?

Ахмет: – Оның құрамында йод көп.

Омар: – Мен Алматыда тұрамын, біздің суымыз жұмсақ, құрамында йод жоқ.

Ахмет: – Омар, сондықтан саған балықты, қызыл және қара уылдырықты көп жеу керек.

ЕСІҢІЗДЕ ЖҮРСІН!

ұзындығы
салмағы
дәмді
қуырып жеу

17. Сұрақтарға жауап беріңіздер.

- 1) Бекіре балығы қай теңізде көп кездеседі?
- 2) Ол қандай балық? Үлкен бе? Кішкентай ма?
- 3) Уылдырықтың қандай пайдасы бар?
- 4) «Балығы тайдай тулаған» деген тіркесті қалай түсінесіз?
- 5) Саған балық сорпасы ұнай ма?

18. «Балығы тайдай тулаған» деген тақырыпқа сұхбат құрыңыздар.

19. Берілген тіркес бойынша сөйлем құрыңыздар.

кішкентай
үлкен

балық

сорпасы
қуырып жеу
пісіріп жеу
тағамдары

Сөйлейміз

20. «Теніз-көл-өзен» тақырыбындағы өрмекші сызбасы бойынша сұхбат құрыңыздар

Хат жазып үйренеміз

21. Алғысхат жазып үйренейік.

Айгерім Асқарқызы ханымға
«Қазына» компаниясы
Атырау қаласы
Абай көшесі, 411 үй,

Алғысхат жазуда пайдаланатын сөздер мен сөз тіркестерін естеріңізде сақтаңыздар.

Құрметті Айгерім Асқарқызы ханым!

Еліміздің батыс өңірінде балық шаруашылығын дамытуға зор үлес қосып, аянбай еңбек етіп келесіз. Жас мамандарды оқытып-тәрбиелеу жолында да беделіңіз жоғары.

Компанияның құрылғанына 20 жыл толуына орай Сізге алғыс айтамын. Біздің ынтымақтастығымыз жалғасады деп үміттенемін.

Сізге денсаулық, ұзақ өмір, табыс, бақыт тілеймін.

*Сізді құрметтеуші «Қазына» компаниясының президенті
Әбілмансұр Алпысұлы*

алғыс айтамын (-мыз)
үміттенемін (-міз)
тілеймін (-міз)
құрметті

22. Алғысхаттың үлгісін пайдаланып, экология саласына еңбегі сіңген қоғам қайраткерінің атына алғысхат жазыңыздар.

Жазамыз

23. Жауапқа сұрақ жазыңыздар.

- Әсем: – _____ ?
Батыр: – Таза су – біздің болашағымыздың мәселесі.
Әсем: – _____ ?
Батыр: – Өзендер мен көлдерді сақтау – адамзаттың міндеті.
Әсем: – _____ ?
Батыр: – Біздің өзендеріміз бен көлдерімізде балық көп болады.
Әсем: – _____ ?
Батыр: – Ғалымдар мен экологтер қоршаған орта мәселелерін шешудің тиімді жолдарын қарастырып жатыр.
Әсем: – _____ ?
Батыр: – Қара уылдырық адам денсаулығына пайдалы.

24. Мына абзацты бір сөйлеммен жазыңыздар.

Бұл өзгерістер табиғаттың бұзылуына және адамның денсаулығына әсер етуде, сол себепті ғалымдар мен экологтер қоршаған орта мәселелерін шешудің тиімді жолдарын қарастырып жатыр. Олардың мақсаты – экологиялық апаттағы көлдеріміз мен теңіздерімізді қорғап қалу және сұлу табиғатымызды сақтау.

25. Мәтінді оқыңыздар. Мәтінге тақырып беріңіздер.

Бір абзацтың мазмұнын өзгертіп жазыңыздар.

1. Қазақ жері су, өзен, көлдерге бай. Біздің елімізде Балқаш көлі және Каспий теңізі бар. Осы көлдің жанында тұратын ауыл адамдары балық шаруашылығымен айналысады. Ел экономикасын дамытуда теңіз балығының маңызы зор. Теңіздің балығынан басқа әлемдік нарыққа шығарып жатқан мұнайы да бар.

2. Соңғы жылдары кейбір өзен, көл, теңіздердің сулары тартылып жатыр. Соған байланысты көптеген балық түрлері азайып бара жатыр. Мұндай апаттар бәрімізді алаңдатып отыр. Өмір сүріп жатқан ортамызды қорғау – бәріміздің парызымыз. Адам табиғатсыз, табиғат адамсыз өмір сүре алмайды.

26. Сөйлемдерді толықтырыңыздар.

1. Қазақ жері – өзен, _____ бай.
2. Осы көлдің жанында тұратын _____ балық шаруашылығымен айналысады.

3. Өйткені _____ балығынан басқа әлемдік нарыққа шығарып жатқан мұнайы бар.
4. Мұндай _____ бәрімізді алаңдатып отыр.
5. Адам табиғатсыз, _____ адамсыз өмір сүре алмайды.

27. Төмендегі сөздерді үлгі бойынша ретімен күрделендіріп жазыңыздар.

- Үлгі:**
1. Балық.
  2. Балық шаруашылығы.
  3. Балық шаруашылығы дамиды.
  4. Балық шаруашылығы елімізде дамиды.
  5. Балық шаруашылығы елімізде тез дамиды.

Сөздер: теңіз, көл, табиғат, экология

28. Диалогті монолог түрінде баяндаңыздар.

Еламан: – Елжас, ауыл жанындағы өзен тартылып бара жатыр, байқадың ба?

Елжас: – Иә, Еламан, суы да ластанып, азайып қалыпты. Бұрынғы мол балығы да көрінбейді.

Еламан: – Құстың дауысы да естілмейді.

Елжас: – Өзен маңайындағы ағаш, тал, әдемі өсімдіктер де өспей қалыпты. Табиғаттың ластануы өте қауіпті, досым.

Еламан: – Елжас, өзенді қалай сақтауға болады?

Елжас: – Бұл мәселемен экологтер айналысып жатыр. Әрбір адам өзінің туған жерін, табиғатын аялау керек қой. Сондай-ақ ағашын, көлін, өзенін күтіп ұстау керек деп ойлаймын.

29. Сөздерді сәйкестендіріңіздер.

1. Жақын мағынасы бойынша

жойылу	түсім
болашақ	қазына
мөлшер	жоғалу
өнім	келешек
байлық	шама

2. Қарама-қарсы мағынасы бойынша

таза	зиян
азаю	кір
пайдалы	көбею
бай	кіреді
шығады	кедей

Эссе тақырыбы: Эколог – табиғат қамқоршысы
Төмендегі үлгі бойынша эссені аяқтаңыздар.

«Ой ұшқындары» және оның құрылымы (5 мин.)	– белгілі бір тақырып бойынша ойын тарату (тақырыпқа байланысты сөздер мен сөз тіркестері)
Жоспар (5 мин.)	1. .... 2. .... 3. ....
Эссе мазмұны (40 мин.) Сөз саны – 250.	– мәселенің өзектілігі – өз ойын дәлелдеу – ой түйінін жазу

ЕСІҢІЗДЕ ЖҮРСІНІ

Эссе мазмұны логикалық жүйелілікте құрылып, ой нақты берілуі керек.

Лексикалық, грамматикалық және стильдік тұрғыдан сауатты жазылуы тиіс.

Тақырып: Эколог – табиғат қамқоршысы

• «Ой ұшқындары»

қоршаған орта

эколог мамандар

экожүйе

экологиялық мәселе

қорғау

шешу жолдары

• Жоспар

I. Кіріспе

Қоршаған орта және экология

II. Негізгі бөлім:

1. Еліміздің экологиялық мәселелері
2. Эколог – табиғат қамқоршысы

III. Қорытынды

Эколог болу – үлкен жауапкершілік

Тақырып мазмұны

1-бөлім	<p>Кіріспе Қоршаған орта адам өмірімен тығыз байланысты. Адам мен қоршаған ортаның арасында тепе-теңдік болу аса маңызды. Өйткені _____. Қазіргі кезде қоршаған орта мәселерімен экология ғылымы айналысады. Экология ғылымы дегеніміз _____.</p>
2-бөлім	<p>Негізгі бөлім Елімізде бірқатар экологиялық мәселелер бар. Оларды шешудің тиімді жолдарын қарастыру керек. Меніңше, _____. Біріншіден, _____. Екіншіден, _____. Эколог – табиғат қамқоршысы. Оның негізгі міндеті: _____. Ол мамандықтың өз ерекшелігі бар.</p>
3-бөлім	<p>Қорытынды Эколог болу – жауапты іс. Өйткені _____. Қорыта айтқанда, _____.</p>

- Жазған эссе бойынша полилог құрыңыздар.

30. Сөйлемнің екінші сыңарын жазыңыздар.

1. Егер табиғатты қорғау әрбір адамның міндетіне айналса, онда _____.
2. Егер таза ауа болмаса, онда _____.
3. Егер таза су болмаса, онда _____.
4. Егер қаланы көгалдандырсақ, _____.
5. Егер біз мақсатымызға жетсек, онда _____.

31. Төмендегі сөздерді ыңғайлас жалғаулық шылаулар арқылы байланыстырып жазыңыздар.

Үлгі: *табиғат және адам*

Зат есімдер: жан-жануарлар, құстар, теңіз, мұхиттар, өзен, көлдер, балық шаруашылығы, ауылшаруашылығы, адам, даму, аялау, сақтау, өндіру, дамыту

---

32. Кестеде берілген күрделі етістіктермен сөйлем құрыңыздар.

Үлгі: *Көлің, балығы азайып бара жатыр.*

Етістік + <i>-ып, -іп, -п</i>	етістік + <i>-а, -е</i>	жатыр
сақта+п	кел+е	жатыр
азай+ып	бар+а	жатыр
көбей+іп	бар+а	жатыр
дам+ып	кел+е	жатыр
өркенде+п	бар+а	жатыр

---

33. Үлгі бойынша зат есімдерден сын есім жасаңыздар, сөз тіркестерін құрыңыздар.

Үлгі: *көрік+ті жер*

Су _____, тұз _____, тау _____, тас _____, құнар _____, бұлақ _____, қырат _____, йод _____, пайда _____, зиян _____

Тыныс белгілерін қойып үйренеміз! Қай кезде (,) қойылады?

ЕСІҢІЗДЕ ЖҮРСІН!

- Қыстырма сөздер сөйлем ішіндегі басқа сөздерден үтірмен бөлінеді. Қыстырма сөз сөйлемнің басында келсе, үтір одан кейін, ортасында келсе, екі жағынан, соңында келсе, алдынан қойылады.

34. Қыстырма сөздерді тауып, тыныс белгілерін қойыңыздар.

Үлгі: *Өкінішке орай, Арал теңізі мен Каспий теңізінің суы азайып бара жатыр.*

1. Сөйтіп біздің еліміз балық өнімдерін Ресейге, Орта Азия елдеріне нарыққа шығарады.
2. Меніңше бекіре балығының қара уылдырығы мен қызыл уылдырығы адам денсаулығына пайдалы.
3. Менің ойымша табиғаттың бұзылуы адам денсаулығына әсер етеді.
4. Өкінішке қарай ауызсу мәселесі шешілмей жатыр.

35. Тұйық етістіктерге жатыс септігінің жалғауын жалғап, сөйлем құрып жазыңыздар.

Үлгі: *Үкімет табиғатты сақтап қалу үшін әртүрлі іс-шаралар ұйымдастыру+ға.*

Тұйық етістіктер: бақылау, анықтау, дамыту, көбейту, жүргізу, шешу

7

ҚОРШАҒАН ОРТА

Тыңдаймыз. Оқимыз

1 Берілген басым сөздерді тыңдаңыздар.

табиғат, ауа райы, шың, тау, төбе, шөл, құм, дала, өзен, құс мекені, атамекен, тоғай, орман, жан-жануар, өсімдік әлемі, аласа төбе, тал, самал жел, қар аралас жаңбыр, тұман, бұршақ, дауыл, шөл дала, орманды дала, мұнайлы жер, астықты өлке

2. Берілген басым сөздерді суретпен сәйкестендіріңіздер.**3. Мәтінді оқыңыздар.**

- Қазақстанның ғажайып табиғаты
- Қазақстанның құмды және шөлді жерлері
- Қазақстандағы шыңдар мен төбелер

Қоршаған орта

Қазақстан – кең байтақ ел. Қазақстан жерінде биік шыңдар көп. Ақ қарлы, көк мұзды Алтай мен Алатау бар. Алтай мен Атырау өңірлері орманды жерлерге, шөл далаларға, таулар мен төбелерге бай. Сондықтан мұндай жерлерді орманды дала, шөл дала, астықты дала, кең дала, мұнайлы дала деп атайды.

Қазақстанның көп жері құмды болып келеді. Соның ішінде ерекше кең дала – Сарыарқа. Сарыарқа – дәнге де, малға да, кенге де бай жер.

Қазақстанның ең ірі өзендері – Ертіс, Сырдария, Іле және Тобыл. Ертіс – ең ірі және терең өзен.

Қазақстанда ең биік шың Тянь-Шань тауындағы Хан тәңірі шыңы (6995м) болып табылады. Биік таулардың қатарына қарлы Алатау шыңы да жатады. Ол – өте көрікті шың.

Қазақстанның ормандары мен шыңдары, көлдері мен өзендері табиғатқа көрік береді.

Қазақстанның жер-су атаулары табиғат туралы ұғымды білдіреді. Мысалы, Бурабай, Арқарлы жерлері жан-жануарлардың атымен аталған. Құстардың мекені болған Қайыңды, Талды жерлеріне ағаш атаулары берілген. Ал Жезқазған, Теміртау, Кентау қалалары еліміздің түрлі металдар мен кендерге бай екенін білдіреді.

ЕСІҢІЗДЕ ЖҮРСІН!

шың
көк мұзды
құмды жер
шөл дала
мұнайлы жер

4. Мәтінге дейінгі берілген ой ашылды ма?

5. Мәтін бойынша сұрақтарға жауап беріңіздер.

- 1) Қазақстанның табиғаты қандай?
- 2) Қазақстанда қандай шыңдар бар?
- 3) Қазақстанның ең ірі өзендері қандай?
- 4) «Дала» сөзімен байланысты қандай тіркестерді білесіздер?
- 5) Қазақстандағы ең биік шыңды білесіз бе?
- 6) Қазақстанның жер-су атауларын білесіз бе?

Грамматика

6. Сәйкестендіріңіздер.

Ертіс –	қала
Сарыарқа –	биік шың
Хан тәңірі –	кең дала
Кентау –	ірі өзен

7. Мәтін бойынша кестені толтырыңыздар.

Ірі өзендер	Ірі қалалар	Биік шың	Астықты жер	Құмды жер	Мұнайлы жер

8. Кесте бойынша берілген тіркестерді қатыстырып, сөйлем құрыңыздар.

9. Мәтінде берілген жалпы және жалқы есімдерді теріп жазыңыздар.

10. Берілген құрылым бойынша сөйлем құрыңыздар.

бастауыш – баяндауыш

Үлгі: *Ертіс – ең ірі өзен.*

11. Кестеде берілген сөйлемдер мен атаулардың мағынасын түсініп, олармен сөйлем құрыңыздар.

Табиғатқа	→ «шың», «өзен», «орман», «дала» көрік береді
Қалалар	→ Жезқазған, Теміртау, Кентау, Қарағанды
Құс мекені	→ құстардың өмір сүретін жері
Жан-жануар мекені	→ жануарлардың тіршілік ететін жері

12. Мәтіндегі біріккен сөздерді үлгі бойынша бөліп жазыңыздар. Мағынасын түсіндіріңіздер.

Үлгі: *Кен-тау*

13. Ақпарат алдыңыздар.

Осы білімдеріңізді кесте арқылы көрсетіңіздер.

№	Бұрыннан білемін	Жаңа ақпарат алдым	Тағы да білгім келеді // білейін деп едім
1	«Туған жерім» тақырыбы бойынша сөздік қорым бар.	Қазақстанның шөлді және құмды жерлері, ірі өзендері мен шындары туралы ақпарат алдым.	Жер-су атауларының тарихын білгім келеді.
2			
3			
4			

Тыңдаймыз

14. Ауа райы болжамын тыңдаңыздар.

Кестені толтырыңыздар.

Ауа райы

Синоптиктердің болжамы бойынша қаңтардың 28-і күні Шығыс Қазақстанда ауа температурасы -30 градусқа дейін төмендейді. Қалың қар жауады. Ақтөбе облысында да аяз болуы ықтимал. Ауаның температурасы -27 градусқа дейін суытады.

Солтүстік Қазақстан облысында сынап бағанасы -26 градусқа дейін төмендейді. Боран болады. Көкшетау қаласында да аяз болып, боран соғуы ықтимал. Ауа райы -24 градус суықтықты көрсетеді.

Алматы облысында қар аралас жаңбыр жауады. Ауа райы -3 градус суықтық пен +2 градус жылылық аралығында.

Ақмола облысында ауа температурасы -13 градус. Күн ашық болады. Батыс Қазақстан облысында -20 градусқа дейін суық болады деп күтілуде.

Оңтүстік Қазақстанда ауаның температурасы күндіз -3, түнде -9 градус суықтықты көрсетеді. Қар жаууы ықтимал.

1.	Қар аралас жаңбыр	жауады
	Жауын-шашын	жауады
	Боран	болады
	Аяз	
	Тұман	түседі

2.	Жел	соғады
	Дауыл	тұрады

3.	Күн	ашық бұлтты суық жылы
----	-----	--------------------------------

1 2
 -23...-27   -31...-35
 -28...-32   -35...-39

7 8 9
 -37...-41   -27...-31   -25...-29
 -32...-36   -31...-35   -29...-33

14 15 16
 -10...-14   -17...-21   -15...-19
 -14...-18   -18...-22   -19...-23

21 22 23
 -15...-19   -17...-19   -17...-19
 -25...-29   -22...-26   -22...-26

28
 -7...-11
 -18...-22

ЕСІҢІЗДЕ ЖҮРСІНІ!

*сынап бағанасы
суықтық
жылылық*

15. Сұрақтарға жауап беріңіздер.

- 1) Шығыс Қазақстанның ауа райы қандай?
- 2) Ақтөбе облысындағы ауаның температурасы қандай?
- 3) Солтүстік Қазақстан облысында боран бола ма?
- 4) Қай өңірде қар аралас жаңбыр жауады?
- 5) Қай аймақта боран соғады?
- 6) Қазақстанның қай өңірінде -20 градус суық болады?
- 7) Қай жерлерде күн ашық болады?

16. Сөйлемдерді аяқтаңыздар.

- 1) Еліміздің солтүстігінде _____ соғады.
- 2) Оңтүстік өңірлерде күн жылы _____.
- 3) Батыс аймақтарда _____ түседі.
- 4) Шығыс Қазақстанда ауа-райы күндіз – _____, түнде _____ -16 градусқа дейін төмендейді.
- 5) Орталық Қазақстанда _____ аралас _____ жауады.

17. Теледидардан ауа райы туралы мәліметті тыңдап, ертеңгі ауа райына болжам жасаңыздар.

Сөйлеуге үйренеміз

18. «Қазақстан табиғаты» тақырыбындағы өрмекші сызбасы бойынша сұхбат құрыңыздар.

22-жаттығу. Жауапқа сұрақ жазыңыздар.

Аққу: – _____ ?

Бірлік: – Қазақстан жерінде биік шыңдар көп.

Аққу: – _____ ?

Бірлік: – Алтай мен Атырау өңірлері орманды жерлерге, шөл далаларға, таулар мен төбелерге бай.

Аққу: – _____ ?

Бірлік: – Қазақстандағы ең биік шың – Хан тәңірі шыңы.

Аққу: – _____ ?

Бірлік: – Ол – ете көрікті шың.

Аққу: – _____ ?

Бірлік: – Биік таулардың қатарына қарлы Алатау шыңы да жатады.

Аққу: – _____ ?

Бірлік: – Қазақстанның ормандары мен шыңдары, көлдері мен өзендері табиғатқа көрік береді.

23. Жан-жануарлардың атымен берілген жер атауларын жазыңыздар.**24. Түрлі-түсті металл атымен берілген жер атауларын жазыңыздар.****25. «Арасында», «ортасында», «жанында» көмекші есімдерді қатыстырып сөйлем құрыңыздар.****26. «Мекен» сөзімен сөз тіркесін құрып жазыңыздар.****27. Монологті оқып, диалог құрыңыздар.**

Мен қазақ елінде туғанымға қуанамын. Біздің еліміз жерге бай. Оңтүстік өңір наурыз айында көктемгі егіске дайындалады. Ал солтүстікте қар жатады. Егер солтүстікте егін сеуіп жатса, оңтүстікте көкөніс өнімдерін жинап жатады. Сарыарқа даласы – әртүрлі жан-жануарлар, құстардың мекені. Кең далада самал жел соғып тұрады. Мен үшін туған жерімнің тауы да, шыңы да, төбесі де ыстық.

28. Сұрақтарға жауап жазыңыздар.

1. Қазақстанда қандай көрікті жерлер бар?
2. Қандай пайдалы қазбаларды білесіздер?
3. Жеміс-жидектер қай өңірде көп өсіріледі?
4. Қандай ірі көлдерді білесіздер?
5. Сарыарқа даласы ненің мекені?
6. Солтүстік өңірінің ауа райы қандай?

29. Сөйлемдегі асты сызылған сөздердің антонимін табыңыздар.

1. Қазақстанның кейбір жерлері құрғақ болса, кейбір жерлері ылғалды болып келеді.
2. Күн кеше салқын болды, ал бүгін жылы болып тұр.
3. Былтыр көктем ерте түссе, биыл кеш түсті.
4. Қазақстан жерінде ірі, ұсақ өзендер көп.
5. Қазақ жерінде биік шыңдар, аласа төбелер көп.

Эссе жазып үйренеміз

Эссе тақырыбы: XXI ғасыр: ғылым және инновация

Төмендегі үлгі бойынша эссені аяқтаңыздар.

«Ой ұшқындары» және оның құрылымы (5 мин.)	– белгілі бір тақырып бойынша ойын тарату (тақырыпқа байланысты сөздер мен сөз тіркестері)
Жоспар (5 мин.)	1. .... 2. .... 3. ....
Эссе мазмұны (40 мин.) Сөз саны -250.	– мәселенің өзектілігі – өз ойын дәлелдеу – ой түйінін жазу

ЕСІҢІЗДЕ ЖҮРСІН!

Эссе мазмұны логикалық жүйелілікте құрылып, ой нақты берілуі керек.

Лексикалық, грамматикалық және стильдік тұрғыдан сауатты жазылуы тиіс.

Тақырып: XXI ғасыр: ғылым және инновация

• «Ой ұшқындары»

• Жоспар

I. Кіріспе

XXI ғасыр – инновациялық дәуір.

II. Негізгі бөлім:

1. Ғылым, инновация және бизнесті дамыту.
2. Ғылыми жобаларды инвестициялау.

III. Қорытынды

Қазақстан озық дамыған елдердің қатарында

Тақырып мазмұны

1-бөлім	Кіріспе XXI ғасыр инновациялық дәуір деп аталады. Себебі _____ .
2-бөлім	Негізгі бөлім Әлемдік үздік тәжірибелерді тереңірек зерттеп, ғылым мен инновацияға бизнесті тарту аса маңызды. Біріншіден, арнайы бағдарлама әзірлеу керек. Екіншіден, _____ . Үшіншіден, _____ . Жаңа ғылыми жобаларды ойлап табатын ғалымдар мен инноваторларға жағдай жасау және оларды инвестициялау. Менің ойымша, _____ .
3-бөлім	Қорытынды Еліміздің әлемдегі озық дамыған елдермен бәсекелесуге қабілеті жоғары деп ойлаймын. Сондай-ақ _____ . Демек, _____ .

- Жазған эссе бойынша полилог құрыңыздар.

30. Берілген сан есімдерді сөзбен жазыңыздар.

Үлгі: 251- екі жүз елу бір

19 – _____, 349 – _____,
 5690 – _____, 55790 – _____,
 2005 – _____, 2010 – _____,
 999 – _____, 7777 – _____,
 1000000 – _____, 139868 – _____,
 2389 – _____,

31. Біріккен сөздердің түбірлерін анықтаңыздар.

Біріккен сөздерге мысал келтіріңіздер.

Үлгі: Сары+арқа

Алатау _____, Сырдария _____, Арқарлы _____,
 Бурабай _____, Жезқазған _____, Теміртау _____,
 Кентау _____, Мойынқұм _____, Құмкөл _____,
 Жетісу _____, Екібастұз _____, Көкшетау _____

32. Берілген зат есімдерге төмендегі үлгі бойынша қосымша жалғаңыздар.

Үлгі: тау - тау+ ы + нда - тауында
 қала - қала + сы + нда - қаласында

аймақ _____, табиғат _____,
 өсімдік _____, байлық _____,
 шың _____, төбе _____,
 атамекен _____, өңір _____,
 аумақ _____, жер _____,
 өзен _____, көл _____,
 Хан тәңірі _____, қала _____,
 тоғай _____, құм _____

33. Тұйық етістіктерді үлгі бойынша септеңіздер.

Атау	Ілік	Барыс	Табыс	Жатыс	Шығыс	Көмектес
өндіру	өндірудің	өндіруге	өндіруді	өндіруде	өндіруден	өндірумен
_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____

Тұйық етістіктер: зерттеу, еңбектену, қорғау, сақтау, аялау, өмір сүру

Тыныс белгілерін қойып үйренеміз! Қай кезде (–) қойылады?

ЕСІҢІЗДЕ ЖҮРСІН!

- Сөйлемнің бастауышы мен баяндауышы зат есімнен болса, бастауыштан кейін сызықша қойылады.

34. Бастауыштан кейін сызықша қойыңыздар.

Мысал: Сарыарқа – шөлді және астықты дала.

1. Ертіс Қазақстанның ең ірі өзені.
2. Хан тәңірі Тянь-Шань тауындағы ең биік шың.
3. Құс мекені құстардың өмір сүретін жері.
4. Бурабай ең көрікті жер.
5. Табиғат алтын бесік.
6. Бурабай екінші Швейцария.

35. Сөздерді орын тәртібі бойынша дұрыс орналастырып жазыңыздар.

1. жерінде, шыңдар, Қазақстан, биік, көп.
_____
2. Қазақстанда, жерлер, құмды, жиі, кездеседі.
_____
3. Сарыарқа, дала, кең.
_____
4. биік, шың, ең, Хан тәңірі.
_____

36. Суретті сипаттап жазыңыздар.

8

МЕРЕКЕ ШАШУЫ

Астана
КҮНІ

Астана қаласының әкімінің орынбасары
Астана қаласының мәдениет және спорт бөлімінің басшысы
Астана қаласының туризм және қонақ алу бөлімінің басшысы

МЕРЕКЕ ШАШУЫ

Тыңдаймыз. Оқимыз

1. Берілген басым сөздерді тындаңыздар.

қоғам, мереке, мейрам, той, дәстүрлі мереке, атап өту, наурызкөже, тойлау, құттықтау, салтанатты кеш, ресми жиын, гүл, сыйлық, тілек айту, қарсы алу, ұлттық мейрам, мемлекеттік мейрам, діни мейрам, кәсіби мейрам, іс-шара, марапат, шен, қоғам қайраткері, құқық қорғау

2. Берілген басым сөздерді суретпен сәйкестендіріңіздер.

3. Мәтінді оқыңыздар.

- Адам өміріндегі мерекелердің орны ерекше.
- Ұлттық мереке
- Мемлекеттік мерекелер
- Діни мерекелер

Мереке күндер

Қазақстан Республикасының «Мерекелер туралы» Заңы бар. Еліміздегі мерекелік даталар тізбесін Қазақстан Республикасының Президенті белгілейді.

Қазақстанда ұлттық, мемлекеттік, кәсіби және басқа да мерекелер атап өтіледі.

Ұлттық мереке тарихи маңызы бар оқиғалардың құрметіне арналады. Олар – дәстүрлі түрде атап өтілетін ерекше мейрамдар. Бұл күндері ресми іс-шаралар өткізіліп, мәдениет және қоғам қайраткерлері, әскери шенділер мен құқық қорғау саласының қызметкерлері және басқа да азаматтар табысты еңбектері үшін мемлекеттік наградалармен марапатталады.

Еліміздегі ұлттық мереке – 16-17 желтоқсанда атап өтілетін Тәуелсіздік күні.

Мемлекеттік мерекелер – қоғамдық-саяси маңызы бар оқиғаларға арналған мейрамдар. Мемлекеттік мерекелер тізіміне «Қазақстанның Тұңғыш Президенті күні» мерекесі қосылды. Бұл мейрам желтоқсанның 1-і күні тойланады.

Мемлекеттік мерекелер мына күндері өткізіледі:

1-2 қаңтар – Жаңа жыл;

8 наурыз – Халықаралық әйелдер күні;

ЕСІҢІЗДЕ ЖҰРСІН!

*ұлттық мереке
мемлекеттік мереке
діни мейрамдар*

- 21-23 наурыз – Наурыз мейрамы;
  - 1 мамыр – Қазақстан халқының бірлігі мерекесі;
  - 7 мамыр – Отан қорғаушылар күні;
  - 9 мамыр – Жеңіс күні;
  - 6 шілде – Астана күні;
  - 30 тамыз – Қазақстан Республикасы Конституциясы күні.
- Діни мейрамдар: Құрбан айт және Рождество мерекесі.
Бұл мерекелер әртүрлі уақыттарда тойланады.

Ал кәсіби және басқа да атаулы күндер мерекелік күндер ретінде атап өтіледі.

Дәстүрлі қазақ қоғамының өмірінде мерекелердің алатын орны ерекше. Бұл күндері адамдар бір-бірін мерекемен құттықтап, мәдени орындарға барып демалады.

4. Мәтінге дейінгі берілген ой ашылды ма?
5. Сендерге қандай мереке ұнайды? Әңгімелеп беріңіздер.
6. Мәтінді тағы бір рет тындаңыздар, оқыңыздар.
7. Сұрақтарға жауап беріңіздер.
  - 1) Қазақстанда қандай мерекелер атап өтіледі?
  - 2) “Қазақстанның Тұңғыш Президенті күні” қашан тойланады?
  - 3) Ұлттық және мемлекеттік мерекелер туралы не білесіз?
  - 4) Діни мейрамдарды атаңыз?
  - 5) Өзіңіздің кәсіби мерекеңізді қай күні атап өтесіз?

Грамматика

8. Берілген тіркестерді оқып, сан есімдерді сөзбен жазыңыздар.

1 желтоқсан –	7 мамыр –
16 желтоқсан –	9 мамыр –
8 наурыз –	6 шілде –
22 наурыз –	30 тамыз –
1 мамыр –	

9. Мерекелер жылдың қай мезгілінде тойланатыны туралы жазыңыздар.

10. Мәтіннен мына құрылыммен берілген сөздерді табыңыздар, тіркес құрыңыздар.

есімдер +
- лық, -лік
- дық, -дік
- тық, -тік

Үлгі: ұлт + тық
ұлттық мереке

11. Мәтіннен мына құрылыммен берілген сөздерді табыңыздар.

есімдер + и   жұрнағы   **Үлгі:**   әскер + и

12. Мәтіннен етістіктерді теріп жазыңыздар.
Олармен сөйлем құрыңыздар.

Үлгі: белгілейді, құттықтап,
барып демалады, ...

13. Мәтіндегі сан есімдерді мына құрылыммен жазыңыздар.

сан есім   +   -ыншы, -інші
-ншы, -нші

Үлгі: он алты + ншы

14. Мерекелік күндерді берілген үлгі бойынша жазыңыздар.

Үлгі: наурыздың бірі

15. Ақпарат алдыңыздар.

Осы біліміңізді кесте арқылы көрсетіңіздер.

№	Бұрыннан білемін	Жаңа ақпарат алдым	Тағы да білгім келеді // білейін деп едім
1	«Туған күн», «Той» «Шілдеhana», «Тілашар» тақырыптары бойынша сөздік қорым бар.	Қазақстан Республикасының мерекелері туралы ақпарат алдым.	«Қазақстан халқының бірлігі» мерекесінің қалай тойланатыны жайлы білгім келеді.
2			
3			
4			

Оқимыз

16. Сұхбатты рөлдерге бөліп оқыңыздар.

Мерекеге арналған салтанатты шеру

Жақсылық: – Мұрат, сен 9 мамыр мерекесін қалай өткіздің?
«Жеңіс» саябағына бардың ба?

Мұрат: – Жоқ, бара алмадым.

Жақсылық: – Мен «Жеңіс» саябағында өткен салтанатты шеруге бардым.

Мұрат: – Салтанатты шеру қалай өтті?

Жақсылық: – «Жеңіс» саябағына мыңдаған халық жиналды, олар ескерткіштерге гүл шоқтарын қойып, жауынгерлерді еске алды, бір минут үнсіздік жарияланды. Әнұран орындалды. Елбасымыз жиналған халықты Ұлы Жеңіс мерекесімен құттықтады.

Мұрат: – Мерекелік концерт болды ма?

Жақсылық: – Иә, соғыс ардагерлеріне арналған концерт ұйымдастырылды. «Құрманғазы» атындағы оркестр мен симфониялық оркестрдің сүйемелдеуімен атақты әншілер ән айтты.

ЕСІҢІЗДЕ ЖҮРСІНІ!

*салтанатты кеш
жиын
ресми сөз*

17. Сұрақтарға жауап беріңіздер.

- 1) Елімізде 9 мамыр мерекесіне орай қандай іс-шаралар ұйымдастырылады?
- 2) Ресми емес мерекелерді білесіз бе?
- 3) Діни меркелерді өткізу ерекшеліктерін білесіз бе?
- 4) Сіздің отбасыңыз мерекелерді қалай қарсы алады?

18. Үлгі бойынша Ұлы Жеңіс мерекесіне арналған құттықтау сөз жазыңыздар.

Үлгі:

Ардақты ардагерлер!

*Сіздерді Жеңіс күнімен шын жүректен құттықтаймыз!
Жеңіс күні – тарихта ерекше орын алатын ұлы мереке.
Сіздердің ерлік істеріңіздің арқасында біз бүгін бейбіт және
бақытты өмір сүріп жатырмыз.
Біз жас ұрпақ Сіздерге шексіз алғыс білдіреміз.
Бәріңізге денсаулық, ұзақ өмір, бақыт тілейміз!*

19. Үлгі бойынша досыңыздың туған күніне арнап тілек жазыңыз.

Үлгі:

Қымбатты досым Тұлжан!

*Туған күнің құтты болсын! Өмірде саған жақсылық, бақыт,
шығармашылық, табыс тілеймін.
Арманың орындалсын және достарың көп болсын!*

20. «Мерекелер» тақырыбындағы өрмекші сызбасы бойынша сұхбат құрыңыздар.

Телебағдарламалар көрін, сөйлеуге үйренеміз

Мен радиобағдарламаларды жиі тыңдаймын.

21. Сұрақтарға жауап берейік.

- 1) Сіз «Қазақ радиосы», «Сәлем», «Автордио», «Ретро ФМ», радиоларының қайсысын тыңдайсыз?
- 2) Соңғы рет қай арнадан, қандай мерекелік бағдарлама тыңдадыңыз?
- 3) Радиодан қазақ күйлерін тыңдағанды ұнатасыз ба?
- 4) Сіздің сүйікті радиобағдарламаңыз қандай?

22. Мәтінді толықтырыңыздар.

Сүйікті радиомның мерекелік бағдарламасы

«Қазақ радиосынан» _____ мерекесіне арналған әндерді тыңдадым. «Ретро ФМ» радиосының _____ бағдарламасы қызықты. Радиодан _____ күйлерін тыңда-

Астана күні
“Таңғы экспресс”
қазақ
“Сәлем”
“Қазақ радиосынан”

дым. Мен _____ радиосын қызығып тыңдаймын. Мен _____ әзіл-сықақ әңгімелерді тыңдағанды ұнатамын.

23. Қазақ тіліндегі радиолардың мерекелік бағдарламаларын жасаңыздар.

Радио	Бағдарлама атауы	Уақыты
«Қазақ радиосы»	Жас әншілер	14.30

24. Сұрақтарға жауап беріңіздер.

- 1) Мерекелерге арналған радиобағдарламалардың ішінде сізге ерекше ұнайтыны бар ма?
- 2) Сіз қандай радиобағдарлама жобасын ұсынар едіңіз?

Жазамыз

25. Жауапқа сұрақ жазыңыздар.

Клаудия: — _____ ?

Ян: — Мемлекеттік мерекелер тізіміне «Қазақстанның Тұңғыш Президенті күні» қосылды.

Клаудия: — _____ ?

Ян: — Бұл мейрам желтоқсанның 1-і күні тойланады.

Клаудия: — _____ ?

Ян: — Қазақстанда ұлттық, мемлекеттік, кәсіби және басқа да мерекелер атап өтіледі.

Клаудия: — _____ ?

Ян: — Ұлттық мерекелер тарихи маңызы бар оқиғаларға арналады.

Клаудия: — _____ ?

Ян: — Елбасымыз жиналған халықты Ұлы Жеңіс мерекесімен құттықтады.

26. Әріптесіңізді кәсіби мерекесімен құттықтап, тілек жазыңыз.

27. Монологті оқыңыздар.

Монолог мазмұнын өзгертіп жазыңыздар.

Бүгін желтоқсанның он алтысы – Тәуелсіздік күні. Тәуелсіздік сарайының мәжіліс залында салтанатты кеш болды. Салтанатты кешке депутаттар, қоғам қайраткерлері, зиялы қауым өкілдері барды. Елбасы жақсы тілек айтып, бәрімізді құттықтады. Кештің ресми бөлімінен кейін, мерекелік концерт ұйымдастырылды. Әншілер патриоттық өлеңдер айтып, өнерлерін ортаға салды.

Тәуелсіздік күніне арналған салтанатты кешіміз жақсы өтті. Біз өлең тыңдап, жақсы демалдық.

28. Сұрақтарға жауап беріңіздер.

1. Тәуелсіздік күні қашан атап өтіледі?
2. Салтанатты кешке кімдер келді?
3. Құттықтау сөзді кім айтты?
4. Тәуелсіздік сарайында қандай іс-шара өтті?
5. Концертте қандай өлеңдер айтылды?
6. Салтанатты кеш қалай өтті?

29.

- Өлеңді оқыңыздар.
- Өлеңдегі асты сызылған сөздердің синонимдерімен танысыңыздар.
- Өлең не туралы?

Он алтыншы желтоқсан – Тәуелсіздік күні.

Синонимдер

*Жайдары – ашық,
жарқын
Ар (арымыздай) – ұят,
намыс
Шуақты – мейірімді,
жылы күн
Байрақ – Ту*

Он алтыншы желтоқсан –
Елдің ұлы мейрамы.
Жаңа шыққан көктемдей,
Жаз күніндей жайдары.
Арымыздай тап-таза.
Жанымыздай шуақты
Көтерілді биікке
Қазақстан байрағы.
(Т.Молдағалиев)

Эссе жазып үйренеміз

Эссе тақырыбы: Депутат – халық қалаулысы

Төмендегі үлгі бойынша эссені аяқтаңыздар.

ЕСІҢІЗДЕ ЖҮРСІНІ!

Эссе мазмұны логикалық жүйелілікте құрылып, ой нақты берілуі керек.

Лексикалық, грамматикалық және стильдік тұрғыдан сауатты жазылуы тиіс.

«Ой ұшқындары» және оның құрылымы (5 мин.)	– белгілі бір тақырып бойынша ойын тарату (тақырыпқа байланысты сөздер мен сөз тіркестері)
Жоспар (5 мин.)	1. .... 2. .... 3. ....
Эссе мазмұны (40 мин.) Сөз саны – 250.	– мәселенің өзектілігі – өз ойын дәлелдеу – ой түйінін жазу

Тақырып: Депутат – халық қалаулысы

• «Ой ұшқындары»

• Жоспар

I. Кіріспе

Депутат тұлғасы және оның бағдарламасы

II. Негізгі бөлім:

1. Халық және депутат
2. Денсаулық саласындағы өзекті мәселелер

III. Қорытынды

Елге беделді депутат қажет

Тақырып мазмұны

1-бөлім	Кіріспе Депутат – білімді, шешен адам. Ол өзінің депутаттық бағдарламасын ұсынады. Бағдарламаның басым бағыттары: 1. _____. 2. _____.
2-бөлім	Негізгі бөлім Депутат – халық таңдаулысы. Оны халық _____. Өйткені _____. Депутаттар денсаулық сақтау мәселесін ең басты орынға қойып отыр. Әсіресе ана мен баланың денсаулығын сақтау, _____. Денсаулық сақтау саласына қомақты қаржы бөлініп жатыр. Біріншіден, _____. Екіншіден, _____. Меніңше, _____.
3-бөлім	Қорытынды Депутат болу оңай емес. Себебі _____. Елімізге халықтың жағдайын ойлайтын беделді депутат қажет. Қорытындылай келе _____.

• Жазған эссе бойынша полилог құрыңыздар.

30. Төмендегі үлгі бойынша реттік сан есімдерді жазыңыздар.

-ЫНШЫ	-ІНШІ	-НШЫ	-НШІ
30 – отыз+ыншы	8 – сегіз+інші	6 – алты+ншы	7 – жеті+нші
60 –	11 –	16 –	2 –
40 –	21 –	26 –	32 –
90 –	15 –	36 –	17 –
16 –	13 –	46 –	37 –
19 –	14 –	56 –	107 –

31.

1. Үлгі бойынша зат есімнен сын есім жасаңыздар.

Үлгі: мемлекет+тік

Ұлт ____, республика ____, мереке ____, қоғам ____, жыл ____, өмір ____, қала ____, тіл ____, жаңа жыл ____, экология ____, ақпарат ____, ауыл ____, өлке ____, аймақ ____,

2. Сын есім тудырушы жұрнақтарды белгілеңіздер.

Үлгі: тарих-и

діни, әдеби, саяси, рухани, сыни, кәсіби, заманауи, мәдени

32. Сын есімдерден сөз тіркесін құрыңыздар.

Үлгі: мемлекеттік тіл, тарихи шығарма

33. Ай аттарын ілік септігінің формасына, сан есімдерді тәуелдік жалғауының III жағына қойып жазыңыздар.

Үлгі: желтоқсан+ның, (I.с.) он екі+сі (т.ж.III ж.)

Қазан ____, 10- ____, мамыр ____, 25- ____, мамыр ____, 10- ____,
 наурыз ____, 8- ____, наурыз ____, 22- ____, желтоқсан ____, 16- ____,
 қаңтар ____, 31- ____, мамыр ____, 9- ____, сәуір ____, 20- ____,
 қыркүйек ____, 1- ____, қараша ____, 25- ____, қаңтар ____, 2- ____,

ақпан _____ 23- _____, тамыз _____ 30- _____, сәуір _____ 15- _____,
шілде _____ 17- _____, қараша _____ 29- _____

34. Тәуелдік жалғауының III жағындағы сөздерге барыс, табыс, жатыс септіктерінің жалғауларын жалғаңыздар.

Барыс септік	Табыс септік	Жатыс септік
<i>мерекесі+не</i>	<i>мерекесі+н</i>	<i>мерекесі+нде</i>
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____

Берілген сөздер: мейрамы, тойы, жиыны, гүлі, сыйлығы, тілегі, діні, ұлты, заңы, оқиғалары, күндері, әншілері, киімдері, мерекесі, ынтымағы, бірлігі, достығы, оқиғасы, даласы

35. Берілген сандар туралы не білесіздер?

1-2 қаңтар – _____
8 наурыз – _____
22 наурыз – _____
1 мамыр – _____
9 мамыр – _____
30 тамыз – _____
1 маусым – _____

36. Суретті сипаттап жазыңыздар.

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

9

ҚАҰЫРЫМДЫЛЫҚ ҚОРЛАРЫ

Тыңдаймыз. Оқимыз

1. Берілген басым сөздерді тыңдаңыздар.

қоғам, мемлекет, қор, адам, зейнеткер, мүгедек, қайырымдылық, қамқор, жұмыс, іс-шара, арнайы, тіршілік, өмір, мекеме, тәрбие, ақыл, көмек, қоғамдық, бұйым, сыйлық, балалар үйі, қарттар үйі, еңбекақы, көмек

2. Берілген басым сөздерді суретпен сәйкестендіріңіздер.**3. Мәтінді оқыңыздар.**

- Мемлекетіміздегі қайырымдылық қоры
- «Балалар үйіне» қамқорлық
- Қайырымды, қамқор адам

Қайырымдылық қорлары

Қазақ халқында «жақсының жақсылығын айт, нұры тасысын» деген баба сөзі дұрыс айтылған. Халқымыз осындай тәрбиелі сөздерімен ұрпағын мейірімділікке, қайырымдылыққа, кішіпейілділікке тәрбиелей білген.

Біздің еліміз – зайырлы мемлекет. Елімізде «Қарттар үйі» мен «Мүгедектер үйі» және балаларды тәрбиелейтін «Интернат үйлері» бар. Оларды мемлекет өз қамқорлығына алған. Осындай мемлекетте жүрегі жылы, қайырымды азаматтар да аз емес. Олар да жетімдер мен мүгедектерге әрдайым көмек көрсетуде.

Мемлекетіміздің барлық өңірлерінде қайырымдылық қорлары жұмыс істейді. Бұл қоғамдық қорлар қарттарға, мүгедектер мен жетім балаларға мерекелік іс-шаралар өткізіп, концерт қойып, арнайы дастарқан ұйымдастырып отырады.

Біздің мекемеміз өткен жылы «Интернат үйін» қамқорлығына алып, «Ізгілік» қорын құрды. Бұл қорға біздің ұжымның қызметкерлері бір күндік еңбекақыларын жинап берді. Біздің ұжым мереке күні «Балалар үйіне» арнайы дастарқан ұйымдастырды, балаларға сыйлықтар берді.

Мен мереке күндері Саматпен таныстым. Оны үйге қонаққа шақырдым, отбасыммен таныстырдым. Ол аз уақытта менің бауырымдай болып кетті. Самат менен жиі көмек, ақыл сұрайтын

ЕСІҢІЗДЕ ЖҰРСІН!

қуаныш
өкініш
қамқорлық
қайырымдылық
қор

болды. Біз оған ақыл-кеңес беріп, көмектесіп тұрамыз. Ол сенбі күні маған келді. Біз кинотеатрға бардық.

Жақында оның туған күні болды, біз оған домбыра сыйладық.

Самат – тәртіпті, белсенді, мейірімді жігіт, ол ән айтуды жақсы көреді. Әсіресе қазақтың халық әндерін домбырада тамаша орындайды. Ол домбыра және тіл үйірмелеріне барады.

Самат адамдармен жақсы тіл табысады. Ол менің сенімді, адал досым. Ол маған осы мінезімен ұнайды.

4. Мәтінді қайталап оқыңыздар.

5. Мәтінге дейінгі берілген ой ашылды ма?

6. Мәтінді тағы бір рет тыңдаңыздар, оқыңыздар.

7. Келесі сұрақтарға жауап беріңіздер.

- 1) Мемлекет кімдерді өз қамқорлығына алады?
- 2) Елімізде қандай қайырымдылық қорлары бар?
- 3) Сендер қандай қайырымдылық қорларын білесіздер?
- 4) Сіз өзіңіз қарттарға, балаларға қандай қайырымдылық жасар едіңіз?

Грамматика

8. Антоним сөздерді жазыңыздар.

Жақсылық – жамандық

_____ – _____
_____ – _____
_____ – _____

9. Берілген сөздерді тырнақшаға алып жазыңыздар.

Хабар агенттігі

Болашақ бағдарламасы

Егеменді Қазақстан газеті

Бөбек қоры

Интернат үйі

10. Өздік есімдігімен тіркес жасап, олармен сөйлем құрыңыздар.

Үлгі: өз қамқорлығы

Денсаулығы нашар балаларды мемлекет өз қамқорлығына алады.

_____ ұрпағына _____ үйіне
_____ қорына _____ еліне

11. Сөйлемді қажетті етістіктермен аяқтап жазыңыздар.

өткізеді
қояды
ұйымдастырады

Мұндай қоғамдық қорлар мерекелік іс-шаралар _____, концерт _____, арнайы дастарқан _____.

12. «Жыл» сөзімен тіркес құрып, сөйлем жазыңыздар.

Үлгі:

Біздің мекемеміз өткен жылы «Ізгілік» қорын құрып, «Интернат үйін» қамқорлығына алды.

13. Мәтіннен мына құрылымдағы сөздерді табыңыздар. Олармен сөз тіркесін құрыңыздар.

зат есім + тәуелдік жалғауының III жағы + табыс септігі

Үлгі: жақсылық (з) + ы + н адамның жақсылығын

зат есім + тәуелдік жалғауының III жағы + барыс септігі

Үлгі: қамқорлық (з) + ы + на досымның қамқорлығына

зат есім + барыс септігі

Үлгі: жетім балалар + ға жетім балаларға көмектесу

14. Мәтіннен мына құрылымдағы сөздерді табыңыздар. Олармен сөз тіркесін құрыңыздар.

етістік + өткен шақ -ды//-ді, -ты//-ті + жіктік жалғауы -м

Үлгі: таныстыр + ды + м отбасыммен таныстырдым

15. Ақпарат алдыңыздар.

Осы білімдеріңізді кесте арқылы көрсетіңіздер.

№	Бұрыннан білемін	Жаңа ақпарат алдым	Тағы да білгім келеді // білейін деп едім
1	«Білім жүйесі», «Қарт адамдарға көмек» тақырыптары бойынша сөздік қорым бар.	Еліміздегі қайырымдылық қорлары туралы ақпарат алдым.	«Шапағат» қайырымдылық қоры жайлы білейін деп едім.
2			
3			
4			

Тыңдаймыз

16. Сұхбатты тыңдаңыздар.

Нағыз достар

Марина: – Галина, біздің тобымызға Қазақстаннан бір қыз келді.

Галина: – Оның аты кім?

Марина: – Райхан.

Галина: – Райхан?

Марина: – Дұрыс айтпадың. Райхан.

Галина: – Қызық екен.

Райхан сөзі орысша қандай мағынаны білдіреді?

Марина: – Ол – гүлдің аты. Райхан – өте сұлу қыз.

Бойы ұзын, шашы бұйра, аққұба келген қыз.

Екеуміз тез тіл табыстық.

Ол да мен сияқты калланетикамен айналысады екен.

Галина: – Марина, Райханмен мені де таныстыршы.

Біз оны «Пирамида» дәмханасына шақырайық.

Марина: – Мен де солай деп ойлаймын.

Өйткені ол өз отбасын, туған жерін сағынып жүр.

Меніңше, ол бізбен дос болуға қарсы болмайды.

Галина: – Иә, менің онымен тезірек танысып келіп жүр.

ЕСІҢІЗДЕ ЖҮРСІНІ

үйірме
тон

17. Сұрақтарға жауап беріңіздер.

- 1) Райхан қай жерден келді? Ол қандай қыз?
- 2) Ол Марина мен Галинаға ұнады ма?
- 3) Ол немен айналысады?
- 4) Райханның курстас қыздары оны қандай дәмханаға шақырды?
- 5) Марина мен Галинаның іс-әрекетін сипаттаңдар?

18-жаттығу. Сұхбатты аяқтаңыздар.

Райхан:	– Галина, Марина, мені дәмханаға шақырғандарыңа алғыс айтамын. Сендер – нағыз жанашыр доссыңдар. Қамқорлықтарыңа рақмет. Сендерді мен жазда еліме қонаққа шақырамын.
_____	_____
_____	_____
_____	_____

19. «Қайырымдылық» тақырыбындағы өрмекші сызбасы бойынша сұхбат құрыңыздар.

20.

Өз пікірімізді айтайық!

Қайырымдылық жасау – бүгінгі күннің маңызды мәселесі. Еліміздегі бұқаралық ақпарат құралдарында қарт адамдарға жәрдемдесу, ата-анасы жоқ балаларға қамқорлық жасау туралы үнемі ақпарат айтылады. Еліміздің телеарналарында қайырымдылық іс-шаралары туралы бағдарламалардың берілуі дұрыс па? Сіз қалай ойлайсыз? Ол телебағдарламалар не үшін керек?

Осы сұрақтарға жауап беру үшін Сіз қайырымдылық туралы қандай телебағдарлама жобасын ұсынар едіңіз?

21. Мәтінді толықтырыңыздар.

Менің кеңесім

1. Мен _____ көруді ұсынар едім.
2. Ол телехабарда науқас адамдарға _____ беріледі.
3. «Астана» телеарнасында, кешкі сағат 20.00-де жүргізілетін _____ бағдарламасында ел азаматтарының адамдарға жасаған қамқорлықтары, батыл іс-әрекеттері туралы айтылады. Олар – еліміздің патриот, батыр адамдары.
4. «Хабар» арнасындағы _____ телебағдарламасында адамдар хабарсыз кеткен бауырларын, достарын кездестіріп, олармен табысып жатады.

“Дауа” бағдарламасын кеңес
“Жан жылуы”
“Бармысың, бауырым?”

22. Кестені толтырыңыздар.

«Қазақстан» және басқа да телеарналардағы қайырымдылық жасау туралы телебағдарлама жобасын жасаңыздар.

Сіздің ұнататын телебағдарламаларыңыз?	Олар қай уақытта жүргізіледі?	Оларды қандай телеарнададан тамашалайсыз?
«Бармысың, бауырым?»	17.00	«Хабар» арнасынан көремін.

23. Жауапқа сұрақ жазыңыздар.

Назима: – _____ ?

Жұлдыз: – Халқымыздың «жақсының жақсылығын айт, нұры тасысын» деген даналық сөзі бар.

Назима: – _____ ?

Жұлдыз: – Осындай мемлекетте жылы жүректі, қайырымды азаматтар да аз емес.

Назима: – _____ ?

Жұлдыз: – Мемлекетіміздің барлық өңірлерінде қайырымдылық қорлары жұмыс істейді.

Назима: – _____ ?

Жұлдыз: – Бұл қорға біздің ұжымның қызметкерлері бір күндік еңбекақыларын жинап берді.

Назима: – _____ ?

Жұлдыз: – Самат қазақтың халық әндерін домбырада тамаша орындайды.

Назима: – _____ ?

Жұлдыз: – Ол адамдармен тез тіл табыса біледі.

24. Берілген үлгіні пайдалана отырып, достарыңызға хат жазыңыздар.

Қылыбатты Жомарт!

Менің Мәскеуге келгеніме бір ай уақыт болды. Қазір сағат түнгі 11.00. Күндіз хат жазуға уақытым болмады. Саған айтамын жаңалығым көп.

Біріншіден, мен қысқы сессияға дайындалып жүрмін. Алты пәннен емтихан тапсырамын. Екіншіден, менің тобымда Талина және Марина деген жақсы қыздар бар. Мен олармен тез тіл табысып кеттім. Олар – менің достарым.

Олар мені Мәскеудің көрікті жерлерімен таныстырды. Мені «Пирамида» дәмханасына шақырды. Олар – өте мейірімді, сүйкімді, қайырымды қыздар. Мен осындай достар тапқаным өте қуаныштымын. Жазғы демалыста олар менімен Қазақстанға барады.

Хат жаз, асыға күтемін.

Құрметпен Райхан.

25. Мәтінді оқыңыздар.

Әр сөйлемдегі негізгі ойды білдіретін сөзді алып, үлгі бойынша кеңейтіп жазыңыздар.

«Қазақстанның ең басты байлығы – оның адамдары», – деп Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы айтқан. Сондықтан біздің мемлекетіміз мүгедектер мен қарт адамдарға үнемі қамқорлық жасап отырады.

Соңғы жылдары «Бірінші қазан – Қарттар күні» деп аталып өтеді. Бұл мереке күндеріне арнайы апталық іс-шаралар жоспарланады. «Қарттарға құрмет» тақырыбына әңгіме-сұхбат жүргізіледі. Мерекелік концерт қойылады және арнайы дастарқан дайындалады. Әншілер мен сазгерлер қайырымдылық концертін жиі ұйымдастырады. Түскен қаржыны «Қайырымдылық қорына» аударады.

Ата-анаға, туыстарға, жалпы адамзатқа қайырымды болу – әрбір адамның парызы.

- Үлгі:**
1. *Адамдары – байлығы.*
  2. *Қазақстанның байлығы – оның адамдары.*

26. Ойланып жауап беріңіздер.

- Сіздің ұжымыңызда қайырымдылық акциясы бола ма?
- Балаларға көмек көрсетіле ме?
- Сіз өз туыстарыңызға, достарыңызға қамқорлық жасайсыз ба?

27. Сөздердің орнын ауыстырып, сөйлем құрыңыздар.

1. қамқорлық, жасаймын, қарт, адамдарға, Мен
2. Мереке, бұл, күндері, өткізіледі, іс-шаралар
3. әңгіме-сұхбат, қойылады, жүргізіледі, концерт, мерекелік, Оларға
4. дайындалады, дастарқан, арнайы, Оларға
5. Адамзатқа, жалпы, болу, қайырымды, парызы, адамның, әрбір

28. Диалогті рөлге бөліп оқыңыздар.

Мазмұнын өзгертіп, диалог құрыңыздар.

Күнсұлу: - Сәлем, Талап! Қайда асығып бара жатырсың?

Талап: - Сәлем, Күнсұлу! Дәріханаға бара жатырмын.
Көршіме, Самал апайға, жүрек дәрісін сатып әкелуге
бара жатырмын.

Күнсұлу: - Ол жалғыз тұра ма?

Талап: - Иә, жалғыз тұрады.
Қызы Мәскеу қаласында оқып жатыр.

Күнсұлу: - Талап, өзін қандай қайырымдысың!

Талап: - Апай – өте жақсы адам.
Біз оған үнемі қол ұшын беріп тұрамыз.
Әр күні жағдайын сұрап, денсаулығын біліп тұрамыз.

Күнсұлу: - Сен мейірімді екенсің, Талап!
Уақытыңды алмайын. Жолың болсын!

Талап: - Өзіңнің де жолың болсын, Күнсұлу!

29. Синонимдік жұптарды естеріңізге сақтаңыздар.

Сөйлемдегі асты сызылған сөздерді синонимдермен алмастырыңыздар.

- Қайырымды – мейірімді
- Қарт адамдар – қария адамдар
- Ауру – науқас
- Өңірлерінде – аймақтарыңда

1. Ата-анаңа, бауырларыңа, достарыңа қайырымды болу – жақсы қасиет.
2. Қарт адамдарға және мүгедектерге арналған емханалар бар.
3. Қазақстанның барлық аймақтарында «Қайырымдылық қоры» жұмыс істейді.
4. Біздің елімізде науқастарға сапалы дәрігерлік көмек көрсетіледі.

ЕСІҢІЗДЕ ЖҮРСІНІ

Эссе мазмұны логикалық жүйелілікте құрылып, ой нақты берілуі керек.

Лексикалық, грамматикалық және стильдік тұрғыдан сауатты жазылуы тиіс.

Эссе тақырыбы: Әлеуметтік қызметкердің кәсіптік тұлғасы
Төмендегі үлгі бойынша эссені аяқтаңыздар.

«Ой ұшқындары» және оның құрылымы (5 мин.)	– белгілі бір тақырып бойынша ойын тарату (тақырыпқа байланысты сөздер мен сөз тіркестері)
Жоспар (5 мин.)	1. .... 2. .... 3. ....
Эссе мазмұны (40 мин.) Сөз саны – 250	– мәселенің өзектілігі – өз ойын дәлелдеу – ой түйінін жазу

Тақырып: Әлеуметтік қызметкердің кәсіптік тұлғасы

• «Ой ұшқындары»

• **Жоспар**

I. Кіріспе

Қазіргі қоғам және әлеуметтік қызметкер

II. Негізгі бөлім:

1. Әлеумет мәселелері және оны шешу жолдары
2. Әлеуметтік қызметкердің қызмет түрлері

III. Қорытынды

Бұл қоғамға қажетті мамандық.

Тақырып мазмұны

1-бөлім	Кіріспе Әлеуметтік қызметкердің қоғамдағы рөлі жоғары. Себебі _____.
2-бөлім	Негізгі бөлім Елімізде әлеуметке қатысты біраз мәселелер бар. Ол мәселелерді шешу _____. Сонымен бірге, халыққа қайырымдылық шараларын ұйымдастырумен айналысу керек. Әлеуметтік қызметкердің жұмыс түрлері көп. Мәселен, ол қоғамдағы жағымды және жағымсыз факторларды анықтайды, әлеуметтік қорғау мекемелерінде қызмет жасайды. Екіншіден, психологиялық көмек _____. Үшіншіден, үйде көрсетілетін қызмет _____.
3-бөлім	Қорытынды Әлеуметтік қызметкер – елімізге қажетті мамандық. Бұл салада жұмыс істейтін мамандардың санын көбейту қажет. Себебі, _____. Қорытындылай келе, _____.

- Жазған эссе бойынша полилог құрыңыздар.

30. Үлгі бойынша зат есімдерге қосымша жалғаңыздар.

Соңғы сөзге сұрақ қойыңыздар.

	Зат есім	Тәуелдік жалғауының	Табыс септігі
Үлгі:	мемлекет қоғам зейнеткер қайырымдылық қамқор жұмыс іс-әрекет өмір мереке тәрбие ақыл көмек	мемлекет+і (III жақ)	мемлекеті+н - нені?

31. Бұрынғы өткен шақтағы етістіктерді жедел өткен шақта жазыңыздар.

Салыстырыңыздар. Айырмашылықтарын анықтаңыздар.

Үлгі: бұрынғы өткен шақжедел өткен шақ

- I. Мен көмектес-кен-мін
 II. Сен көмектес-кен-сің
 II. Сіз көмектес-кен-сіз
 III. Ол көмектес-кен

- I. Мен көмектес-ті-м
 II. Сен көмектес-ті-ң
 II. Сіз көмектес-ті-ңіз
 III. Ол көмектес-ті

бұрынғы өткен шақ

- I Мен тіл табыс-қан-мын
 II Сен тіл табыс-қан-сың
 II Сіз тіл табыс-қан-сыз
 III Ол тіл табыс-қан

жедел өткен шақ

- I Мен _____
 II Сен _____
 II Сіз _____
 III Ол _____

бұрынғы өткен шақ

- I Мен қамқор бол-ған-мын
 II Сен қамқор бол-ған-сың
 II Сіз қамқор бол-ған-сыз
 III Ол қамқор болған-ған

жедел өткен шақ

- I Мен _____
 II Сен _____
 II Сіз _____
 III Ол _____

32. *Өзім, өзің, өзі, өздерің, өздеріміз* есімдіктерін септеңіздер.

Үлгі: *Отбасындағы әрбір бала ер жеткен соң, өзінің ата-анасына қамқор болуы керек.*

Септік	өзім	өзің	өзіңіз	өзі	өздеріміз	өздерің	өздері
Атау	<i>өзім</i>	_____	_____	_____	_____	_____	_____
Ілік	<i>өзімнің</i>	_____	_____	_____	_____	_____	_____
Барыс	<i>өзіме</i>	_____	_____	_____	_____	_____	_____
Табыс	<i>өзімді</i>	_____	_____	_____	_____	_____	_____
Жатыс	<i>өзімде</i>	_____	_____	_____	_____	_____	_____
Шығыс	<i>өзімнен</i>	_____	_____	_____	_____	_____	_____
Көмектес	<i>өзіммен</i>	_____	_____	_____	_____	_____	_____

33. Төмендегі етістіктердің қосымшаларын анықтап, олардан сөз тіркестерін жасаңыздар.

Үлгі: *тәрбие+ле+п жатыр+сың*

Сөз тіркесі: балаларды тәрбиелеп жатырсың

Етістіктер: өткізіп жатырмыз, ұйымдастырып отыр, жұмыс істеп жатырсыңдар, сыйлап жатыр, таныстырып тұрсың, жасап отырмыз, дайындалып жүрміз, өмір сүріп жатырсыңдар, тойлап жатырсыңдар

Тыныс белгілерін қойып үйренеміз! Қай кезде (“ ”) қойылады?

ЕСІҢІЗДЕ ЖҮРСІН!

• Газет, журнал, кітап, шығарма, кино т.б. аттары тырнақшаға алынады.

34. Сөйлем ішіндегі жалқы есімдерді тырнақшаға алыңыздар.

1. Қазақ әдебиеті газетінен белгілі жазушылар туралы көп ақпарат алуға болады.
2. Хабар телеарнасынан жетім балалар туралы фильм көрдім.
3. Қайырымдылық – менің парызым бағдарламасы бойынша мүгедектерге арнайы сыйлықтар берілді.

35. Сөздерді сәйкестендіріп, антонимдік жұп құрып жазыңыздар.

қуаныш	сау	ауру	шашу	жинау	реніш
тез	ескі	жаңа	жас	кәрі	ақырын

36. «Қайырымдылық – менің парызым» тақырыбына шағын әңгіме жазыңыздар.

10

БІЛІМ ЖҮЙЕСІ

The 24th of ...
Article 151 ...

Тыңдаймыз. Оқимыз

1. Берілген басым сөздерді тыңдаңыздар.

қоғам, білім, білім жүйесі, мектепке дейінгі білім, бастауыш білім, орта білім, мемлекеттік, тәрбиеші, тәжірибе, пән, оқу сапасы, талап, жаңашыл, интерактивті тақта, электрондық оқулық, компьютер, интернет, мультимедиа кабинеті, олимпиада жүлдегері, әлемдік, жеңімпаз, халықаралық, жекеменшік, балабақша, жаңа заман, ғылыми жоба

2. Берілген басым сөздерді суретпен сәйкестендіріңіздер.**3. Мәтінді оқыңыздар.**

- Қазақстандағы білім жүйесі
- Мектепке дейінгі білім
- Жалпы орта білім
- Сапалы білім беру тәжірибелі мамандардың қолында

Білім жүйесі

Тәуелсіз Қазақстанның басты міндеттерінің бірі – жастарға білім мен тәрбие беру, оларды жан-жақты дамыту. Жастарға білім беру үдерісі халқымыздың ұлттық салт-дәстүрі мен мәдениетіне, экономикасы мен саяси өміріне негізделіп жүзеге асырылады. Қазақстандағы білім беру жүйесі жалпы білім беру және кәсіптік білім беру болып екіге бөлінеді.

Мектепке дейінгі білім мен тәрбие отбасында және мектепке дейінгі ұйымда жүзеге асырылады. Еліміздегі сәбилер мемлекеттік және жекеменшік балабақшаларға барады. Мұнда тәжірибелі тәрбиешілер оларды спортты сүйеге, би билеуге, ән тыңдауға, тіл үйренуге, оқу мен жазуға үйретеді.

Жалпы орта білім – үздіксіз білім беру жүйесінің негізгі деңгейі. Жалпы орта білім 3 сатылы: бастауыш (1-5 сыныптар), негізгі (6-9 сыныптар) және жоғары (10-12 сыныптар). Жалпы және кәсіби орта мектептерді бітірген жастар университеттерде, институттарда, академияларда білім алады. Қазақстан Республикасы азаматтарға магистратура мен докторантурада оқуға, магистрлік және докторлық дәрежелерін, доцент пен профессор атақтарын алуға мүмкіндік береді.

ЕСІҢІЗДЕ ЖҮРСІН!*білім жүйесі**балабақша**мектеп**Ұлттық бірыңғай
тестілеу*

Заманауи білім беру жүйесі оқытушыларға да жаңа талаптар қойып отыр.

Оқу орындарының материалдық-техникалық базасы жан-жақты жетілдірілуде. Олар ғылыми зертханалар, компьютерлік және мультимедиа кабинеттері, медиатека және соңғы үлгідегі интерактивті тақталармен жабдықталуда.

Еліміздің білімпаз түлектері жыл сайын «Болашақ» бағдарламасы бойынша шетелдерде білім алып жатыр.

4. Мәтінді қайталап оқыңыздар.

5. Мәтінге дейінгі берілген ой ашылды ма?

6. Мәтінді тағы бір рет тыңдаңыздар, оқыңыздар.

7. Келесі сұрақтарға жауап беріңіздер.

- 1) Тәуелсіз Қазақстанның басты міндеттерінің бірі қандай?
- 2) Қазақстанның білім беру жүйесі нешеге бөлінеді?
- 3) Еліміздегі жалпы орта білім неше сатылы?
- 4) Жастар қандай бағдарлама бойынша шетелдерде білім алып жатыр?

Грамматика

8. Мәтіннен мына құрылымдағы сөздерді табыңыздар.

есім сөз

+

-лы, -лі, -ды, -ді, -ты, -ті
-лық, -лік, -тық, -тік
-шы, -ші, -и

Үлгі:

магистр+лік

9. Жоғарыдағы құрылым бойынша бірнеше сөйлем жазыңыздар.

Үлгі:

Менің әріптесім магистрлік диссертация қорғады.

10. Мәтіннен мына құрылымдағы сөз тіркестерін тауып жазыңыздар

тұйық етістік

+

барыс септігі

Үлгі:

жазу+ға

11. Жоғарыдағы құрылым бойынша бірнеше сөйлемдер жазыңыздар.

Үлгі: жазу+ға

Ол университет кітапханасынан мақала жазуға біраз ақпараттар жинап алды.

12. Төменде берілген етістіктерге септік жалғауын жалғап, сөйлем құрып жазыңыздар.

Үлгі: Балабақшада тәжірибелі тәрбиешілер балаларды оқу мен жазуға үйретеді.

тындау, оқу, жазу, сөйлеу, билеу, үйрену

13. Мына құрылымда тіркес жазып үйреніңіздер, сөйлем құрыңыздар.

Атау септігіндегі зат есім

сайын

Үлгі: жыл сайын

Еліміздің білімпаз түлектері жыл сайын «Болашақ» бағдарламасы бойынша шетелдерде білім алып жатыр.

ай, апта, күн, тәулік, сағат, минут, секунд

14. Ақпарат алдыңыздар. Осы білімдеріңізді кесте арқылы көрсетіңіздер.

№	Бұрыннан білемін	Жаңа ақпарат алдым	Тағы да білгім келеді // білейін деп едім
1	Білім саласына қатысты сөздік қорым бар.	Қазақстандағы білім жүйесі туралы ақпарат алдым.	«Болашақ» және шетелде оқуға мүмкіндік беретін басқа да бағдарламалар туралы білейін деп едім.
2			
3			
4			

15. Сұхбатты тыңдаңыздар.

Заманауи технология

Алуа: – Нейля, сенің жұмыс кабинетінде қандай техникалық құралдар бар?

Нейля: – Компьютер, цифрлы фотоапарат, плеер, iPOD бар.

Алуа: – Мен кеше notebook сатып алдым.

Нейля: – Компьютеріңді Интернет желісіне қостың ба?

Алуа: – Иә, әрине. Жылдамдығы жоғары интернет жүйесіне қостым. Мен интернет материалдарын көп оқимын ғой.

Нейля: – Сен, «Power Point» бағдарламасымен жұмыс істей аласың ба?

Алуа: – Әрине, «Power Point» бағдарламасын тез үйреніп алдым. Оның пайдасы көп екен. Сол арқылы презентациялар жасап жүрмін.

Нейля: – «Үздік оқу орындары» туралы презентация бар ма?

Алуа: – Бар. Қажет болса, флешкаға жазып берейін.

Нейля: – Саған көп рақмет!

16.

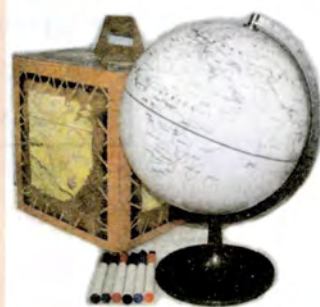
1. Сурет бойынша сұрақтарға жауап беріңіздер.

- 1) Осы заттарды сіздер сатып алдыңыздар ма? Не үшін?
- 2) Не сатып алғыларыңыз келеді?

2. Төмендегі сұрақ бойынша ойларыңызды айтыңыздар.

Компьютерде адам не істей алады?

- аударады
- қатені түзейді
- жазу жазады
- қазақ, орыс, ағылшын тілінде сөйлеседі
- интерактивті ойындар ойнайды
- скайп арқылы сөйлеседі
- хат жазады
- SMS жібереді
- музыка тыңдайды
- танысады
- тіл үйренеді
- жауап қайтарады

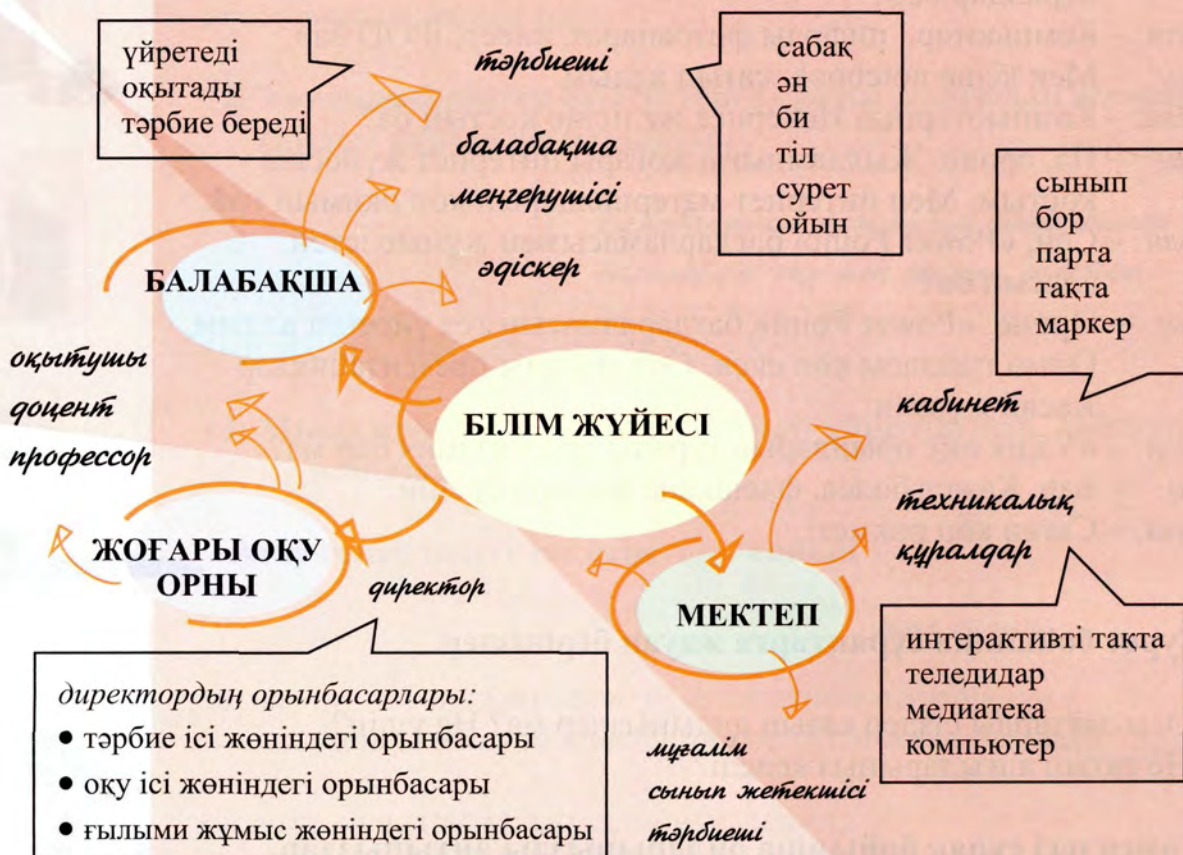

17. «Компьютерде адам не істей алады?»

тақырыбына сұхбат құрыңыздар.

18. Жоғарыдағы суретті пайдаланып, олармен не істейтіндеріңізді айтыңыздар.

19. «Білім жүйесі» тақырыбындағы өрмекші сызбасы бойынша сұхбат құрыңыздар.

Хат жазып үйренеміз

20. Құттықтау хат үлгісімен танысыңыздар.

Құттықтау хат

Қадірлі Ахмет Асыланбекұлы мырза!

Сізді Білім күні мерекесімен құттықтаймын!

Сіз еліміздің жастарына білім мен тәрбие беру, оларды ғылымға баулу жолында қажырлы еңбек етіп келесіз. «Ұстаз бақыты – озып туған шәкірті» демекші, атыңызды әлемге танытатын талантты да білімді шәкірттеріңіз көбейе берсін! Сіздің осы саладағы еңбегіңіз жана берсін!

Сізге бақыт, денсаулық, отбасыңызға береке, бірлік тілеймін.

Тзгі тілекпен әріптесіңіз

Қайсар Ғланұлы

21. Жауапқа сұрақ жазыңыздар.

- Асыл:* – _____ ?
Бекзат: – Тәуелсіз еліміздің басты міндеттерінің бірі – жастарға жан-жақты білім беру.
- Асыл:* – _____ ?
Бекзат: – Жастарға білім беру үдерісі халқымыздың ұлттық мәдениетіне, экономикасы мен саяси өміріне негізделіп жүзеге асырылады.
- Асыл:* – _____ ?
Бекзат: – Еліміздегі білім беру жүйесі жалпы білім беру және кәсіптік білім беру болып екіге бөлінеді.
- Асыл:* – _____ ?
Бекзат: – Еліміздегі сәбилер мемлекеттік және жекеменшік балабақшаларға барады.
- Асыл:* – _____ ?
Бекзат: – Оқу орындарының материалдық-техникалық базасы жан-жақты жетілген.
- Асыл:* – _____ ?
Бекзат: – Заманауи білім беру жүйесі оқытушыларға жаңа талаптар қойып отыр.

22. «Интернеттің пайдасы мен зияны» тақырыбына әңгіме жазыңыздар.

23. Әріптесіңізді инновациялық жоба жеңімпазы болуымен құттықтап, құттықтау хат жазыңыз.

24. Мәтінді оқыңыздар. Әр сөйлемдегі негізгі ойды білдіретін сөзді тауып алып, үлгі бойынша кеңейтіңіздер.

Тәуелсіз мемлекетімізге білімді маман қажет. Білімді, дарынды жастар үшін, халықаралық деңгейде іс-шаралар ұйымдастырылады. Байқаудың жүлдегері болған шәкірттер ақысыз оқу гранттарын жеңіп алады. Қазақстанның кез келген оқу орнынан немесе шетелден білім алуына олардың мүмкіндіктері бар. Сапалы білім алғысы келетін жастар «Болашақ» бағдарламасы бойынша шетелге барып оқиды. Білімді жастар мемлекетімізге өте қажет. Еліміздің болашағы білімді жастардың қолында.

- Үлгі:**
1. Маман қажет.
  2. Білімді маман қажет.
  3. Мемлекетімізге білімді маман қажет.

25. Жоғарыдағы мәтін бойынша сұрақтарға жауап беріңіздер.

1. Білімді жастар үшін қандай іс-шаралар ұйымдастырылады?
_____
2. Байқаудың жүлдегерлері қандай гранттарды жеңіп алады?
_____
3. Шәкірттердің білім алуда қандай мүмкіндіктері бар?
_____
4. Сапалы білім алғысы келетін жастар қайда барып оқиды?
_____
5. Еліміздің болашағы кімнің қолында?
_____

26. Мақалды түсініп оқыңыздар. Асты сызылған жаңа сөздердің түсіндірмесімен танысыңыздар.

Білекті – бірді жығады, білімді – мыңды жығады.

Жаңа сөздердің түсіндірмесі

білекті – күшті
бірді – бір адамды
мыңды – мың адамды
жығады – жеңеді

- Мақалды қалай түсінесіздер?
- Ойларыңызбен бөлісіңіздер.

27. Диалогті рөлге бөліп оқыңыздар.

Мазмұнын өзгертіп, диалог құрыңыздар.

Айгүл: – Сәлем, Абылай! Хал-жағдайың қалай?

Абылай: – Жаман емес.

Айгүл: – Абылай, сен «Санжар мен Қайсар» телесериялының басты рөлінде ойнадың. Санжар рөліне қалай келдің?

Абылай: – Қазақфильм киностудиясы кастинг өткізді. Менің бағым жанып, Санжар рөлінде ойнадым. Санжар ақылды, салмақты және жақсы оқитын бала. Бұл жағынан мен кейіпкеріме ұқсаймын. Мен бес жасымнан ән айтып келемін. Балабақшамен қоштасқанда «Балалық» әнін айттым. Қазір бұл ән өзім тәрбиеленген балабақшаның әнұранына айналды.

Айгүл: – «Құлыншақ» балалар бағдарламасының тележүргізушісі де болдың ғой!

Абылай: – Иә, дұрыс айтасыз. Мені екінші сыныпта оқып жүргенімде «Алматы» телеарнасы, «Құлыншақ» бағдарламасын жүргізуге шақырды.

Эссе тақырыбы: Бағдарламашы болғым келеді

Төмендегі үлгі бойынша эссені аяқтаңыздар.

«Ой ұшқындары» және оның құрылымы (5 мин.)	– белгілі бір тақырып бойынша ойын тарату (тақырыпқа байланысты сөздер мен сөз тіркестері)
Жоспар (5 мин.)	1. .... 2. .... 3. ....
Эссе мазмұны (40 мин.) Сөз саны – 250.	– мәселенің өзектілігі – өз ойын дәлелдеу – ой түйінін жазу

ЕСІҢІЗДЕ ЖҮРСІНІ!

Эссе мазмұны логикалық жүйелілікте құрылып, ой нақты берілуі керек.

Лексикалық, грамматикалық және стильдік тұрғыдан сауатты жазылуы тиіс.

Тақырып: ХХІ ғасырдың ең танымал мамандығы – бағдарламашы

• «Ой ұшқындары»

• Жоспар

I. Кіріспе

Қазіргі замандағы ең танымал мамандық – бағдарламашы.

II. Негізгі бөлім:

1. Ақпараттық технология заманының басты талабы.
2. Бағдарламашы – компьютер тілін шебер меңгерген маман.

III. Қорытынды

Білікті бағдарламашыға сұраныс жоғары.

Тақырып мазмұны

1-бөлім	<p>Кіріспе Қазіргі заманда бағдарламашы мамандығына сұраныс өте жоғары. Себебі _____.</p>
2-бөлім	<p>Негізгі бөлім Бағдарламашының негізгі мақсаты – кең көлемді функционалдық мүмкіндігі бар құжаттарды құру. Атап айтқанда, _____. Екіншіден, мультимедиалық, электрондық оқулықтар дайындай білу шеберлігінің жоғары болуы. Менің ойымша, _____ _____.</p>
3-бөлім	<p>Қорытынды Білікті бағдарламашы әр уақытта да қажет. Қорытындылай келе, _____.</p>

- Жазған эссе бойынша полилог құрыңыздар.

28. Үлгіге сүйеніп, етістіктерді өзгертіңіздер. Сөз тіркестерін құрыңыздар.

Үлгі: *тыңдауға, тыңдауға арналған мәтін*

- үйрену – _____
- оқу – _____
- жазу – _____
- дамыту – _____
- үйрету – _____
- оқыту – _____
- білу – _____
- орындау – _____
- айту – _____
- байқау – _____
- сөйлеу – _____
- меңгеру – _____
- қатысу – _____
- тестілеу – _____

29. Төменде берілген тұйық етістіктерді үлгі бойынша өзгертіңіздер.

Септік	үйрену	оқу	жазу	меңгеру	тестілеу
Атау	<i>үйрену</i>	_____	_____	_____	_____
Ілік	<i>үйренудің</i>	_____	_____	_____	_____
Барыс	<i>үйренуге</i>	_____	_____	_____	_____
Табыс	<i>үйренуді</i>	_____	_____	_____	_____
Жатыс	<i>үйренуде</i>	_____	_____	_____	_____
Шығыс	<i>үйренуден</i>	_____	_____	_____	_____
Көмектес	<i>үйренумен</i>	_____	_____	_____	_____

30. Төмендегі сөздерге жұрнақтарды жалғап, сын есім жасаңыздар.

- лы, -лі
- ды, -ді
- ты, -ді

Білім____, ақыл____, тәжірибе____, тәрбие____, талап____,
 электрон____, мейірім____, қайырым____, атақ____, сенім____,
 тау____, тұз____, жігер____, сауат____, сапа____

-СЫЗ
-СІЗ

білім __, ақы __, тәжірибе __, тәрбие __, талап __,
мейірім __, қайырым __, сенім __, жігер __, сауат __, сапа __

-ШЫЛ
-ШІЛ

жаңа __, сауық __, сын __, сыр __, күлкі __

31. Септеуліктерді қажетті сөздермен байланыстырып жазыңыздар.

Үлгі: күн сайын, үйге дейін, сабақтан соң

_____ сайын, _____ сайын, _____ сайын,
_____ дейін, _____ дейін, _____ дейін,
_____ соң, _____ соң, _____ соң

32. Есімше жұрнақтарының астын сызыңыздар.

Сөз тіркестерімен сөйлем құрыңыздар.

Үлгі: спортты сүй+етін, Елімізде спортты сүйетін жастар көп.

- 1) колледжде оқытылатын
- 2) халықаралық деңгейде өтетін
- 3) шетелдерге баратын
- 4) өнерді сүйетін
- 5) би билейтін
- 6) ән тыңдайтын
- 7) талаптар қойылатын
- 8) білімімен таңғалдыратын
- 9) жоғары білім беретін
- 10) байқауға қатысатын

33. Көп нүктенің орнына тиісті дыбыстарды қойып жазыңыздар.

Біл..., жүйе..., меке..., бастау..., ор..., мемлекет..., тәрбие..., тәжіри..., та..., сапа..., интерактив..., тақ..., электрон..., оқу..., компью..., интер..., жүлде..., халықара..., жекемен..., жеңім...

Тыныс белгілерін қойып үйренеміз! Қай кезде (,) қойылады?

ЕСІҢІЗДЕ ЖҮРСІН!

- Сөйлемнің бірыңғай мүшелерінің арасына үтір қойылады.

34. Бірыңғай толықтауыштарды үтірмен ажыратыңыздар.

1. Қазак тілі сабағында тіл үйренушілерді эссе жазуға өлеңдерді мәнерлеп оқуға сыни тұрғыдан ойлауға үйретеді.
2. Университеттің үздік студенттерін олимпиада жүлдегерлерін өнерлі жасөспірімдерді мақтау қағаздарымен марапаттайды.
3. Тіл үйренушілер интерактивті тақтамен электрондық оқулықпен жұмыс істейді.
4. Мен экономика пәнінен республикалық олимпиадаларға халықаралық байқауларға қатысамын.

Сөзбен-сөздер арқылы құрылған сөйлем

Мәтін	Жаңа мүшелер	Сөйлем түрі
1. Ағаш	Жаңа мүшелер	Сөйлем түрі
2. Тау	Жаңа мүшелер	Сөйлем түрі
3. Көктем	Жаңа мүшелер	Сөйлем түрі
4. Қыш	Жаңа мүшелер	Сөйлем түрі
5. Жаз	Жаңа мүшелер	Сөйлем түрі
6. Күз	Жаңа мүшелер	Сөйлем түрі
7. Қыркүйек	Жаңа мүшелер	Сөйлем түрі

ОТБАСЫ ТӘРБИЕСІ

ГРАММАТИКАЛЫҚ МИНИМУМ

Көмекші етістік

Көмекші етістіктер – грамматикалық дамудың нәтижесінде алғашқы лексикалық мағынасынан айырылып, грамматикалық қызметке көшкен етістіктер. Қазақ тілінде отыз көмекші етістік бар. Олар: **ал, бақ, бар, баста, бер, бол, біл, біт, жазда, жат (-ыр), жөнел, жүр, жібер, де, еді, екен, емес, ет, кел, көр, қал, қой, қыл, отыр, өт, сал, таста, тұр, түс, шық.**

Көмекші етістіктер қимылдың қалай жасалғанын нақтылы сипаттап, дәл көрсетуде ерекше қызмет атқарады. Мысалы: *жазып алды, жәрдем қылды, азая бастады, көріп еді, жүгіре жөнелді* және т.б.

Сөйлемнің бірыңғай мүшесі

Сөйлемнің бірыңғай мүшелері бір синтаксистік қызметті атқарады да, бір сұраққа жауап береді. Олар интонация және жалғаулықтар арқылы байланысады. Сөйлемнің бірыңғай мүшелерінің арасына үтір қойылады. Мысалы, *Біздің тобымыздың студенттері ақылды, мейірімді, дарынды.* Жалпылауыш сөз бірыңғай мүшеден бұрын тұрса, одан кейін қос нүкте қойылады. Мысалы, *Қазақстанның әдемі жерлері: Баянауыл, Бурабай, Шарын, Жайық.*

Себеп-салдар салалас құрмалас сөйлем

Жай сөйлемдерінің бірі екіншісінің себебін білдіретін салаластың түрін **себеп-салдар салалас** дейміз. Жалғаулықтары: *өйткені, сондықтан, себебі* және т.б.

Салалас құрмалас сөйлем түрі	Жалғаулықтары	Мысалдар
Себеп-салдар салалас сөйлем	себебі, өйткені, сол себепті, сондықтан	Ұл бала әкеден тәрбие алады, <i>сондықтан</i> әке балаға үлгі болуы керек.

Нақ осы шак (күрделі түрі)

Нақ осы шақтың күрделі түрі етістікке **-ып, -іп, -п** және **-а,-е**, көсемшелердің жұрнақтары мен *отыр, тұр, жатыр, жүр* көмекші етістіктерінің тіркесуі арқылы жасалып, іс-әрекет, қимылдың тура сөйлеу кезеңінде болып жатқандығын білдіреді.

Соңғы дыбыс Жак	Дауыссыз	Жіктік жалғау	Буын
I. Мен	-ып, -іп, -п + отыр, тұр, жатыр -а, -е + жатыр	+мын +мін	жуан жіңішке
II. Сен	-ып, -іп, -п + жүр -ып, -іп, -п + отыр, тұр, жатыр -а, -е + жатыр	+сың	- - -
III. Сіз	-ып, -іп, -п + жүр -ып, -іп, -п + отыр, тұр, жатыр -а, -е + жатыр	+сің	- -
III. Ол	-ып, -іп, -п + жүр -ып, -іп, -п + отыр, тұр, жатыр -а, -е + жатыр	+сыз +сіз	- -

Көпше

Соңғы дыбыс Жак	Дауыссыз	Жіктік жалғау	Буын
I. Біз	-ып, -іп, -п + отыр, тұр, жатыр -а, -е + жатыр	+мыз	жуан
II. Сендер	-ып, -іп, -п + жүр -ып, -іп, -п + отыр, тұр, жатыр -а, -е + жатыр	+міз +сың+дар	жіңішке -
III. Сіздер	-ып, -іп, -п + жүр -ып, -іп, -п + отыр, тұр, жатыр -а, -е + жатыр	+сің+дер +сыз+дар	- -
III. Олар	-ып, -іп, -п + жүр -ып, -іп, -п + отыр, тұр, жатыр -а, -е + жатыр	+сіздер - -	- - -

АДАМГЕРШІЛІК, ИМАНДЫЛЫҚ – ТӘРБИЕ НЕГІЗІ

ГРАММАТИКАЛЫҚ МИНИМУМ

Септік жалғаулары

Қазақ тіліндегі септік жалғаулары сөз бен сөздің арасын байланыстырып, оларды өзара қарым-қатынасқа түсіреді. Қазақ тілінде 7 септік бар.

Септіктер	Сұрақтары	Жалғаулары
1. Атау	кім? не?	-
2. Ілік	кімнің? ненің?	-ның, -нің, -дың, -дің, -тың, -тің
3. Барыс	кімге? неге? қайда?	-ға, -ге, -қа, -ке, -а, -е, -на, -не
4. Табыс	кімді? нені?	-ды, -ді, -ты, -ті, -н
5. Жатыс	кімде? неде? қайда?	-да, -де, -та, -те, -нда, -нде
6. Шығыс	кімнен? неден? қайдан?	-нан, -нен, -дан, -ден, -тан, -тен
7. Көмектес	кіммен? немен?	-мен, -бен, -пен

Қос сөздер

Қос сөздер – сөздердің қосарланып немесе қайталанып айтылуынан жасалған сөздер. Қос сөздер мағыналық, тұлғалық жағынан әртүрлі. Жасалу тәсіліне қарай қосарлама және қайталама қос сөз болып бөлінеді. **Қосарлама қос сөздер** өзара мәнделес немесе қарама-қарсы мәнделес сөздердің қосарлануынан жасалады. **Мысалы:** *ата-ана, салт-сана, күні-түні, азды-көпті, үлкенді-кішілі, ертелі-кеш.* **Қайталама қос сөздер** бір сөздің қайталанып айтылуынан жасалады. Мысалы: *төбе-төбе, қолма-қол.*

Қос сөздер дефис арқылы жазылады.

Күрделі сөз	Түрі	Мысалдар
Қос сөздер	1. Қайталама қос сөз 2. Қосарлама қос сөз	биік-биік, тау-тау ата-ана, киім-кешек, аяқ-киім

Жалпылау есімдігі

Жалпылау есімдіктері деп мағына жағынан кем дегенде екі немесе онан да көп заттар мен құбылыстарды жинақтай атау үшін қолданылатын сөздерді айтамыз.

Есімдіктің түрі		Мысалдар
Мағынасына қарай	Жалпылау есімдігі	бәрі, бүкіл, барлық, күллі, бүтін, бар, түгел

СПОРТТЫҢ ПАЙДАСЫ

ГРАММАТИКАЛЫҚ МИНИМУМ

Тәуелдік жалғау

Тәуелдік жалғау заттың белгілі біреуге тән екендігін білдіреді. Мысалы: *дәптер+ім, дәптер+ің.* Сөзге тәуелдік мағына беретін арнаулы қосымшалар тәуелдік жалғауы деп аталады.

Оңаша тәуелдеу

Соңғы дыбыс	Дауысты		Дауыссыз	
Жақ				
I. Менің	-м	-м	-ым	-ім
II. Сенің	-ң	-ң	-ың	-ің
III. Сіздің	-ңыз	-ніз	-ыңыз	-іңіз
III. Оның	-сы	-сі	-ы	-і
Буын	жуан	жіңішке	жуан	жіңішке

Соңғы дыбыс	Дауысты		Дауыссыз	
Жак				
I. Біздің	-мыз	-міз	-ымыз	-іміз
II. Сендердің	-лар+ың	-лер+ің	-дар+ың	-дер+ің
			-лар+ың	-лер+ің
			-тар+ың	-тер+ің
II. Сіздердің	-лар+ыңыз	-лер+іңіз	-дар+ыңыз	-дер+іңіз
			-лар+ыңыз	-лер+іңіз
			-тар+ыңыз	-тер+іңіз
III. Олардың	-сы	-сі	-ы	-і
Буын	жуан	жіңішке	жуан	жіңішке

Жіктік жалғау

Жіктік жалғау – іс-әрекеттің кімге қатысты екенін білдіретін грамматикалық категория. Қазақ тілінде есімдер де, етістіктер де жак бойынша түрлене алады. Жіктік жалғаулары жақтық мағына берумен қатар, жекеше және көпше мағыналарды да бере алады.

Жак	Жекеше	Көпше
I	-мын, -бын, -пын -мін, -бін, -пін отыр-мын, студент-пін	-мыз, -быз, -пыз -міз, -біз, -піз отыр-мыз, студент-піз
II	-сын -сін отыр-сын, студент-сін	-сындар -сіндер отыр-сындар, студент-сіндер
II (сыпайы түрі)	-сыз -сіз отыр-сыз, студент-сіз	-сыздар -сіздер отыр-сыздар, студент-сіздер
III	- отыр, студент	- отыр, студент-(тер)

Сын есім

Заттың түрін, түсін, сынын, сипатын білдіретін сөз табын сын есім деп атайды. Сұрақтары: қандай? қай?

Мағынасына қарай	Түрлері	Мысалдар
I. Мағынасына қарай	1. Сапалық 2. Қатыстық	ақ, кара, жеңіл, үлкен таулы, қарлы
II. Тұлғасына қарай	1. Негізгі 2. Туынды	жақсы, әдемі, кең, суық қысқы, ақылды, сынық
III. Құрамына қарай	1. Дара 2. Күрделі	кіші, тар, нәзік, мол ойлы-қырлы, қызыл ала, ұзын бойлы, жақсы-жаман

Жедел өткен шақ

Жедел өткен шақ қимыл-әрекеттің нақтылы болғанын білдіреді. Жедел өткен шақ етістіктің түбіріне *-ды, -ді, -ты, -ті* жұрнақтарының жалғануы арқылы жасалып, жіктеліп қолданылады.

Жекеше

Жақ	Соңғы дыбыс	Қатаң	Дауысты, ұяң, үнді	Жіктік жалғау	Буын
I. Мен		-ты -ті	-ды -ді	+м +м	жуан жіңішке
II. Сен		-ты -ті	-ды -ді	+ң +ң	— —
II. Сіз		-ты -ті	-ды -ді	+ңыз +ңіз	— —
III. Ол		-ты -ті	-ды -ді	— —	— —

Көпше

Жақ	Соңғы дыбыс	Қатаң	Дауысты, ұяң, үнді	Жіктік жалғау	Буын
I. Біз		-ты -ті	-ды -ді	+қ +қ	Жуан Жіңішке
II. Сендер		-ты -ті	-ды -ді	+ң+дар +ң+дер	- -
II. Сіздер		-ты -ті	-ды -ді	+ңыз+дар +ңіз+дер	- -
III. Олар		-ты -ті	-ды -ді	— —	- -

Күрделі етістік

Етістік – қазақ тіліндегі сөз таптарының ішіндегі ең күрделі грамматикалық категория. Морфологиялық құрылымы жағынан етістіктер жалаң етістіктер мен күрделі етістіктер деп аталатын екі салаға бөлінеді. Жалаң етістік – бір ғана сөзден болатын етістік. **Күрделі етістік** – екі не одан да көп сөзден болатын етістіктер (жазып отыр, келе жатыр). Мысалы: *біліп кет, кіріп шық, біліп шық, алып кел, көріп кел, айтып кет, қарап ал.*

БАҚЫТТЫ ӨМІР СҰРУ

ГРАММАТИКАЛЫҚ МИНИМУМ

Зат есім

Заттық ұғымды білдіріп, кім? не? деген сұрақтарға жауап беретін сөз табын зат есім деп атайды.

I. Мағынасына қарай	Түрлері 1. Жалпы есім 2. Жалқы есім	Мысалдар бала, адам, дала, үй Жантас, Алматы, Қазақстан
----------------------------	--	--

Көсемше

Қимыл, іс-әрекеттің әртүрлі сипатын, амал-сынын, себеп-мақсатын, мезгілін білдіріп, екі түрлі мәнде (бірі етістік мәнінде, екіншісі үстеу мәнінде) қолданылып, екі түрлі қызмет атқаратын етістіктің ерекше түрін көсемше дейміз.

Түрлері	Жұрнақтар	Мысалдар
1. Өткен шақ	-ып, -іп, -п	барып, қорғап, азайып
2. Ауыспалы шақ	-а, -е, -й	бара, келе, ойнай, қорғай
3. Мақсат	-ғалы, -гелі, -қалы, -келі	барғалы, келгелі, айтқалы, кеткелі
4. Мезгіл	-ғанша, -генше, -қанша, -кенше	барғанша, келгенше, кеткенше
5. Шарт	-майынша, -мейінше	бармайынша, бермейінше, келмейінше

Ілік септігі мен тәуелдік жалғауының III жағы

Қазақ тілінде ілік септікті сөз тәуелдік жалғаулы сөзбен тіркесіп қолданылады. Ілік септіктегі сөз иеленуші зат (я адам) болады да, тәуелдік жалғаулы сөз соның меншігі, соған тиесілі я қатысты зат болады.

Ілік септік	Тәуелдік жалғауы
-ның, -нің, -дың, -дің, -тың, -тің	-ы, -і, -сы, -сі
Үлкендердің Отбасының Ата-анасының Шәкірттің	ақылы дәстүрі тәрбиесі білімі

ТАБИҒАТ СЫЙЫ

ГРАММАТИКАЛЫҚ МИНИМУМ

Нақ осы шақ (күрделі түрі)

Нақ осы шақтың күрделі түрі етістікке **-ып, -іп, -п** және **-а, -е**, көсемшелердің жұрнақтары мен **отыр, тұр, жатыр, жүр** көмекші етістіктерінің тіркесуі арқылы жасалып, іс-әрекет, қимылдың тура сөйлеу кезеңінде болып жатқандығын білдіреді.

Соңғы дыбыс Жак	Дауыссыз	Жіктік жалғау	Буын
I. Мен	-ып, -іп, -п + отыр, тұр, жатыр -а, -е + жатыр	+мын +мін	жуан жінішке
II. Сен	-ып, -іп, -п + жүр -ып, -іп, -п + отыр, тұр, жатыр -а, -е + жатыр	+сың	- - -
II. Сіз	-ып, -іп, -п + жүр -ып, -іп, -п + отыр, тұр, жатыр -а, -е + жатыр	+сің	- -
III. Ол	-ып, -іп, -п + жүр -ып, -іп, -п + отыр, тұр, жатыр -а, -е + жатыр	+сыз +сіз	- -

Көпше

Соңғы дыбыс Жак	Дауыссыз	Жіктік жалғау	Буын
I. Біз	-ып, -іп, -п + отыр, тұр, жатыр -а, -е + жатыр	+мыз	жуан
II. Сендер	-ып, -іп, -п + жүр -ып, -іп, -п + отыр, тұр, жатыр -а, -е + жатыр	+міз +сын+дар	жінішке -
II. Сіздер	-ып, -іп, -п + жүр -ып, -іп, -п + отыр, тұр, жатыр -а, -е + жатыр	+сің+дер +сыз+дар	- -
III. Олар	-ып, -іп, -п + жүр -ып, -іп, -п + отыр, тұр, жатыр -а, -е + жатыр	+сіздер - -	- - -

Ырықсыз етіс

Ырықсыз етіс (іс-әрекет несі белгісіз) қимылдың орындаушысы айтылмай, іс-әрекеттің өздігінен жасалғанын білдіреді. Ырықсыз етіс етістік түбіріне **-ыл, -іл, -л** жұрнақтарының жалғануы арқылы немесе түбірдің ішінде «л» дыбысы болса **-ын, -ін, -н** жұрнақтарының жалғануы арқылы жасалады. Ырықсыз етіс тек сабақты етістіктен жасалады, өзі жалғанған сабақты етістікті салт етістікке айналдырады.

Мысалы: *сөз айт-ыл-ды, сыйлық бер-іл-ді, шарт жаса-л-ды, дәрілер сатып алын-ды, үй сал-ын-ды* т.б.

Түрлері	Жұрнақтар	Мысалдар
Ырықсыз	-ыл, -іл, -л -ын, ін, -н	жиналды, егін егілді, әкелінді

Есімше

Есімше – етістіктің ерекше түрі. Есімге де, етістікке де тән грамматикалық белгілерді қамтитын етістіктің категориясы **есімше** деп аталады. Есімше жіктеліп келіп, қимылды, іс-әрекетті белгілі бір шаққа байланысты білдіреді де, сөйлемнің баяндауышы қызметін атқарады. Есімше заттың сындық қасиетін, қатыстық белгісін білдіріп немесе заттанып, заттық мәнде жұмсалады. Ондайда есімше тұлғалы етістік бір зат атауын анықтап тұрады немесе септеліп, көптеліп, я тәуелденіп жұмсалады.

Түрлері	Жұрнақтар	Мысалдар
1. Өткен шақ	-ған, -ген, -қан, -кен	жер жыртқан
2. Келер шақ	-ар, -ер, -р, -с	жинар, өсірер
3. Дағдылы шақ	-атын, -етін, -йтын, -йтін -ушы, -уші	өңделетін
4. Мақсат шақ	-мақ, -мек, -бақ, -бек, -пақ, -пек	бағаламақ, келмек, айтпақ, кетпек

Септік жалғаулары

Қазақ тіліндегі септік жалғаулары сөз бен сөздің арасын байланыстырып, оларды өзара қарым-қатынасқа түсіреді. Қазақ тілінде 7 септік бар.

Септіктер	Сұрақтары	Жалғаулары
1. Атау	кім? не?	-
2. Ілік	кімнің? ненің?	-ның, -нің, -дың, -дің, -тың, -тің
3. Барыс	кімге? неге? қайда?	-ға, -ге, -қа, -ке, -а, -е, -на, -не
4. Табыс	кімді? нені?	-ды, -ді, -ты, -ті, -н
5. Жатыс	кімде? неде? қайда?	-да, -де, -та, -те, -нда, -нде
6. Шығыс	кімнен? неден? қайдан?	-нан, -нен, -дан, -ден, -тан, -тен
7. Көмектес	кіммен? немен?	-мен, -бен, -пен

СУ – ТІРШЛІК КӨЗІ

ГРАММАТИКАЛЫҚ МИНИМУМ

Шартты бағыныңқы сабақтас құрмалас сөйлем

Шартты бағыныңқы іс-әрекеттің орындалу шартын білдіреді. Шартты бағыныңқының сұрақтары: қайтсе? не етсе? қайткенде? не еткенде? қайтпей? не етпей? қайтпейінше? не етпейінше?

Туынды сын есім

Туынды сын есімдердің жасалуында үндестік заңы ескеріледі. Қазақ тіліндегі сын есімдер одағайлардан басқа атау сөздерге сөз тудырушы жұрнақтардың жалғануы арқылы жасалады.

Жұрнақтар		Мысалдар
1.	-лы, -лі, -ды, -ді, -ты, -ті	атақты, пайдалы, тасты
2.	-лық, -лік, -дық, -дік, -тық, -тік	қалалық, жылдық, қоғамды
3.	-сыз, -сіз	пайдасыз, білімсіз, ақылсыз
4.	-қы, -кі, -ғы, -гі	жазғы, күзгі, қазіргі, ішкі
5.	-шыл, -шіл	турашыл, ұйқышыл, көпшіл
6.	-дай, -дей, -тай, -тей	таудай, тақтайдай, үйдей
7.	-лас, -лес, -дас, -дес, -тас, -тес	пікірлес, қызметтес, көршілес
8.	-шаң, -шең	көйлекшең, сөзшең, ашушаң
9.	-и	әдеби, мәдени, тарихи, әскери
10.	-қой	сәнқой, әзілқой, кәсіпқой
11.	-қор	жемқор, жалақор, ыззақор
12.	-паз	өнерпаз, білімпаз, жағымпаз
13.	-дар, -дер	қарыздар, білімдар, хабардар

Қыстырма сөздер

Қыстырма сөздер – бір қалыпқа түскен, фразеологиялық сипаты мен шектеулі мағынасы бар, жеке қолданылмайтын сөздер. Қыстырма сөздер арқылы сөйлемде берілген ойға сөйлеушінің қатынасы беріледі. Ол қатынас әртүрлі болады: сөйлеушінің өз айтқанына күмәнданатындығын немесе сенетіндігін, айтқан ойына байланысты өкінішін, ренішін, қуанышын және т.б. білдіреді.

Қыстырма сөздер сөйлем ішіндегі басқа сөздерден үтірмен бөлінеді. Қыстырма сөз сөйлемнің басында келсе, үтір одан кейін, ортасында келсе, екі жағынан, соңында келсе, алдынан қойылады.

Мысалы: *Өкінішке орай, Арал теңізі мен Каспий теңізінің суы азайып бара жатыр.*

ҚОРШАҒАН ОРТА

ГРАММАТИКАЛЫҚ МИНИМУМ

Күрделі сан есімдер

Заттың санын, ретін, мөлшерін білдіретін сөз табын **сан есім** деп атайды. Күрделі сан есімдер кемінде екі сөзден тұрады. Олар дара сан есімдердің тіркесе қолданылуы мен қосарлана айтылуы арқылы жасалады.

Құрамына қарай	Сұрақтары		Мысалдар
	1. Дара 2. Күрделі	қанша? неше? нешінші?	бір, он, жүз, мың он бес, бес жүз, елу мың, алпыс-жетпіс, бес-алты

Біріккен сөздер

Қазақ тіліндегі **біріккен зат** есімдер – күрделі сөздің бір түрі, сөзжасам амалының біріктіру жолымен жасалған туынды сөздер.

Біріккен сөздер – кемінде толық мағыналы екі түбірдің тұтасып бірігуі нәтижесінде жасалған жаңа лексикалық мағыналы сөздер.

Мысалы: *кемпірқосақ, Көкшетау, ауылшаруашылығы, баспасөз* және т.б.

Бастауыш пен баяндауыштың арасына қойылатын сызықша

Бастауыш пен баяндауыш тыныс белгісімен бөлінбейді. Екі мүшенің арасындағы тыныс белгісі сызықша (-) олардың мүшелік қатынастарын ажыратуға байланысты ғана қойылады:

1. Бастауыш атау тұлғалы зат есімнен немесе заттанған басқа сөз таптарынан жасалып, баяндауыш та зат есімнен болып, жіктік тұлғаның үшінші жағында тұрса немесе заттанған басқа сөз таптарынан болғанда, бастауыштан кейін сызықша қойылады. Мысалы: *Жастар – ел болашағы. Еңбек ету – ардақты іс.*

2. Бастауыш сілтеу есімдігінен немесе жіктеу есімдігінің III жағынан болып, баяндауыш зат есімнен болса, бастауыштан кейін сызықша қойылады. Мысалы: *Бұл – мың тоғыз жүз жиырма үшінші жылдың жазы. Бұл – үлкен қуаныш.*

3. Бастауыш заттанған (субстантивтенген) сын есімнен, сан есімнен және есімшеден болып, баяндауыш зат есім болса, бастауыштан кейін сызықша қойылады. Мысалы: *Келген – Айбек. Үш – тақ сан.*

4. Бастауыш пен баяндауыштың бірі (кейде екеуі де) тұйық етістіктен болып, екіншісі зат есімнен болғанда, араларына сызықша қойылады. Мысалы: *Көп оқу – білім алудың негізгі шарты. Менің мақсатым – қалай да пайдалы адам болып шығу.*

5. Бастауыш та, баяндауыш та сан есімнен болса, араларына сызықша қойылады. Мысалы: *Бес жерде бес – жиырма бес.*

6. Бастауыш та баяндауыш та бір сөздің қайталануынан жасалуы мүмкін, бұл жағдайда да бастауыштан кейін сызықша қойылады. Мысалы: *Ғашықтың тілі – тілсіз тіл.*

Жатыс септік

Жатыс септігі іс-қимылдың орнын, нақты мекенін білдіреді. Кейде жатыс жалғаулы сөз мезгілді де білдіреді. Мысалы: *көктемде*. Сұрақтары: **қайда? қашан? кімде? неде?** Жатыс септігінің жалғаулары: *-да, -де, -та, -те, -нда, -нде*.

Жатыс септігі	Сұрақтары		-да, -де, -та, -те, -нда, -нде
	Кімде? Неде? Қайда? Қашан?		
Соңғы дыбыс	Дауысты, үнді, ұян з, ж	Қатан, ұян б, в, г, д	Тәуелдік жалғауының III жағы
Буын			

Жуан	-да тау -да	-та табиғат -та	-нда даласы -нда
Жіңішке	-де өңір-де	-те өсімдік -те	-нде өзені -нде

Тұйық етістік

Тұйық етістік – шақпен, жақпен байланысты болмай, қимылдың атауын ғана білдіретін етістік түрі. Тұйық етістік **-у (-ю)** жұрнағы арқылы жасалады. Мысалы: *баста-у, көр-у, көбе-ю.*

Тәуелдік жалғау

Тәуелдік жалғау заттың белгілі біреуге тән екендігін білдіреді. Мысалы: *дәп-тер+ім, дәптер+ің.* Сөзге тәуелдік мағына беретін арнаулы қосымшалар тәуелдік жалғауы деп аталады.

Оңаша тәуелдеу

Жақ	Соңғы дыбыс	Дауысты		Дауыссыз	
I. Менің		-м	-м	-ым	-ім
II. Сенің		-ң	-ң	-ың	-ің
II. Сіздің		-ңыз	-ңіз	-ыңыз	-іңіз
III. Оның		-сы	-сі	-ы	-і
Буын		жуан	жіңішке	жуан	жіңішке

Жақ	Соңғы дыбыс	Дауысты		Дауыссыз	
I. Біздің		-мыз	-міз	-ымыз	-іміз
II. Сендердің		-лар+ың	-лер+ің	-дар+ың	-дер+ің
II. Сіздердің		-лар+ыңыз	-лер+іңіз	-лар+ың	-лер+ің
				-тар+ың	-тер+ің
				-дар+ыңыз	-дер+іңіз
III. Олардың		-сы	-сі	-лар+ыңыз	-лер+іңіз
				-тар+ыңыз	-тер+іңіз
Буын		жуан	жіңішке	жуан	жіңішке

Септік жалғаулары

Қазақ тіліндегі септік жалғаулары сөз бен сөздің арасын байланыстырып, оларды өзара қарым-қатынасқа түсіреді. Қазақ тілінде 7 септік бар.

Септіктер	Сұрақтары	Жалғаулары
1. Атау	кім? не?	-
2. Ілік	кімнің? ненің?	-ның, -нің, -дың, -дің, -тың, -тің
3. Барыс	кімге? неге? қайда?	-ға, -ге, -қа, -ке, -а, -е, -на, -не
4. Табыс	кімді? нені?	-ды, -ді, -ты, -ті, -н
5. Жатыс	кімде? неде? қайда?	-да, -де, -та, -те, -нда, -нде
6. Шығыс	кімнен? неден? қайдан?	-нан, -нен, -дан, -ден, -тан, -тен
7. Көмектес	кіммен? немен?	-мен, -бен, -пен

МЕРЕКЕ ШАШУЫ

ГРАММАТИКАЛЫҚ МИНИМУМ

Реттік сан есім

Реттік сан есім заттың саналу ретін, орын тәртібін білдіріп, *нешінші?* деген сұраққа жауап береді де, есептік сан есімдерге дауыссыз дыбыстардан соң **-ыншы/ -інші**, дауысты дыбыстардан соң **-нышы/ -нші** жұрнақтарының жалғануы арқылы жасалады.

Түрі	Сұрақтары	Жасалу жолдары	Мысалдар
Реттік	нешінші?	-ыншы, -інші, -нышы, -нші	бірінші, оныншы жүзінші, мыңыншы

Буын	Соңғы дыбыс	Дауысты	Дауыссыз
Жуан		алты+ншы	тоғыз+ыншы
Жіңішке		екі+нші	бір+інші

Туынды сын есім

Туынды сын есімдердің жасалуында үндестік заңы ескеріледі. Қазақ тіліндегі сын есімдер одағайлардан басқа атау сөздерге сөз тудырушы жұрнақтардың жалғануы арқылы жасалады.

Жұрнақтар	Мысалдар
1. -лы, -лі, -ды, -ді, -ты, -ті	атақты, пайдалы, тасты
2. -лық, -лік, -дық, -дік, -тық, -тік	қалалық, жылдық, қоғамдық
3. -сыз, -сіз	пайдасыз, білімсіз, ақылсыз
4. -қы, -кі, -ғы, -гі	жазғы, күзгі, қазіргі, ішкі
5. -шыл, -шіл	турашыл, ұйқышыл, көпшіл
6. -дай, -дей, -тай, -тей	таудай, тактайдай, үйдей
7. -лас, -лес, -дас, -дес, -тас, -тес	пікірлес, қызметтес, көршілес
8. -шаң, -шең	көйлекшең, сөзшең, ашушаң
9. -и	әдеби, мәдени, тарихи, әскери
10. -қой	сәнқой, әзілқой, кәсіпқой
11. -қор	жемқор, жалақор, ызакор
12. -паз	өнерпаз, білімпаз, жағымпаз
13. -дар, -дер	қарыздар, білімдар, хабардар

Тәуелдік жалғау

Тәуелдік жалғау заттың белгілі біреуге тән екендігін білдіреді. Мысалы: дәптер+ім, дәптер+ің. Сөзге тәуелдік мағына беретін арнаулы қосымшалар тәуелдік жалғауы деп аталады.

Оңаша тәуелдеу

Жак	Соңғы дыбыс	Дауысты		Дауыссыз	
I. Менің		-м	-м	-ым	-ім
II. Сенің		-ң	-ң	-ың	-ің
III. Сіздің		-ңыз	-іңіз	-ыңыз	-іңіз
III. Оның		-сы	-сі	-ы	-і
	Буын	жуан	жіңішке	жуан	жіңішке

Ортақ тәуелдеу

Жак	Соңғы дыбыс	Дауысты		Дауыссыз	
I. Біздің		-мыз	-міз	-ымыз	-іміз
II. Сендердің		-лар+ың	-лер+ің	-дар+ың	-дер+ің
II. Сіздердің		-лар+ыңыз	-лер+іңіз	-лар+ың	-лер+ің
				-тар+ың	-тер+ің
III. Олардың		-сы	-сі	-дар+ыңыз	-дер+іңіз
				-лар+ыңыз	-лер+іңіз
	Буын	жуан	жіңішке	жуан	жіңішке

Септік жалғаулары

Қазақ тіліндегі септік жалғаулары сөз бен сөздің арасын байланыс-тырып, оларды өзара қарым-қатынасқа түсіреді. Қазақ тілінде 7 септік бар.

Септіктер	Сұрақтары	Жалғаулары
1. Атау	кім? не?	-
2. Ілік	кімнің? ненің?	-ның, -нің, -дың, -дің, -тың, -тің
3. Барыс	кімге? неге? қайда?	-ға, -ге, -қа, -ке, -а, -е, -на, -не
4. Табыс	кімді? нені?	-ды, -ді, -ты, -ті, -н
5. Жатыс	кімде? неде? қайда?	-да, -де, -та, -те, -нда, -нде
6. Шығыс	кімнен? неден? қайдан?	-нан, -нен, -дан, -ден, -тан, -тен
7. Көмектес	кіммен? немен?	-мен, -бен, -пен

ҚАЙЫРЫМДЫЛЫҚ ҚОРЛАРЫ

ГРАММАТИКАЛЫҚ МИНИМУМ

Табыс септік

Табыс септік іс-қимылдың тура объектісін көрсетеді. Оның сұрақтары: **кімді? нені?** Жалғаулары: **-ны, -ні, -ды, ді, -ты, -ті, -н.**

Табыс септігі	Сұрақтары			-ны, -ні, -ды, -ді, -ты, -ті, -н
	Кімді? Нені?			
Соңғы дыбыс Буын	Дауысты	Үнді, ұяң з, ж	Қатаң, ұяң б, в, г, д	Тәуелдік жалғауы- ның III жағы
Жуан	-ны бала -ны	-ды қоғам -ды	-ты қайырымдылық -ты	-н баласы -н
Жіңішке	-ні әке -ні	-ді ел -ді	-ті мемлекет-ті	-н әкесі -н

Өздік есімдігі

Өздік есімдігіне әртүрлі тұлғадағы «өз» деген бір ғана сөз жатады. Өздік есімдіктері әртүрлі морфологиялық сөз түрлендіруші формаларды қабылдайды. Ол формалар әрқашан өздік есімдігіне қосылып айтылатын тәуелдік жалғауларының үстіне үстемеленіп отырады. Өз есімдігі тәуелденіп барып жіктеледі және септеледі. Өз есімдігі көптік жалғауын да қабылдайды.

Есімдіктің түрі		Мысалдар
Мағынасына қарай	Өздік есімдігі	өз, өзім, өзің, өзіңіз, өзі, өзіміз, өздеріміз, өздеріңіз, өздері

Бұрынғы өткен шақ

Бұрынғы өткен шақ істің әлдеқашан бұрын істелгендігін және сөйлеушінің оның істелгендігіне анық көзі жететіндігін білдіреді.

Соңғы дыбыс	Дауысты, ұяң, үнді	Қатаң	Буын
Жақ			
I. Мен	бар+ған+мын кел+ген+мін	айт+қан+мын кет+кен+мін	жуан жіңішке
II. Сен	бар+ған+сың кел+ген+сің	айт+қан+сың кет+кен+сің	- -
III. Сіз	бар+ған+сыз кел+ген+сіз	айт+қан+сыз кет+кен+сіз	- -
III. Ол	бар+ған кел+ген	айт+қан кет+кен	- -

Жақ	Соңғы дыбыс	Дауысты, ұяң, үнді	Қатаң	Жіктік жалғау	Буын
I. Біз		-ған	-қан	+быз	жуан
		-ген	-кен	+біз	жіңішке
II. Сендер		-ған	-қан	+сыңдар	-
		-ген	-кен	+сіңдер	-
II. Сіздер		-ған	-қан	+сыздар	-
		-ген	-кен	+сіздер	-
III. Олар		-ған	-қан	-	-
		-ген	-кен	-	-

Жедел өткен шақ

Жедел өткен шақ іс-әрекеттің жуық арада ғана болып өткенін, аяқталғанын көрсетеді. Жедел өткен шақ -ды, -ді, -ты, -ті жұрнақтары арқылы жасалады. Мысалы: *кел+ді+м, кет+ті+ң.*

Жекеше

Жақ	Соңғы дыбыс	Қатаң	Дауысты, ұяң, үнді	Жіктік жалғау	Буын
I. Мен		-ты	-ды	+м	жуан
		-ті	-ді	+м	жіңішке
II. Сен		-ты	-ды	+ң	-
		-ті	-ді	+ң	-
II. Сіз		-ты	-ды	+ңыз	-
		-ті	-ді	+ңіз	-
III. Ол		-ты	-ды	-	-
		-ті	-ді	-	-

Көпше

Жақ	Соңғы дыбыс	Қатаң	Дауысты, ұяң, үнді	Жіктік жалғау	Буын
I. Біз		-ты	-ды	+қ	Жуан
		-ті	-ді	+қ	Жіңішке
II. Сендер		-ты	-ды	+ң+дар	-
		-ті	-ді	+ң+дер	-
II. Сіздер		-ты	-ды	+ңыз+дар	-
		-ті	-ді	+ңіз+дер	-
III. Олар		-ты	-ды	-	-
		-ті	-ді	-	-

Жіктік жалғау

Жіктік жалғау – іс-әрекеттің кімге қатысты екенін білдіретін грамматикалық категория. Қазақ тілінде есімдер де, етістіктер де жақ бойынша түрлене алады. Жіктік жалғаулары жақтық мағына берумен қатар, жекеше, көпше мағыналарды да бере алады.

Жак	Жекеше	Көпше
I	-мын, -бын, -пын -мін, -бін, -пін отыр-мын, қызметші-мін	-мыз, -быз, -пыз -міз, -біз, -піз отыр-мыз, маман-быз
II	-сын -сің отыр-сын, қызметші-сің	-сындар -сіндер отыр-сындар, маман-сындар
II (сыпайы түрі)	-сыз -сіз отыр-сыз, қызметші-сіз	-сыздар -сіздер отыр-сыздар, маман-сыздар
III	- отыр, қызметші	- отыр, маман-(дар)

БІЛІМ ЖҮЙЕСІ

ГРАММАТИКАЛЫҚ МИНИМУМ

Ауыспалы осы шақ

Күнделікті дағдылы болып жатқан іс-қимылды білдіретін шақтың түрін ауыспалы осы шақ дейміз.

Жекеше

Жак	Соңғы дыбыс	Дауыссыз	Дауысты	Жіктік жалғау	
				Буын	
I. Мен		-а -е	-й	+мын	Жуан
				+мін	Жіңішке
II. Сен		-а -е	-й	+сын	-
				+сің	-
II. Сіз		-а -е	-й	+сыз	-
				+сіз	-
III. Ол		-а -е	-й	-ды	-
				-ді	-

Көпше

Жак	Соңғы дыбыс	Дауыссыз	Дауысты	Жіктік жалғау	
				Буын	
I. Біз		-а -е	-й	+мыз	Жуан
				+міз	Жіңішке
II. Сендер		-а -е	-й	+сын+дар	-
				+сің+дер	-
II. Сіздер		-а -е	-й	+сыз+дар	-
				+сіз+дер	-
III. Олар		-а -е	-й	+ды	-
				+ді	-

Тұйық етістік

Тұйық етістік – шақпен, жақпен байланысты болмай, қимылдың атауын ғана білдіретін етістік түрі. Тұйық етістік –у (-ю) жұрнағы арқылы жасалады. Мысалы: *баста-у, көр-у, көбе-ю.*

Септеулік шылаулар

Атауыш сөздер арасындағы мезгілдік, мекендік, мақсаттық, септік қатынастарды білдіріп, байланыстырушылық қызметте жұмсалатын көмекші сөздер **септеулік шылаулар** деп аталады.

Септеуліктер белгілі бір септік жалғаудағы сөзбен тіркесіп, оның грамматикалық мағынасын нақтылап, толықтыра түседі.

Менгерілетін септіктер	Септеуліктер
1. Атау	арқылы, туралы, жайында, жайлы, жөнінде, сияқты, секілді, бойы, бойда, бойынша, үшін, бойымен, сайын, шамалы, шақты
2. Барыс	дейін, шейін, төмен, қарай, қарап, қарсы, салым, тарта, жуық, таяу
3. Шығыс	бері, кейін, соң, бұрын, бетер, гөрі, әрі, бөлек, өзге
4. Көмектес	қатар, бірге, қабат, қоса

Туынды сын есім

Туынды сын есімдердің жасалуында үндестік заңы ескеріледі. Қазақ тіліндегі сын есімдер одағайлардан басқа атау сөздерге сөз тудырушы жұрнақтардың жалғануы арқылы жасалады.

Жұрнақтар	Мысалдар
1. -лы, -лі, -ды, -ді, -ты, -ті	атақты, пайдалы, тасты
2. -лық, -лік, -дық, -дік, -тық, -тік	қалалық, жылдық, қоғамдық
3. -сыз, -сіз	пайдасыз, білімсіз, ақылсыз
4. -қы, -кі, -ғы, -гі	жазғы, күзгі, қазіргі, ішкі
5. -шыл, -шіл	турашыл, ұйқышыл, көпшіл
6. -дай, -дей, -тай, -тей	таудай, тақтайдай, үйдей
7. -лас, -лес, -дас, -дес, -тас, -тес	пікірлес, қызметтес, көршілес
8. -шаң, -шең	көйлекшең, сөзшең, ашушаң
9. -и	әдеби, мәдени, тарихи, әскери
10. -қой	сәнқой, әзілқой, кәсіпқой
11. -қор	жемқор, жалақор, ызақор
12. -паз	өнерпаз, білімпаз, жағымпаз
13. -дар, -дер	қарыздар, білімдар, хабардар

ТАҚЫРЫПТЫҚ ОҚУ СӨЗДІГІ

1

Тақырыпқа қатысты басым сөздер

аға	– старший брат, дядя (по линии отца)
адам	– человек
ата-ана	– родители
әйел	– женщина, жена
әке-шеше	– родители
әулет	– династия; семейство
бала	– ребенок
бауыр	– кровный родственник
бірлік	– единство
еркек	– мужчина
жас адам	– молодой человек
жезде	– старший зять
келін	– сноха
қамқоршы	– покровитель, опекун
қарт адам	– человек в возрасте, пожилой человек
қарым-қатынас	– отношение
қарындас	– младшая сестра по отношению к старшему брату
қыз	– девочка
немере	– внук, внучка
отбасы	– семья
өмір	– жизнь
тіршілік	– жизнь, существование
туыс	– родственник
ұл	– сын
шөбере	– правнук
іні	– младший брат

2

Басым сөздерді толықтырушы лексика

әпке	– старшая сестра
әр	– каждый
эртүрлі	– разный, различный
балалық шақ	– детство

дәлелдеу	– доказывать, подтверждать
есептеледі	– считается, учитывается
кәде	– одаривание
туыс	– родственник
жабу	– накрывать
жасөспірім	– подросток
жас адам	– молодой человек
жастық шақ	– молодость
жасы	– возраст (его, ее)
жеңімпаз	– призер, победитель
жігіттік шақ	– юношество
құттықтау	– поздравлять
мамандық	– профессия
намыс	– честь
намысшыл	– гордый, дорожающий своей честью, самолюбивый
сағыну	– скучать
себебі	– потому что
сол себепті	– поэтому
туған күн	– день рождения
дүниеге келу	– родиться, рождаться
өсу	– расти
ер жету	– взрослеть
өмір сүру	– жить
ұрпақ	– поколение, потомок, потомство
ұят	– совесть
үйлену	– жениться, женитьба

КОММУНИКАТИВТІК-ГРАММАТИКАЛЫҚ МИНИМУМ

1

Коммуникативтік минимум

Сол қалпыңыздасыз, ешқандай өзгермегенсіз.	– Вы как прежде, ничуть не изменились.
Қошеметіңізге рақмет!	– Спасибо за комплимент!
Шынымен, бұл сіздің қызыңыз ба?	– В самом деле, это Ваша дочь?
Сізбен бірге болу, үлкен бақыт!	– Находиться рядом с Вами – большое счастье!
әкені аса құрметтейді	– особо уважают, почитают отца
әулет басшысы	– глава династии
бала үшін	– для ребенка
барлық балалары үшін	– для всех детей
ересек шақ	– зрелый возраст

ерекше назар аудару	– обращать особое внимание
қарт адам	– старый человек
оған әкеменен берілген	– передалось от отца
ортақ мақсат	– общая цель
отбасында қалыптасу	– формируется в семье
отбасының ақылшысы	– советчик, наставник семьи
өз әріптестерін сыйлау	– уважать своих коллег
тату- тәтті өмір сүру	– жить дружно
тәрбие алып өседі	– воспитывается
тәрбиесіне жауапты	– ответственный за воспитание
үлгі болып келеді	– служит примером, образцом
үлгі тұту	– считать примером
үйлену тойы	– свадьба, свадебный пир
үлкен ағам	– мой старший брат

2

Грамматикалық минимум

көсемше + көмекші етістік	– деепричастие + вспомогательный глагол
нақ осы шақ	– собственно-настоящее время
себеп-салдар салалас құрмалас сөйлемдер	– сложносочиненные предложения причины
ып + көмекші етістік құрылымы	– структура: ып + вспомогательный глагол

ТАНЫМДЫҚ МӘЛІМЕТТЕР

1	2	3	4
Синонимдер	Антонимдер	Тұрақты тіркестер	Мақал-мәтелдер
кадірлі – құрметті, сыйлы мақсат – мұрат, тілек, тілеу мейірімді – қайырымды, қамқор намыс – ар, ұждан, ұят отбасы – әулет, жанұя өнегелі – тәртіпті тәрбие – тәлім, тағылым, сабақ туыс – бауыр, ағайын	аға – іні; әке – шеше; еңбекқор – жалқау; жақсы оқу – нашар оқу; ұл – қыз; үлкен – кіші	қара шанырақ – Букв.: черный остов юрты. Дом предков и их прямых потомков дүниеге келу – родиться отбасын құру – үйлену, үй болу – жениться, создать семью отбасы – алтын мектеп – Букв.: семья – золотая школа	Әке көрген оқ жоңар, шеше көрген тон пішер. – Ребенок, воспитанный отцом, пули отливает, Ребенок, воспитанный матерью, шубу кроит. Әкеге қарап ұл өсер, шешеге қарап қыз өсер. – Сын берет пример с отца, дочь – с матери.

ТАҚЫРЫПТЫҚ ОҚУ СӨЗДІГІ

1

Тақырыпқа қатысты басым сөздер

адамгершілік	– гуманизм, человечность
ақыл	– ум
алғыс	– благодарность, признательность
ардақты	– чтимый, уважаемый,
әдеп	– этика
бата	– благословение
жеке тұлға	– личность
намыс	– честь, стыд
жағымды сөз	– приятные слова
қадірлі	– почетный, авторитетный
қарым-қатынас	– отношение, взаимоотношение
махаббат	– любовь
мәдениеттілік	– культурность
құндылық	– ценность
құрмет	– уважение, почет
құрметті	– уважаемый (-ая, -ое, -ые)
ризашылық	– удовлетворенность
салт-дәстүр	– обычай и традиции
сыйлау	– уважать
тәрбие	– воспитание
тәртіп	– дисциплина
ұлттық	– национальный
ұрпақ тәрбиесі	– воспитание поколения
үлкенге құрмет	– уважение к старшим
этикет	– этикет

2

Басым сөздерді толықтырушы лексика

аңғарусыз	– здесь: нечаянно, невзначай
алғыс айту	– благодарить
әдемілік	– красота
әдептілік	– учтивость, деликатность, тактичность
байқалады	– замечается

балабақша	– детский сад
достар	– друзья
кез келген	– любой(-ая, -ое, -ые)
көңілді	– веселый(-ая, -ое, -ые)
қателік	– ошибка
құрметтеу	– уважать, почитать
қызықтыру	– заинтересовать, занимать
мақсат	– цель
өйткені	– так как
сен	– ты
сөйлеу	– говорить, разговаривать
сол себептен	– поэтому, по этой причине
сынықшы	– костоправ
сіз	– вы
таныс	– знакомый(-ая, -ое, -ые)
туыс-бауыр	– родственник
тырысу	– стараться

КОММУНИКАТИВТІК-ГРАММАТИКАЛЫҚ МИНИМУМ

1

Коммуникативтік минимум

Айналайын!	– Милый! (ласковое обращение)
Анашым!	– Мамочка! (ласковое обращение к матери)
Әкешім!	– Папочка! (ласковое обращение к отцу)
Ботам!	– Мой верблюжонок! (ласковое обращение к своему ребенку)
Жаным!	– Душа моя, душенька! (ласковое обращение)
Күнім!	– Солнышко мое ! (ласковое обращение)
Құлыным!	– Жеребеночек мой! (ласковое обращение к детям)
ата-анасын құрметтеу	– уважать родителей
әдепті адам	– учтивый, вежливый человек
әділетті сөз	– справедливое слово
әділетті өмір сүру	– жить честно
бақытты ету	– сделать счастливым
бірін-бірі құрметтеу	– взаимоуважение
адал болу	– быть честным
жақсы тәрбие беру	– дать хорошее воспитание
қазақ халқының әдебінде	– в этике казахского народа
қиындықтарды жеңу	– победить трудности
ойланып істеу	– поступать обдуманно
отбасы мүшелері	– члены семьи

отбасы мәселелері	– семейные проблемы
сүйікті радиобағдарламам	– моя любимая радиопередача
ұрпақ тәрбиесі	– воспитание подростоющего поколения
үлкенге құрмет	– почет старшим
үлкенді сыйлау	– почитать, уважать старших

Грамматикалық минимум

бағыныңқы сыңар	– придаточная часть
басыңқы сыңар	– главная часть
жалпылау есімдігі	– определительное местоимение
көсемше	– деепричастие
тәуелдік жалғаудың III жағы	– III лицо притяжательной формы
ілік септігі (кімнің? ненің?)	– родительный падеж
септік категориясы	– категория склонения
қос сөздер	– присоединенные слова

ТАНЫМДЫҚ МӘЛІМЕТТЕР

1	2	3	4
Синонимдер	Антонимдер	Тұрақты тіркестер	Мақал-мәтелдер
адал – әділ алғыс айту – алғыстау, рақмет айту әдемі – сұлу, көрікті, ажарлы әдемілік – сұлулық; әдеп – иба, инабат, ізет әдептілік – инабаттылық, ізеттілік бірлік – ынтымақ дос – жолдас, тамыр қадірлі – құрметті, сыйлы мақсат – мұрат, тілек, тілеу намыс – ар, ұждан, ұят парыз – міндет, борыш ризашылық – алғыс тәрбие – тәлім, тағылым, сабақ туыс – бауыр, ағайын үзбей – үнемі халық – ел, жұрт, әлеумет	аға – іні алғыс – қарғыс әдептілік – көргенсіздік дос – дұшпан, қас, жау жақсы – жаман жас – кәрі сен – сіз таныс – бөтен, жат үлкен – кіші	жағымды сөз – приятное слово	Әдепті бала – арлы бала, әдепсіз бала – сорлы бала. – Воспитание ребенка – его счастье, невоспитанность – его же несчастье. Тәрбиелі бала – ата-ананың бақыты. – Воспитанный ребенок – счастье родителей. Ұяда не көрсен, ұшқанда соны ілерсің. – Птенец, оперившись, повторяет то, чему научился в гнезде.

ТАҚЫРЫПТЫҚ ОҚУ СӨЗДІГІ

1

Тақырыпқа қатысты басым сөздер

ақпарат	– информация
ауру	– больной (-ая)
әлеуметтік жағдай	– социальное условие, положение
ғылым	– наука
дәрі	– лекарство
дәрігер	– врач
дәрумен	– витамин
дене	– тело
денсаулық	– здоровье
медициналық қызмет	– медицинская служба
диетолог	– диетолог
ем	– лечение
жан	– душа
кеңес	– 1) беседа, разговор 2) совещание, совет
өмір сүру	– жить
саламатты өмір	– достойная жизнь
сау адам	– здоровый человек
сұхбат	– диалог, интервью
тамақ	– горло
терапевт	– терапевт
технология	– технология
тіршілік	– жизнь
халық емі	– народное лечение

2

Басым сөздерді толықтырушы лексика

аурухана	– больница
боксшы	– боксер
білім	– знание
білім алу	– получать знания
әдет	– привычка

дәріхана	– аптека
емхана	– поликлиника
жасөспірімдер	– подростки
жанару	– обновляются
жарыс	– соревнование
зиянды	– вредно
көңілді	– веселый (ая, -ое, -ые)
күнде	– каждый день
күрес	– борьба
қыдыру	– гулять, бродить
мамандық таңдау	– выбор профессии
негізгі қағида	– основной принцип
ойын	– игра
орталық	– центр, центральный
өзгерістер	– новости, изменение
пайдалы	– полезно
сондай-ақ	– так же
спорт кешені	– спортивный комплекс
тамақ	– 1) еда, пища; 2) горло
тәжірибе	– опыт
ұзақ	– долго
хат	– письмо

КОММУНИКАТИВТІК-ГРАММАТИКАЛЫҚ МИНИМУМ

1

Коммуникативтік минимум

Алло, бұл жедел жәрдем бе?	– Алло, это скорая помощь?
Менің қызуым көтеріліп тұр.	– У меня высокая температура.
Басым қатты ауырып тұр.	– У меня сильно болит голова.
Дәрігерге уақытты өткізбей тезірек көріну керек.	– Нужно, не теряя времени, немедленно обратиться к врачу.
бос уақыт	– свободное время
денсаулық қызметі	– медицинское обслуживание
денсаулық саласы	– сфера, область здравоохранения
денсаулыққа зиянды	– вредно для здоровья
денсаулыққа пайдалы	– полезно для здоровья
дұрыс тамақтану	– правильно питаться
еркін күрес	– вольная борьба
еңбек ету	– трудиться
жаттығу жасау	– делать зарядку

жаяу журу	– ходить пешком
интернет ақпараты	– информация через интернет
компьютердің алдында ұзақ отыру	– сидеть долго у компьютера
озық технология	– передовая технология
олимпиада жүлдегері	– призер олимпиады
өмір сүру жасы	– продолжительность жизни
пайдалы кеңестер	– полезные советы
салауатты өмір салты	– здоровый образ жизни
соңғы статистика	– последняя статистика
статистикаға қарағанда	– по статистике
спорттық жарыстар	– спортивные соревнования
спортпен шұғылдану	– заниматься спортом
таза ауа	– чистый воздух
таза ауада демалу	– отдыхать на свежем воздухе
тіс емдеу қызметі	– стоматологическая служба
ұзақ өмір сүру құпиясы	– секрет долголетия
ұлттық спорт түрі	– национальный вид спорта
үнемі қозғалыста болу	– постоянно быть в движении

2

Грамматикалық минимум

дара	– простой (-ое, -ые)
күрделі	– сложный(-ое, -ые)
катыстық	– относительный (-ые)
құрамына қарай	– по составу
мағынасына қарай	– по значению
мысалдар	– примеры
нақ осы шак	– собственно-настоящее время
(күрделі түрі)	(сложная форма)
негізгі	– производный (-ые)
сапалық	– качественный (-ые)
сын есім	– имя прилагательное
сын есімдердің жасалуы	– образование имен прилагательных
туынды	– производный (-ые)
тұлғасына қарай	– по форме

ТАНЫМДЫҚ МӘЛІМЕТТЕР

1	2	3	4
Синонимдер	Антонимдер	Тұрақты тіркестер	Мақал-мәтелдер
<p>акпарат – мәлімет ауру – наукас, сыркат дәрі – дәрмек дене – бой, сүйек, тән ем – шипа, дауа, дәру жарыс – мүшайра, сайыс; зиянды – залалды, зарарлы, зардапты күнде – күн сайын, күнделікті, күнбе-күн, күніне күрес – тартыс, арпа- лыс қыдыру – кезу, аралау, шарлау тамақ – ас, тағам; хат – хат-хабар, ха- бар-ошар</p>	<p>ауру – сау жаңару – ескіру зиянды – пайдалы</p>	<p>былғары қолғап – <i>Букв. кожаные пер- чатки</i></p>	<p>Спорт – денсаулық кепілі. – Спорт – за- лог здоровья</p> <p>Дені саудың – жаны сау. – В здоровом теле – здоровый дух.</p>

ТАҚЫРЫПТЫҚ ОҚУ СӨЗДІГІ

1

Тақырыпқа қатысты басым сөздер

адам	– человек
арман	– мечта
әйел адам	– женщина
ер адам	– мужчина
ересек шак	– взрослый, зрелый период
балалық шак	– детство
бақыт	– счастье
достық	– дружба
ерік-жігер	– сила воли
жасөспірім шак	– подростковый период
жастық шак	– молодость
жігіт	– парень
зиялы адам	– образованный, интеллигентный человек
кәсіп	– ремесло, промысел
қызығушылық	– здесь: интерес, хобби
қуаныш	– радость
мәдениет	– культура
мүдде	– смысл, интерес
ой-ниет	– намерение, замысел
өкініш	– сожаление, досада
реніш	– обида
сезім	– чувство
сенім	– вера
шешім	– решение
ұят	– совесть
ынта	– усердие, рвение
іскер	– деловой
эмоция	– эмоция

Басым сөздерді толықтырушы лексика

армандау	– мечтать
әйгілі	– известный (- ая, -ое, - ые)
әлем	– мир, вселенная
әріптес	– коллега
бақытты	– счастливый (- ая,-ое,-ые)
басшы	– руководитель
батыл	– смелый (-ая,-ое,-ые)
белгілі	– известный, знаменитый (-ая,- ое,- ые)
білімпаз	– образованный (-ая,-ое,-ые)
ғарыш	– космос
дүниеге келу	– родиться
жалғыз	– единственный (-ая,-ое,-ые)
жекеменшік	– частный, собственный (-ая, -ое, -ые)
жұлдыз	– звезда
көлік	– транспорт
қатал	– строгий (-ая, ое, -ие)
қызмет	– должность, служба
мамандық	– специальность
нәресте	– младенец
отбасы	– семья
себебі	– потому что
сұлу	– красивый (-ая -ые)
сүйікті	– любимый (-ая, -ое, -ые)
тәрбиелі	– воспитанный (-ая, -ое, -ые)
тәртіпті	– дисциплинированный (-ая, -ое, -ые)
теледидар	– телевизор
тұлға	– личность
тұңғыш	– первый (-ая, -ое, -ые)
ұйымдастырушы	– организатор
ұқсау	– быть похожим
ұшак	– самолет
ұят	– совесть
үшін	– послелог ради, для, из-за, за

Коммуникативтік минимум

Сіз өте мейірімді жансыз, сізге көп рақмет.	– Вы очень добрый человек, спасибо вам большое.
Сізге шын жүректен алғысымды білдіремін. адам бақыты	– От всей души выражаю вам свою благодарность. – человеческое счастье, счастье человека
бақыттымын деп санайды	– считает себя счастливым
білімді толықтыру	– пополнять знание
дүние жүзіне таныту	– прославить на весь мир
жақсы ұйымдастырушы	– хороший организатор
жекеменшік үй	– приватизированный дом, квартира
жеке тұлға	– личность
жеке фирма	– собственная, частная фирма
жергілікті жаңалықтар	– местные новости
кеңес беру	– давать советы
қажырлы еңбек	– упорный, энергичный труд
қатал басшы	– строгий руководитель
өнер адамдары	– люди искусства
мамандық тандау	– выбор профессии, выбирать профессию
менің бақытым	– мое счастье
менің кеңесім	– мои советы
отбасын құру	– создавать семью
өмірді тану	– познавать жизнь
сабырлы адам	– сдержанный, спокойный человек
тұлға болып қалыптасу	– формироваться как личность
ұқсағым келеді	– хочу быть похожим

Грамматикалық минимум

зат есім	– имя существительное
ілік септік (кімнің? ненің?)	– родительный падеж
тәуелдік жалғаудың III жағы	– III лицо притяжательной формы

ТАНЫМДЫҚ МӘЛІМЕТТЕР

1	2	3	4
Синонимдер	Антонимдер	Тұрақты тіркестер	Мақал-мәтелдер
<p>адам – кісі арман – қиял армандау – қиялдау әйгілі – белгілі, атақты, даңқты әлем – жер шары, дүние жүзі басшы – бастық, жетекші батыл – ер, ержүрек білімді – білімпаз, білікті, білімдар, білімгер өкініш – опық реніш – кірбің өкпе, нала сенім – наным жігер – ерік, күш; зиялы – зайырлы, мәдениетті кәсіп – мамандық қызығушылық – құштарлық, әуестік сұлу – әдемі, көркем, ажарлы тәрбиелі – тәлімді, көргенді тұлға – тұрпат, сымбат, бейне, бітім ұят – ар, ұждан</p>	<p>әйел адам – ер адам; батыл – қорқақ, су- жүрек білімпаз – надан қарт адам – жас адам; катал – мейірімді қуаныш – реніш, қайғы, мұң</p>	<p>төрт құбыласы сай – счастливый ел аузындағы адам – прославленный, уважаемый человек</p>	<p>Бақыт кілті еңбекте. – Ключ счастья – в труде. Таудай талап бергенше, бармақтай бақ берсін. – Чем горы желаний, лучше счастья с ноготок.</p>

ТАҚЫРЫПТЫҚ ОҚУ СӨЗДІГІ

1

Тақырыпқа қатысты басым сөздер

азық–түлік	– продовольствие, продукт
аймақ	– 1) регион, зона; 2) окрестность
арпа	– ячмень
аумақ	– величина, территория
ауа райы	– погода
ауылшаруашылығы	– сельское хозяйство
бидай	– пшеница
бұршақ	– горох
дақыл	– культура
дән	– зерно
диқан	– хлебороб
егіс	– посев, сев
жер	– земля, почва
жүгері	– кукуруза
күріш	– рис
қызылша	– свекла
майлы дақыл	– растительная культура
нарық	– рынок
өнім	– продукция
өлке	– край
сәбіз	– морковь
сұлы	– овес
табиғат	– природа
тары	– просо
топырақ	– земля, грунт, почва
тұқым	– семя, семена

2

Басым сөздерді толықтырушы лексика

эртүрлі	– разные, различные
әрі	– союз: и
барлық	– все

батыс	– запад
биыл	– в этом году
даму	– развиваться
ерте	– рано
жеке кәсіпкерлік	– частное предпринимательство
жиі	– часто
егу	– сеять
ерекше	– особый, особенный
жер жырту	– пахать землю
жинау	– собирать
көрме	– выставка
қазба байлықтары	– природные богатства
қамтамасыз егу	– обеспечивать
қара топырақты	– черноземный
оңтүстік	– юг
өндіріс орындары	– производство
өте	– очень
салқын	– прохладно
сапалы	– качественный
солтүстік	– север
тракторшы	– тракторист
тыңайтқыш	– удобрение
тыңайтқыш себу	– удобрять
шығыс	– восток
іскер	– деловой

КОМУНИКАТИВТІК-ГРАММАТИКАЛЫҚ МИНИМУМ

1

Коммуникативтік минимум

Меніңше, ...	– По-моему, ...
Менің ойымша, ...	– По моему мнению, ...
Мен сізді түсіндім .	– Я вас понял (-а).
Мен сіздің ойыңызды түсіндім.	– Я понял(а) Вашу мысль.
астықты аймақ	– зерновой край, хлебный край, пшеничный край
әлемдік нарық	– мировой рынок
басқа елдер	– другие страны
дамыту үшін	– для развития
егін жинау	– собирать урожай

ел экономикасы	– экономика страны
жеке кәсіпкерлік	– частное предприятие
жер жырту	– распахать землю
жоғары бағалау	– высоко оценивать
Қазақстан өңірлерінде	– в окрестностях Казахстана
қара топырақ	– чернозем
міндетті түрде	– обязательно
нарыққа шығару	– выносить на рынок
өзіне тән ерекшеліктер	– присущие особенности
өндіріс орындары	– производственные объекты
өте қысқа	– очень короткий (-ая, -ое, -ие)
солтүстік аймақтар	– северные регионы
табиғат құбылысы	– природные явления
табиғат сыйы	– дары природы
таяу күндері	– в ближайшие дни
түрлі ұлт өкілдері	– представители разных национальностей

2

Грамматикалық минимум

есімше	– причастие
күрделі етістік	– сложный глагол
нақ осы шақ	– собственно-настоящее время
ырықсыз етіс	– страдательный залог

ТАНЫМДЫҚ МӘЛІМЕТТЕР

1	2	3	4
Синонимдер	Антонимдер	Тұрақты тіркестер	Мақал-мәтелдер
аймақ– өңір, өлке аумақ – көлем, мөл- шер даму– өсу, өркендеу, өрлеу, қарыштау, қарқындау, гүлдену ерекше – айрықша, өзгеше жинау – жию, топтау, шоғырлау камтамасыз ету – камту салқын – суық	батыс – шығыс биыл – былтыр, өткен жылы оңтүстік – солтүстік жинау – шашу жылы – суық	қоңыр күз – бабье лето	Табиғат – алтын бесік. – Природа – золотая колыбель. Сәуір болса, күн күркірер, күн күркіресе, көк дүркірер. – Апрель придет – гром за- гремит, гром загре- мит – зелень дружно взойдет.

ТАҚЫРЫПТЫҚ ОҚУ СӨЗДІГІ

1

Тақырыпқа қатысты басым сөздер

аймақ	– регион, зона, окрестность
аумақ	– величина, территория
балық	– рыба
балық шаруашылығы	– рыбное хозяйство
балықшы	– рыбак
бекіре	– осетр
жайын	– сом
жер	– земля, почва
көл	– озеро
көлшік	– небольшое озеро
қара уылдырық	– черная икра
қоршаған орта	– окружающая среда
қызыл уылдырық	– красная икра
қызыл балық	– осетр (рыба, у которой ценится черная икра и мясо)
өзен	– река
өндіріс	– производство
өнім	– продукция
өңір	– окрестность
сазан	– сазан
су	– вода
табиғат	– природа
таза су	– чистая вода
теңіз	– море
шабақ	– чебак

2

Басым сөздерді толықтырушы лексика

азаю	– убывать, спад, уменьшаться
балық аулау	– ловить рыбу, рыбная ловля
көгалдандыру	– озеленять
көрікті	– красивый, достопримечательный

күш-қуат	– сила, мощь
камқоршы	– покровитель, опекун
қозғалыссыз	– без движения
қысқа	– короткий (-ая -ое, -ие)
құрам	– состав
қуыру	– жарить
ластану	– загрязнение
мекеме	– учреждение
міндет	– задача
нағыз	– настоящий
негізгі	– основной
парыз	– долг
пісіру	– варить
сақтау	– оберегать, беречь
саяз	– мелкий (-ая, -ие), неглубокий (-ая, -ие)
саябақ	– парк
сенбілік	– субботник
тағдыр	– судьба
тапсырма	– задание
тәжірибе	– опыт
терең	– глубокий (-ая, -ое, -ие)
тоғай	– лес
толғандыру	– волновать
тіршілік	– жизнь, существование
ұзын	– длинный (-ая, -ое, -ые)
үнемі	– постоянно
эколог	– эколог

КОМУНИКАТИВТІК-ГРАММАТИКАЛЫҚ МИНИМУМ

1

Коммуникативтік минимум

Неткен байлық!	– Какое богатство!
Қазақстан жерінің асты да, үсті де тұнып тұрған байлық қой!	– Ведь Казахская земля изобилует и надземными, и подземными богатствами!
ағаш отырғызу	– сажать дерево
адамзаттың міндеті	– долг человечества
азайып жатыр	– уменьшается, убывает
аптасына бір рет	– в неделю один раз

ауаның бұзылуы	– загрязнение воздуха
ашы су	– соленая вода
әсер ету	– здесь: влиять, повлиять
балық шаруашылығы	– рыбное хозяйство
балық өнімі	– рыбная продукция
біздің болашағымыз	– наше будущее
ескертухат	– предупредительное письмо
есінде жүрсін	– запомни
жердің байлығы	– богатство земли
келісімге сәйкес	– согласно договору
қоршаған орта	– окружающая среда
мемлекеттік бақылау	– государственный контроль
менің кеңесім	– мой совет
нарыққа шығару	– выносить на рынок
негізгі кәсіп	– основной промысел
өзекті мәселе	– актуальная проблема
өкінішке орай	– к сожалению
табиғатты қорғау	– защищать природу
таза су	– чистая вода
тіршілігі жойылу	– прекратить существование
экологиялық апат	– экологическая катастрофа

2

Грамматикалық минимум

шартты бағынынкы сабақтас	– сложноподчиненное предложение условия
етістік + п құрылымы	– структура: глагол + п
зат есімдер	– имена существительные
қыстырма сөздер	– вводные слова
тұйық етістік	– неопределенная форма глагола
туынды сын есімдердің жасалуы	– образование производных прилагательных

ТАНЫМДЫҚ МӘЛІМЕТТЕР

1	2	3	4
Синонимдер	Антонимдер	Тұрақты тіркестер	Мақал-мәтелдер
аймақ – өңір, өлке аумақ – көлем, мөлшер парыз – міндет, борыш тағдыр – жазмыш тапсырма – аманат, тапсырыс толғандыру – ойландыру ластану – кірлеу	ащы су – тұщы су жиі – сирек қысқа – ұзын ластау – тазалау терең – саяз үнемі – анда-санда	балығы тайдай тулаған – <i>здесь</i> : много рыбы, изобилие рыб ен байлық – несметное богатство	Адамды тарлық шынықтырады, адамгершілікті барлық ұмыттырады. – Нужда человека закаляет, достаток заставляет забыть о нравственности. Балық жоқта, бақа да балық. – Когда рыбы нет, и лягушка – рыба.

Тақырып: Қоршаған орта

ТАҚЫРЫПТЫҚ ОҚУ СӨЗДІГІ

1

Тақырыпқа қатысты басым сөздер

аласа төбе	– низенький холмик
астықты өлке	– зерновой край
атамекен	– родина
ауа райы	– погода
бұршақ	– град
дала	– степь
дауыл	– буря, ураган, шторм
жан-жануар	– животные, животный мир
жаңбыр	– дождь
қар аралас жаңбыр	– дождь со снегом
күм	– песок
құс мекені	– обиталище птиц
мұнайлы жер	– нефтяной край
орман	– лес
орманды дала	– лесостепь
табиғат	– природа
тал	– ива, лоза, тальник

тау	– гора
тоғай	– лес, лесные заросли
төбе	– холм, сопка
тұман	– туман
самал жел	– прохладный ветерок
өзен	– река
өсімдік әлемі	– мир растений
шөл дала	– пустыня
шың	– пик, вершина

2

Басым сөздерді толықтырушы лексика

ағаш	– дерево
аймақ	– регион, зона, окрестность
акку	– лебедь
аласа	– низкий
аумақ	– величина, масштаб, территория
эр	– каждый
бейнематериал	– видеоматериал
биік	– высокий
бұлақ	– родник
деректер	– сведения, данные, факты
жылан	– змея
ең	– самый
етегі	– подножье, низ
кен	– ископаемое, руда
кең	– широкий
көрікті	– красивый
күтілуде	– ожидается
қаз	– гусь
қайың	– береза
қызғалдақ	– тюльпан
мәлімет	– сведение
мұз	– лед
райхан	– базилик
раушан	– роза
созылу	– тянуться
терең	– глубокий
төмендеу	– снижаться, спадать
үзбей	– беспрерывно
үйрек	– утка
ықтимал	– возможно, вероятно

ылғалды	– влажный, сырой
ірі	– крупный (-ая, -ое, -ые)
шөлейт	– полупустынный

КОМУНИКАТИВТІК-ГРАММАТИКАЛЫҚ МИНИМУМ

1

Коммуникативтік минимум

Орманның ауасы керемет!	– Лесной воздух чудесен!
Біздің жаққа демалуға келіңіз, өкінбейсіз!	– Приезжайте к нам отдыхать, не пожалеете!
Шақырғаныңа рақмет!	– Спасибо за приглашение!
Міндетті түрде келемін.	– Обязательно приеду.
ағылшын тілінде	– на английском языке
ауа райы болжамы	– прогноз погоды
бұршақ жауып тұр	– идет град
дейін төмендейді	– понизиться до
деп күтілуде	– ожидается
ең биік шың	– самый высокий пик
кез келген адам	– любой человек
көбірек білу	– узнать побольше
қар аралас жаңбыр	– дождь со снегом
қарлы шың	– снежная вершина
қоңыр жел	– умеренно прохладный ветер
құс мекені	– обиталище птиц, стойбище
менің ойымша	– по-моему
өсімдік әлемі	– мир растений
өз ерекшеліктері бар	– имеет свои собственные, присущие особенности
самал жел	– прохладный ветерок
синоптиктердің болжауынша	– по прогнозам синоптиков
суықтықты көрсету	– показывать холод
сынап бағанасы	– ртутный столб
тұман түсу	– наступил туман

2

Грамматикалық минимум

күрделі сан есімдер	– сложные, составные числительные
біріккен сөздер	– слитные слова
буын	– слог

дауысты	– гласный (-ые)
есімше	– причастие
жатыс септік (кімде? неде?)	– местный падеж
жуан	– твердый (-ые)
жіңішке	– мягкий (-ие)
қатаң	– глухой (-ие)
соңғы дыбыс	– конечный звук
тәуелдік жалғауының III жағы	– III лицо притяжательной формы
ұяң	– звонкий (-ие)
үнді	– сонорный (-ые)

ТАНЫМДЫҚ МӘЛІМЕТТЕР

1	2	3	4
Синонимдер	Антонимдер	Тұрақты тіркестер	Мақал-мәтелдер
аласа – тапал, төмен атамекен – туған жер, туған ел, Отан биік – жоғары дауыл – қатты жел шөл – шөлейт дерек – мәлімет, мәлімдеме, ақпарат көрікті – сұлу, ажарлы, әдемі үзбей – үздіксіз ылғалды – сулы	азаю – көбею аласа – биік кең – тар таудың басы – таудың етегі терең – саяз төмендеу – жоғары- лау ылғалды – құрғақ ірі – ұсақ	азаю – көбею аласа – биік кең – тар таудың басы – таудың етегі терең – саяз төмендеу – жоғары- лау ылғалды – құрғақ ірі – ұсақ	Қыстағы қар, жаздағы жаңбыр – жерге жауған нұр. – Не дождь бы летом и не снег зимой, не знать бы земле счастливых дней.

Тақырып: Мереке шашуы

ТАҚЫРЫПТЫҚ ОҚУ СӨЗДІГІ

1

Тақырыпқа қатысты басым сөздер

атап өту	– отметить, отмечать
гүл	– цветок
дәстүрлі мереке	– традиционный праздник
діни мейрам	– религиозный праздник
қарсы алу	– встречать, отмечать
кәсіби мейрам	– профессиональный праздник

қоғам қайраткері	– общественный деятель
құқық қорғау	– защитить права
құттықтау	– поздравить
марапат	– награда, восхваление
мейрам	– праздник
мемлекеттік мейрам	– государственный праздник
мереке	– праздник, торжество
наурызкөже	– наурызкоже (главное блюдо праздника Наурыз)
ресми жиын	– официальное собрание
салтанатты кеш	– торжественный вечер
сыйлық	– подарок
той	– пир
тойлау	– праздновать
тілек айту	– выразить пожелание
ұлттық мейрам	– национальный праздник
шен	– чин
іс-шара	– мероприятие

2

Басым сөздерді толықтырушы лексика

Астана күні	– День Астаны
әншілер	– певцы
Бейбітшілік және келісім сарайы	– Дворец мира и согласия
Елбасы	– Глава государства
Жеңіс күні	– День Победы
жүргізушілер	– здесь: ведущие программы
Қазақстан Республикасының Конституция күні	– День Конституции Республики Казахстан
Қазақстан халықтарының бірлігі мерекесі	– Праздник единства народов Казахстана
оқиға	– событие
өткізіледі	– проводится
тәуелсіздік	– независимость
туралы	– послелог, соответствующий по значению предлогам о, про, об
тыңдау	– слушать
Халықаралық әйелдер күні	– Международный женский день

Коммуникативтік минимум

Мереке құтты болсын!	– Поздравляю с праздником!
Рақмет!	– Спасибо!
Сізді де құттықтаймын!	– Я Вас тоже поздравляю!
Құттықтауымызды қабыл алыңыз.	– Примите наши поздравления.
барлық халықтар	– все народы
бірге қарсы алу	– встречать вместе
көктем мерекесі	– праздник весны
қоғамдық саяси маңызы бар оқиғалар	– общественно-политические события
мерекелік бағдарлама	– праздничная программа
мерекелік күндер	– праздничные дни
«Мерекелер туралы» Заң	– Закон «О Праздниках»
Наурызды тойлау	– праздновать Наурыз
ресми сөз	– здесь: официальная речь
соңғы рет	– последний раз
тарихи маңызы бар оқиғалар	– исторические события
тыңдаушылардың өтініштері	– заявки слушателей
ресми іс-шаралар	– официальные мероприятия
Тәуелсіздік күні	– День независимости

Грамматикалық минимум

бреттік сан есім	– порядковые числительные
сын есім	– имя прилагательное
сын есімдердің жасалуы	– образование имен прилагательных

ТАНЫМДЫҚ МӘЛІМЕТТЕР

1	2	3	4
Синонимдер	Антонимдер	Тұрақты тіркестер	Мақал-мәтелдер
<p>атап өту – тойлау, мерекелеу бейбітшілік – тыныштық бірлік – ынтымақ, бүтіндік, ұйымшылдық, ауызбірлік жиын – жиылыс, жиналыс, мәжіліс, отырыс Конституция – Негізгі заң мереке – мейрам, той құттықтау – тілек айту сыйлық – сый, кәде, жоралғы тыңдау – есту тәуелсіздік – азаттық, еркіндік</p>	<p>бейбітшілік – соғыс қарсы алу – шығарып салу соңғы рет – алғашқы рет</p>	<p>ақ түйенің қарны жарылу – пир на весь мир</p>	<p>Батыл жігіт жол бастар, ақын жігіт той бастар. – Решительный джигит дорогу прокладывает, ақын праздник открывает.</p>

Тақырып: Қайырымдылық қорлары

ТАҚЫРЫПТЫҚ ОҚУ СӨЗДІГІ

1

Тақырыпқа қатысты басым сөздер

адам	– человек
ақыл	– ум
балалар үйі	– детский дом
бұйым	– изделие, вещь
еңбекақы	– зарплата
жұмыс	– работа
зейнеткер	– пенсионер
көмек	– помощь
қайырымдылық	– доброта, отзывчивость
қамқор	– 1) опекун, покровитель, 2) заботливый
қарттар үйі	– дом престарелых

қоғам	– общество
қоғамдық	– общественный
қор	– фонд
мекеме	– учреждение
мемлекет	– государство
мүгедек	– инвалид
өмір	– жизнь
тәрбие	– воспитание
тіршілік	– жизнь, существование
сыйлық	– подарок
іс-шара	– мероприятие
арнайы	– специальное

2

Басым сөздерді толықтырушы лексика

адал	– честный
ауру	– больной
әрбір	– каждый
денсаулық	– здоровье
домбыра	– домбра (казахский музыкальный двухструнный инструмент)
дос	– друг
қуаныш	– радость
жақында	– недавно, скоро
жетім	– сирота
жиі	– часто
көрсету	– оказывать, предъявлять
күту	– 1) ждать, 2) ухаживать
мейірімді	– добрый
мереке	– праздник
мұндай	– такой, такая, такие, таковой
осындай	– такой, подобный
өкініш	– сожаление, раскаяние
өңір	– регион
өте	– очень
сенімді	– верный
сыйлық	– подарок
сынып	– класс
сүйкімді	– приятный
талантты	– талантливый, одаренный
тәртіпті	– воспитанный

Коммуникативтік минимум

Қайырымдылық – менің парызым.	– Доброта – мой долг.
Ақылыңызға, көмегіңізге рақмет!	– Спасибо за советы и за помощь!
Көмек беру – менің міндетім.	– Оказать помощь – моя обязанность.
Мені ұмытпағаныңызға рақмет!	– Спасибо за то, что не забыли меня!
ата-анасыз	– без родителей
балалар үйі	– детский дом
би үйірмесі	– танцевальный кружок
жаман емес	– неплохо
қайырымдылық қоры	– благотворительный фонд
қамқор адам	– заботливый человек
қамқорлық көрсету	– проявлять заботу
қарттар үйі	– дом престарелых
қонаққа шақыру	– приглашать в гости
қор құру	– создать фонд
осындай мінезімен	– с таким характером
өткен жылы	– в прошлом году
халық әндері	– народные песни
хат жазу	– писать письмо
ізгілік қоры	– благотворительный фонд

Грамматикалық минимум

жедел өткен шак	– очевидно прошедшее время
өздік есімдігі	– возвратное местоимение
бұрынғы өткен шак	– давнопрошедшее время
онаша	– частная
ортак	– общая
табыс септік (кімді? нені?)	– винительный падеж
тәуелдік жалғау	– притяжательные аффиксы

ТАНЫМДЫҚ МӘЛІМЕТТЕР

1	2	3	4
Синонимдер	Антонимдер	Тұрақты тіркестер	Мақал-мәтелдер
адал – халал адам – кісі ақыл – ес арнайы – әдейі, әдейілеп әрбір – әрбіреу, әркім жақында – жуырда, таяуда жұмыс – іс, қызмет, шара, еңбек көмек – жәрдем, қолғабыс қайырымдылық – мейірімділік қамқор – пана, қорған қоғам – әлеумет, қауым қуаныш – шаттық мекеме – басқарма өкініш – нала өңір – өлке, аймақ сырқат – науқас сыйлық – сый, кәде, жоралғы сүйкімді – жағымды, ұнамды талантты – өнерлі тәрбие – тәлім, тағылым тәртіпті – тәрбиелі, үлгілі тіршілік – өмір ізгілік қоры – қайырымдылық қоры	адал – арам дос – дұшпан, қас, жау жақында – баяғыда, бұрын қайырымдылық – қаталдық қуаныш – қайғы, реніш сүйкімді – ұнамсыз сырқат – дені сау тәртіпті – көргенсіз	тіл табысу – найти общий язык	Жақсыға қылған жақсылық өмірінде тозбайды. – Букв.: Достойный человек век помнит добро.

Тақырып: Білім жүйесі

ТАҚЫРЫПТЫҚ ОҚУ СӨЗДІГІ

1

Тақырыпқа қатысты басым сөздер

балабақша	– детский сад
бастауыш білім	– начальное образование
білім	– знание
білім жүйесі	– система образования
ғылыми жоба	– научный проект
жеңімпаз	– победитель, призер
интернет	– интернет

интерактивті тақта	– интерактивная доска
компьютер	– компьютер
мектепке дейінгі білім	– дошкольное образование
мультимедиа кабинеті	– мультимедийный кабинет
оқу сапасы	– качество учебы
орта білім	– среднее образование
пән	– предмет
талап	– стремление, требование
тәжірибе	– опыт
тәрбиеші	– воспитатель
электрондық оқулық	– электронный учебник
әлемдік	– мировой
жаңашыл	– инновационный
жаңа заман	– новая эпоха
жекеменшік	– частная собственность
мемлекеттік	– государственный
олимпиада жүлдегері	– призер олимпиады
халықаралық	– международный

2

Басым сөздерді толықтырушы лексика

ақылы	– платный (-ая, -ое, -ые)
ақысыз	– бесплатно
байқау	– конкурс
би билеу	– танцевать
білімпаз	– ученый, знаток
даму	– развиваться, расти
жаңару	– обновляться, развиваться, расцветать
жасөспірім	– подросток
жастар	– молодежь
жүлдегер	– призер
зертхана	– лаборатория
құрдас	– ровесник
мамандық	– специальность
мұнда	– здесь
өзгеріс	– изменение
танылу	– быть известным и опознанным
тәжірибелі	– опытный
толықтыру	– дополнять
шетел	– заграница

1

Коммуникативтік минимум

Олимпиада жеңімпазы	– Поздравляю с победой
болуыңмен құттықтаймын!	на Олимпиаде!
Рақмет!	– Спасибо!
Сізге де шығармашылық табыс тілеймін!	И Вам тоже желаю творческих успехов!
білімге жол	– дорога к знаниям
ән тыңдау	– слушать музыку
байланыс спутниктері	– спутниковая связь
бастауыш білім	– начальное образование
білім күні	– день знаний
білім беру мәселесі	– вопросы образования
білімді ұрпақ	– образованное поколение
біліммен таңғалдыру	– удивить знаниями
Бірыңғай ұлттық тестілеу	– Единое национальное тестирование
ғылыми жоба	– научный проект
ең үздік	– 1) лучший из лучших, 2) выдающийся, непревзойденный
жаңа заман	– новое время, эпоха
жаңа талап	– новое требование
жобалар жарысы	– конкурс проектов
жыл сайын	– каждый год
мамандық алу	– получать специальность
мектеп бітірген соң	– после окончания школы
мектеп түлектері	– выпускники школ
олимпиада жүлдегері	– призер олимпиады
орта білім	– среднее образование
саны көбеюде	– растет численность
спортты сүйю	– любить спорт
техникалық құралдар	– технические средства
тіл үйрену	– изучать язык
цифрлы фотоаппарат	– цифровой фотоаппарат
халықаралық деңгей	– международный уровень

2

Грамматикалық минимум

дара	– простой (-ая, -ое, -ые)
есімше	– причастие

мағынасына қарай	– по значению
мысалдар	– примеры
қатыстық	– относительный (-ые)
құрамына қарай	– по составу
нақ осы шақ	– собственно-настоящее время
(күрделі түрі)	(сложная форма)
негізгі	– непроизводный (-ые)
сапалық	– качественный (-ые)
септеулік шылаулар	– послелоги
атау септік (кім? не?)	– именительный падеж
барыс септік (кімге? неге?)	– направительно-дательный падеж
шығыс септік (кімнен? неден?)	– исходный падеж
көмектес септік (кіммен? немен?)	– творительный падеж
сын есім	– имя прилагательное
сын есімдердің	– образование имен прилагательных
есімдерден жасалуы	– от именных частей речи
тұйық етістік	– неопределенная форма глагола
тұлғасына қарай	– по форме
туынды	– производный (-ые)

ТАНЫМДЫҚ МӘЛІМЕТТЕР

1	2	3	4
Синонимдер	Антонимдер	Тұрақты тіркестер	Мақал-мәтелдер
әлемдік – дүни- ежүзілік байқау – жарыс, сайыс білім – білік білім – білімді, білгір, білікті, білімдар даму – өркендеу, өсу, көркею жаңашыл – иннова- циялық жасөспірім – жас ұрпақ жүлдегер – жеңімпаз құрдас – замандас мамандық – кәсіп талап – ұмтылыс, талпыныс тәрбиеші – тәлімгер	білімпаз – надан даму – артта қалу жаңашыл – ескішіл мұнда – анда, анау жерде	инемен құдық қазғандай – өте қиын (адский труд)	Білім кілті – тіл. – Ключ к знаниям – язык. Алтын ұя – мек- тебім. – Школа моя – золотое гнездо .

ТАҚЫРЫПТАРҒА БАЙЛАНЫСТЫ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕР

Отбасы.

Ата-ана мен бала

Семья.

Родители и дети

1. **Ата – бәйтерек, бала – жапырақ.**
Отец – дерево могучее, дети – его листья.
2. **Ата – асқар тау,
Ана – бауырындағы бұлақ,
Бала – жағасындағы құрақ.**
Отец – гора, мать – родник у подножия горы,
сын – тростник на берегу родника.
3. **Ата – балаға сыншы.**
Отец – судья своим детям.
4. **Баланың жақсысы – сүйініш,
жаманы – күйініш.**
Хорошие дети – радость,
плохие – горе.
5. **Ағайын – алтау, ана – біреу.**
Родни много, а мать – одна.

Отан. Туған жер

Родина

1. **Отансыз адам – ормансыз бұлбұл.**
Человек без Родины, что соловей без леса.
2. **Құртақандай торғай да , өз ұясын қорғайды.**
Маленький воробей и тот свое гнездо оберегает.
3. **Пәлен жерде алтын бар, өз жерінде қайда бар.**
Где-то, говорят, золота навалом,
но Родина лучше и без золота даром.
4. **Туған жердің ауасы да шипа.**
На Родине и воздух – лекарство.
5. **Сағынған елін аңсайды,
Сары ала қаз көлін аңсайды.**
Гусь тоскует по озеру родному,
человек – по Родине.

Денсаулық

Здоровье

1. **Тәні саудың – жаны сау.**
В здоровом теле здоровый дух.
2. **Емнің алды – еңбек.**
Труд – первое лекарство от всех болезней.
3. **Денің сау болса, жарлымын деме,
Жолдасың көп болса, жалғызбын деме.**
Когда друзей много, не говори об одиночестве,
Когда здоров, не говори о нужде.
4. **Ұйқы тынықтырады,
Жұмыс шынықтырады.**

Труд закаляет, сон освежает.

5. **Көзің ауырса, қолыңды тый,
Ішің ауырса, тамағыңды тый.**

Глаза болят – рукам воли не давай,
Живот болит – аппетиту воли не давай.

Білім, білім алу

Знание, учение

1. **Білімнің басы – бейнет, соңы – зейнет.**
В учении трудно, да плоды учения сладки.
2. **Өнер – ағып жатқан бұлақ,
Білім – жанып тұрған шырақ.**
Искусство – живой ручей,
Наука – яркий светильник.
3. **Оқу – білім бұлағы,
Білім – өмір шырағы.**
Учение – знания родник,
Знание – жизни светильник.
4. **Наданмен дос болғанша, кітаппен дос бол.**
Чем с неучем водиться,
лучше с книгой подружиться.
5. **Білім арзан, білу қымбат.**
Ученье ничего не стоит, да выучиться трудно.

Бірлік, сыйластық

Единство, согласие

1. **Ел бірлігі – ел теңдігі.**
В единстве народа – его свобода.
2. **Бірлік болмай, тірлік болмас.**
Без единства жизни нет.
3. **Жұмыла көтерген жүк жеңіл.**
Легка ноша, поднятая сообща.
4. **Байлық – байлық емес, бірлік – байлық.**
Истинное богатство не в недостатке, а в единстве.
5. **Кенеспен шешкен шешімнің кемісі болмас.**
Сообща принятое решение – самое
мудрое решение.

Еңбек, еңбекқорлық

Труд, трудолюбие

1. **Еңбек ширатады, өмір үйретеді.**
Труд закаляет, жизнь учит.
2. **Еңбек өмірді ажарлайды.**
Труд жизнь украшает.
3. **Еңбек мұратқа жеткізер,
Жалқаулық абыройды кетіретер.**
Труд к цели ведет, лень – к бесчестию.
4. **Ащы еңбектен тәтті нан.**
У трудной работы хлеб сладкий.

Табиғат.
Табиғат байлығы
Природа.
Природные богатства

5. **Еңбек пен бақыт – егіз.**
Труд и счастье – близнецы-братья.
1. **Құс қонбаған көл жетім,**
Ел қонбаған жер жетім.
Без птиц – озеро сирота,
без людей – земля сирота.
2. **Жері байдың – елі бай.**
Где земля богата, там и народ богат.
3. **Жерге еткен жақсылық жерде қалмайды.**
Труд, вложенный в землю, в земле не залежится.
4. **Қыстағы қар – жерге ырыс,**
Жердегі ылғал – елге ырыс.
Снег землю питает,
а влажная земля урожаем награждает.
5. **Жеріне қарай астығы.**
Урожай – по плодородию земли.

Той, думан, қуаныш
Праздник, веселье,
радость

1. **Ақын мен әнші – адамзаттың бұлбұлы.**
Поэт и певец – соловьи человечества.
2. **Гүлсіз болса – жер мұнды,**
Күлкісіз болса – ел мұнды.
Без цветов земля мрачна, без смеха народ печален.
3. **Күлкі – ашылған гүл,**
Көңіл – шашылған нұр.
Смех – распустившийся цветок,
Хорошее настроение – сияние света вокруг.
4. **Өлең өмірді ұзартады.**
Песня жизни прибавляет.
5. **Батыл жігіт жол бастар,**
Ақын жігіт той бастар.
Решительный джигит дорогу прокладывает,
акын праздник открывает.

Заман, уақыт
Эпоха, время

1. **Әр адам өз заманының баласы.**
Все люди – дети своего времени.
2. **Жасы бір құрдас емес,**
Заманы бір құрдас.
Не возраст сближает людей, а время.
3. **Уақыт тас екеш тасты да тоздырады.**
Время и камень точит.
4. **Адамды заманы билейді.**
Поступками человека время управляет.

Ас, тағам
Пища

5. **Әр нәрсе өз уақытымен қызықты.**
Все интересно в свое время.
1. **Ас – адамның арқауы.**
Еда человеку силу дает.
2. **Дастарқанда наны жоқтың, тамағының сәні жоқ.**
Стол без хлеба выглядит бедно.
3. **Ас тұрған жерде ауру тұрмайды.**
Где пища водится, там болезнь не заводится.
4. **Тату үйдің тамағы тәтті.**
Когда в семье лад, все вкусно подряд.
5. **Ат – адамның қанаты, ас – адамның қуаты.**
Конь – крылья человека, а в хлебе – его сила.

**Қайырымдылық,
мейірімділік**
Благодарность,
доброта

1. **Игіліктің ерте-кеші жоқ.**
Добрым делам срок не указан.
2. **Жақсылық қылсаң жасыр,
жақсылық көрсең асыр.**
О своей доброте молчи, о чужой – хоть кричи.
3. **Жақсылық біреуден қайтпаса,
біреуден қайтады.**
На добро добром кто-нибудь да ответит.
4. **Кең болсаң, кем болмассың.**
От доброты не оскудеешь.
5. **Жамандық пайда етпейді,
Жақсылық зая кетпейді.**
Подлость пользы не принесет,
доброта зря не пропадет.

940-95тн

Ж.Қ.Түймебаев
Қ.Қадашева
У.О.Асанова
С.К.Омарова
Б.Г.Ашықбаева
А.О.Әміржанова

«Қазақ тілі» деңгейлік оқу-әдістемелік кешенінің Негізгі оқулығы
(жоғары деңгей) + CD.

Пішімі 60x84 1/8. Гарнитура «TimesNewRoman».
Көлемі (шартты баспа табақ) 12,3. Таралымы 4000 дана.
IntellService баспаханасында басылды.